

Aalborg Universitet

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Kultur, kulturanalyse og kulturetik - eller hvad der adskiller og hvad der forener os?

Gullestrup, Hans

Publication date:
1988

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):

Gullestrup, H. (1988). *Kultur, kulturanalyse og kulturetik - eller hvad der adskiller og hvad der forener os?* (2. reviderede udg.) Institut for Historie, Internationale Studier og Samfundsforhold, Aalborg Universitet.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

**AALBORG UNIVERSITY
DEVELOPMENT RESEARCH SERIES
WORKING PAPERS**

**AALBORG UNIVERSITETSCENTER
SERIE OM UDVIKLINGSFORSKNING
ARBEJDSPAPIRER**

**"KULTUR, KULTURANALYSE OG KULTUR-
ETIK - ELLER HVAD ADSKILLER OG HVAD
FORENER OS?"**

(2. reviderede udgave)

af

Hans Gullestrup

NO. 24a.

1988

**DEVELOPMENT RESEARCH GROUP
AALBORG UNIVERSITY
FIBIGERSTRÆDE 2
9220 AALBORG EAST
DENMARK**

**GRUPPEN FOR
UDVIKLINGSFORSKNING
AALBORG UNIVERSITETSCENTER
FIBIGERSTRÆDE 2
9220 AALBORG Ø**

**"KULTUR, KULTURANALYSE OG KULTURETIK -
ELLER HVAD ADSKILLER OG HVAD FORENER OS?"**

side

FORORD

INDHOLDSFORTEGNELSE

I INDLEDNING

1

DEL I: KULTUR-TEORI

II KULTURBEGREBET - ET BUD PÅ EN FORSTÅELESERAMME

7

A. Kulturbegrebet i litteraturen

7

B. Mennesket og dets forhold til naturen

9

C. Den horisontale kulturdimension - centrale kultursegmenter

12

D. Den vertikale kulturdimension - centrale kulturniveauer

19

1. Det umiddelbart oplevelsesbare symptomniveau

23

2. Det vanskeligt observerbare strukturniveau

23

3. Det styrende moral- og regelniveau

24

4. De legitimerende partielle værdier

25

5. De alment akcepterede højesteværdier

25

6. Den grundlæggende verdensopfattelse

28

E. Kulturen som en kompleks helhed af segmenter, niveauer og elementer

34

F. Kulturbegrebets relative karakter

36

	side
III KULTURBEGREBETS DYNAMISKE KARAKTER	40
<u>A. Naturen som den basale kulturfaktor</u>	41
<u>B. Kulturafløede forandringsfaktorer - initierende faktorer</u>	51
1. Kultur-eksterne faktorer	52
2. Kultur-interne faktorer	57
<u>a. Total-teorier</u>	58
<u>b. Partiel-teorier og teorien om "Cultural Lag"</u>	60
<u>c. Interne sub-eksterne forandringsfaktorer</u>	62
3. Det evige bombardement af forandringsinitierende faktorer.	63
<u>C. Kulturafløede forandringsfaktorer - determinerende faktorer</u>	66
1. Integration og homogenitet - formulering af to teser.	67
<u>a. Integrationsgraden - en begrebsafklaring</u>	68
<u>b. Homogenitetsgraden - en begrebsafklaring</u>	70
2. Samspillet mellem integrationsgraden og homogenitetsgraden - formulering af en forståelsesmodel.	72
<u>a. Integrationsgradens og homogenitetsgradens funktionssammenhæng</u>	72
<u>b. De enkelte faktorerers relative betydning</u>	77
<u>D. Kulturdynamikkens kompleksitet</u>	85
1. Kulturdynamikkens elementer	85
2. Kulturdynamikkens begrænsninger - omfang og hastighed	88
<u>E. Sammenfatning.</u>	91

(De efterfølgende kapitler er endnu, pr. 1/9-1988, ikke færdigskrevet. Imidlertid foreligger flere af dem i stikordsform. Disse kan af særligt interesserede rekvireres hos forfatteren).

IV KULTURETNOCENTRISME - ELLER KULTURAKTØRENS EGET KULTURBEREDSKAB

A. Ethnocentrisme, kulturberedskab og det mentale program

B. Det ubevidste kulturberedskab

1. Perception
2. Kommunikation

C. Den bevidste kulturaktør

DEL 2: KULTUR-PRAKSIS

V KULTURMØDER I PRAKSIS - FORSKELLIGE KULTURRELATIONER

A. To alternative hensigter samt en utilsigtet påvirkning

B. Den neutrale kulturforståelse - hvad og hvornår?

1. Hvad forstås ved neutral kulturforståelse?
2. Hvornår er der behov for neutral kulturforståelse?
  - a. Ønsker om bedre at forstå egen kultur
    - i Via indsigt i en anden kultur
    - ii Via tolkning af egen kultur.
  - b. Ønsker om bedre sameksistens med folk fra andre kulturer
    - i Som gæst i anden kultur (turist, diplomat, indgift etc.)
    - ii Som vært (flygtninge, turister, gæstearbejdere, indvandrere)
  - c. Ønsker om samarbejde
  - d. Ønsker om at bistå en anden kulturs "udvikling"

C. Den tilsigtede kulturpåvirkning - hvad og hvornår?

1. Hvad forstås ved aktiv kulturpåvirkning?
2. Hvornår opstår ønsket om aktiv kulturpåvirkning?
  - a. Ønsker om at opnå akcept af egen kultur
  - b. Ønsker om at påvirke overliggende kulturniveauer-f.eks. til køb og salg af varer og tjenesteydelser
  - c. Ønsker om at påvirke de dybereliggende kulturniveauer f.eks. politisk og ideologisk (religiøst)

D. Den utilsigtede kulturpåvirkning - hvad og hvornår?

(Endnu ej uddybet)

E. Indledende empirisk metodeoversigt

VI DEN NEUTRALE KULTURFORSTÅELSE - METODEOVERVEJELSER

A. Indledende overvejelser om formål og afgrænsning

B. Metodeovervejelser og udvikling af en analysemodel

1. Afklaring af rummet - den horisontale dimension.
2. Afklaring af videns- og vurderingsgrundlaget - den vertikale dimension.
3. Samvejet analyse af væsentlige karakteristika.
  - a. Vidensgrundlagets indhold og homogenitetsgraden
  - b. Vurderingsgrundlagets indhold og integrationsgraden.
  - c. Interessenterne vilje og evne til at efterleve vurderingsgrundlaget - eller de kulturelle magtrelationer.

C. Praktiske overvejelser - en analysemetode

D. Case-studier

1. Kulturberedskabet - eller den moderne danske industrikultur
2. Forståelse af andre kulturer
  - a. Ønsker om sameksistens: Flygtninge (?)
  - b. Ønsker om samarbejde: EF (?)
  - c. Ønsker om udvikling: Aktiv turisme (?)

VII DEN TILSIGTEDE KULTURPÅVIRKNING - METODEOVERVEJELSER

A. Dimensioner i den tilsigtede kulturpåvirkning

1. Kulturpåvirkningens formål og indhold
  - a. Materielle formål
  - b. Immaterielle formål
2. Kulturpåvirkningens grundformer
3. Kulturpåvirkningens praktiske og tekniske udformning

B. Den nødvendige kulturforståelse

1. Vigtige del-variable

- a. Vidensgrundlagets indhold
- b. Vidensgrundlagets homogenitet
- c. Vurderingsgrundlagets indhold
- d. Vurderingsgrundlagets integration
- e. De kulturelle magtrelationer

2. Samvejning af del-variablene

C. Sammenknytning af en ønskelig kulturpåvirkning og en opnået kulturforståelse til en handlingsplan

1. Teoretiske overvejelser - 2 modeller

2. To case-studier

- a. Vest Samoa: 2 vandprojekter
- b. Grønland: Bygdeudvikling

VIII DEN UTILSIGTEDE KULTURPÅVIRKNING

(endnu ej uddybet)

DEL 3: KULTUR-ETIK

IX ETIK OG MORAL I TVÆRKULTURELT SAMVÆR

A. Hvad forstås ved etik og moral?

B. Den værdi-relaterede etik og moral

- 1. Forfatterens og læserens etik**
- 2. Eksistensen af en overordnet, tværkulturel etik og moral?**
  - a. Menneske - natur relationer
  - b. Menneske - menneske relationer
  - c. Andre menneske relationer

C. Etik og moral i kulturforståelse og kulturpåvirkning

1. Det kulturelle dilemma

- a. Hvis værdier akcepterer man som kulturaktør som de grundlæggende kulturværdier?

- b. Hvorledes forholder man sig som kulturaktør, hvis en anden kulturs grundlæggende værdier er i modstrid med egne kulturværdier?
  - c. Hvorledes forholder man sig som kulturaktør, hvis de akcepterede værdier er i modstrid med andre akcepterede værdier?
- 2. Etik og moral i forbindelse med den neutrale kulturforståelse
  - 3. Etik og moral i forbindelse med den tilsigtede kulturpåvirkning

X SAMMENFATNING OG KONKLUSION

NOTER

93

LITTERATURLISTE

95

FORORD

Nærværende "Arbejdspapir" er udkast til første del af en bog med arbejdstitlen **"Kultur, kulturanalyse og kulturetik - eller hvad adskiller og hvad forener os?"**, som jeg i øjeblikket er ved at skrive færdig.

Bogen er opdelt i 3 dele. Første - og nærværende - del omhandler **KULTUR-TEORI** og anden del **KULTUR-PRAKSIS**. I første del udvikler jeg en dynamisk kulturmodel, som dels skal tjene det formål, at give læseren en bedre forståelse for selve kulturbegrebet, dels danne grundlag for udviklingen af en metode, til empirisk at beskrive og analysere en given kultur. Sidstnævnte opgave danner hovedtemaet for bogens anden del om kulturpraksis.

Dette at beskæftige sig med andre kulturer, hvad enten man blot ønsker at lære disse nærmere at kende, eller man som politikere, bistandseksperter eller internationale forretningsfolk ønsker at påvirke dem, rejser - eller **bør** rejse - en række etiske og moralske spørgsmål. Bogen tredie og sidste del om **KULTUR-ETIK** er helt helliget disse spørgsmål.

Medens jeg i bogens første del tilstræber en vis afstandtagen til emnet - en form for objektivitet, smider jeg helt og holdent denne overbord i bogens tredie del, idet jeg her ikke søger at skjule min egen opfattelse af etik og moral i interkulturelt samvirke. Læseren kan selvfølgelig hoppe over denne del, hvis han ønsker det - men det håber jeg naturligvis ikke, at han gør.

Bogen er skrevet til mennesker med interesse for og/eller erfaring i at samvirke med folk fra andre kulturer. Målet er at give et bidrag til, at disse læsere får en større forståelse for dette interkulturelle samvirke, eller, hvis de allerede føler de har dette, så at give dem impulser til at se dette samvirke i et bredere perspektiv. Jeg har altså ikke tilstræbt en lille let håndbog om hvordan man hilser eller spiser i forskellige kulturer, men på den anden side heller ikke at gøre bogen unødigt besværlig. Andre må så dømme, om jeg er ved at sætte mig mellem to stole - som vi jo siger i vores kultur.

Nærværende arbejdspapir er under løbende revision, og jeg modtager derfor meget gerne kommentarer.

Hans Gullestrup

I. INDLEDNING.

Engang i 1970-erne talte jeg i Grønland med en dansk børnehaveleder. Hun havde i nogle år ledet en børnehave i Nuuk, Godthåb, hvor hun, ud over at lede børnehaven, også forestod uddannelsen af unge grønlandske børnehavepædagoger. Hun fortalte mig, at som årene var gået, var hun blevet mere og mere usikker på, hvad det egentlig var, hun lærte de unge grønlændere, for, som hun sagde: "..... hvad ved jeg egentlig om de grønlandske børn, om de omgivelser de vokser op i, og hvad ved jeg om det samfund, de engang skal være med til at forme som voksne?" Hun fortalte mig, at hun på grund af sin usikkerhed, mere og mere havde koncentreret sig om at lære de unge pædagoger den mere administrative del af pædagogarbejdet, og så ladet dem selv udvikle den måde, hvorpå de ville arbejde med børnene. Een ting følte hun sig dog sikker på rigtigheden af, nemlig dette at lære de unge børnehavepædagoger at lære de grønlandske børn ikke at være voldelige! Her følte min ven, børnehavelederen, sig på sikker grund, og her gjorde hun en aktiv, pædagogisk indsats.

Indtil hun en dag overværede følgende lille optrin:

En ung mor, lad os kalde hende Marianne, skulle hente sin lille $4\frac{1}{2}$ -årige søn, Pavia. Da de skulle gå, ville Pavia ikke med og han ville have, at moren også skulle blive. Han stampede i jorden og var en rigtig strid unge. De fleste forældre kender sikkert situationen. På den ene side vil man gerne afsted nu, og på den anden side har man ikke lyst til at slæbe af sted med en hylende og umulig unge. Så Pavia's mor gjorde, hvad sikkert mange har gjort før hende. Hun vendte sig om og begyndte at gå, idet hun sagde: "Nu går jeg, Pavia, så må du selv om det!" Hun følte sig uden tvivl sikker på, at Pavia så ville komme med ganske af sig selv.

Men hvad skete så?

Jo, Pavia samlede en lille sten op fra jorden, og kastede den efter sin mor, som han ramte i ryggen. Nå, tænkte min ven, børnehavelederen, nu sker der noget. Nu går det vist galt for Pavia. Men næh nej, Marianne vendte sig om mod Pavia. Løb hen til ham med et stort smil og udbredte arme mens hun sagde: "Næh, Pavia, hvor var du dygtig! Så langt, og så i første kast! Det må vi hjem og fortælle far. Du kan tro han bliver stolt og glad!". Idyllen var genoprettet, og Marianne og Pavia gik glade hjem til far, for at fortælle ham om Pavia's flotte bedrift.

Men min ven, børnehavelederen, ja hun stod jo der tilbage og måbede, endnu mere usikker på hvad man skal lære de grønlandske børnehavebørn i Grønland, end hun havde været før.

At de to parter, moren og børnehavelederen, gik galt af hinanden er oplagt. Og at årsagen hertil skal findes i de to kvinders forskellige kulturbaggrund, vil nok de fleste også kunne forstå.

Marianne tilhører en kultur, hvor jagt er overordentlig betydningsfuld, selv i moderne tid, og hvor en lille drengs første jagtbytte fejres som en af de helt store mærkedage. Derfor er al træning i jagt - i dette at ramme et bytte - af betydning. Også hvis det er moren der rammes af en lille sten kastet af hendes egen søn. For Marianne er kastet derfor et godt tegn på Pavia's udvikling. Børnehavelederen, som afskyr vold, hvad Marianne uden tvivl også gør, ser derimod kastet som en voldshandling, og Pavia som en begyndende lille voldsmand. Så hun må på det kraftigste tage afstand fra stenkastet. Så forskelligt kan et lille stenkast - den samme handling eller adfærd - altså forstås og vurderes af to mennesker med hver sin forskellige kulturbaggrund.

Men hvad forstår vi egentlig med begrebet "kultur"?, og hvordan kan vi lære at forstå hinanden bedre trods forskellig kulturbaggrund?

Kultur er det uhåndterlige begreb, som på en og samme gang gør os ensartede med nogle mennesker; og forskellige fra langt den overvejende del af jordens befolkning. Grundlæggende er alle mennesker fysisk ens, i og med de er mennesker, men samtidig er de tillige alle forskellige, fordi hver enkelt har sin egen personlighed. Men kulturen binder os på forskellig vis sammen i grupper, hvis medlemmer deler en række lighedstræk, som både overskygger de individuelle personligheder, og adskiller dem fra andre grupperinger.

Kultur og kulturanalyser er temaet for denne bog, og sigtet er, at gøre folk fra forskellige kulturer lidt bedre i stand til at forstå hinanden og til at omgås hinanden, end de er nu. Jeg vil opnå dette, ved først at gennemføre en diskussion af hvad man kan **forstå** ved kultur, ved at udvikle en kulturmodel. Dernæst ved at give et bud på, **hvorledes** man i **praksis** kan opnå indsigt i en anden kultur, ved at opstille en empirisk analysemetode. Og endelig vil jeg til sidst diskutere en række af de etiske problemer, som opstår i forbindelse med samvær med mennesker fra og i andre kulturer.

Denne opbygning deler naturligt bogen i tre dele. Bogens **Del 1 om KULTUR-TEORI** må nødvendigvis beskæftige sig med selve kulturbegrebet. "Kultur" er i lighed med mange andre samfundsvidenskabelige begreber, men ikke med alle, et abstrakt begreb. Kulturen kan ikke "tages på". Den kan ikke udpeges og afgrænses på samme klare måde som en gruppe, et land eller for den sags skyld en person. Og den kan ikke flyttes, belønnes eller bortkastes. Den er ingen ting, men alligevel en alt afgørende størrelse, som kan fornemmes og iagttages gennem virkningerne af dens eksistens, og som man må tage højde for i sin omgang med andre mennesker. Kultur er på mange måder at sammenligne med begreber som "personlighed", "psyke" og "fællesskab". De er abstrakte begreber, som vi har konstrueret, for derigennem bedre at kunne forholde os til de processer, som de på en gang skaber og selv er skabt af.

Hartvig Frisch definerede kultur som: "Vaner taget i allersimpleste forstand" (kilde 30) og Peter P. Rhode konkluderede, at "Kultur er det hele" (kilde 31 s. 329). Så brede definitioner er naturligvis meningsløse, i den forstand, at de ikke bringer os længere i en konkretisering af hvad det er, man vil søge at opnå indsigt i, hvad det er man vil forsøge at forstå. Og de er meningsløse, fordi de ikke bidrager til at konstruere en **model**, som, alle sine svagheder og begrænsninger til trods, dog bringer læseren et stykke længere i forståelsen af det abstrakte begreb. På samme måde som matematiske formler kan være modeller til forståelse af "usynlige" kemiske processer eller astronomiske hændelser, kan udviklingen af en samfundsvidenskabelige model bidrage til forståelsen af det abstrakte begreb "kultur". Udgangspunktet for **min** forståelse af kultur ligger nærmere den etnografiske eller kulturanthropologiske forståelse, og inspireret af, men ikke helt enig med den norske antropolog Arne Martin Klausen (kilde 9 s. 10), vil jeg ved kultur forstå:

"(Kultur er) den verdensopfattelse og de værdier, moralnormer og faktisk adfærd - samt de materielle og immaterielle frembringelser heraf - som mennesker overtager fra en foregående generation, som de - eventuelt i ændret form - søger at bringe videre til næste generation, og som på en eller anden måde adskiller dem fra mennesker tilhørende andre kulturer".

Hele bogens første del om kulturteori er helliget det formål, at udvikle en slags abstrakt kulturmodel. Dette arbejde vil tjene flere formål: for det første vil det klargøre, hvad **man kan**, og hvad **jeg vil** forstå med begrebet "kultur". Hvilke områder af samfundet og hvilke niveauer i samfundslivet der indgår i kulturbegrebet, samt hvilke relationer der er mellem kultur og natur. For det

andet, vil modellen søge at klarlægge de dynamiske aspekter af kulturen, eller spørgsmålet om hvorledes kulturen forandrer sig. Endelig vil denne model for det tredje udgøre en nødvendig forståelsesramme til at udvikle metoder og teknikker til i praksis - gennem empiriske analyser - at kunne registrere, sortere og bringe mening i de iagttagelser og indtryk, som modtages af og om andre kulturer, for derigennem bedre at kunne fortolke og forstå disse kulturer.

Enkelte individer og grupper af individer er imidlertid ikke alene skabere af deres kultur(er), de er også en del af, eller bærere af, denne kultur. Dvs., at den enkeltes oplevelser, også forskerens eller kulturaktørens, som jeg i denne bog vil kalde den, der søger indsigt i en anden kultur, er præget af sin egen kultur. Observationer fra og om en anden kultur vil derfor altid blive oplevet gennem aktørens "egne kulturbriller", eller gennem hans eget "kulturberedskab", som disse briller senere vil blive benævnt. Det er bl.a. derfor, at der så ofte opstår situationer, hvor en rejsende, en diplomat eller en international forretningsmand med Mads Lidegaards ord kan sige: "Jeg forstår dem ikke - jeg **forstår** dem simpelthen ikke!" (kilde 32 s. 7). En vis indsigt i ens egen kultur er derfor en nødvendighed for at kunne opnå indsigt i og forståelse for andre kulturer. Hele **Del 2 om KULTUR-PRAKSIS** er helliget problemer omkring den empiriske kulturanalyse, og herunder også kulturberedskabets betydning.

Arne Martin Klausen refererer i sin bog om kultur (kilde 9 s. 10) til sondringen mellem to holdninger i forbindelse med kulturanalyser: 1. den **kulturrelative** og 2. den **etnocentriske**. I henhold til den første holdning, er kulturaktøren alene interesseret i at beskrive den anden kultur, med det sigte, at blive bedre i stand til at fortolke og forstå - i betydningen opnå indsigt i - meningen med de til denne kultur hørende adfærdsformer, strukturer og moralværdier. Hensigten er her **ikke** at vurdere og/eller at påvirke, men alene at forstå. I henhold til den anden holdning, den etnocentriske, tages udgangspunktet i kulturaktørens egen kultur som det kvalitative højdepunkt, således at analysen bliver mere værdiorienteret, hvor vurderingerne foretages ud fra kulturaktørens egne kulturværdier. Den etnocentriske holdning kan være såvel bevidst som ubevidst, men vil i alle tilfælde rumme kimen til fejlfortolkninger, fordømmelser og konflikter.

Sondringen mellem kulturrelativisme og etnocentrisme er væsentlig, men den må tillige ses i sammenhæng med kulturaktørens **hensigt** med kulturanalysen. En hensigt kan således være **alene** at opnå indsigt i og forståelse for en anden kultur, en anden at opnå denne indsigt og forståelse med det formål at **ændre** på den anden kultur. I begge tilfælde kan analysen foretages ud fra såvel en kulturrelativistisk som en etnocentrisk holdning og i begge tilfælde må en etnocentrisk tilgangsvinkel anses for uhensigtsmæssig! I det første tilfælde, fordi aktøren risikerer at opnå en fejlagtig indsigt og forståelse, i det andet tilfælde, fordi kulturaktøren risikerer at planlægge sine påvirkningsstrategier på et forfejlet grundlag, med efterfølgende fejlslagen "missions-virksomhed" som resultatet. Når ordet "missionsvirksomhed" er sat i anførselstegn, er det fordi en sådan missionsgerning på ingen måde alene behøver at være knyttet til en religion, men ligesåvel kan være, og måske oftest vil være, knyttet til politiske, kommercielle eller teknologiske ideologier og mål.

Den etnocentriske kulturholdning kan således for mig at se eksistere, hvad enten kulturaktøren alene ønsker at opnå en kulturforståelse eller han derudover ønsker at missionere i en eller anden form. Under alle omstændigheder og ud fra enhver vurdering må en sådan kulturetnocentrisme dog anses for uhensigtsmæssig, og kulturaktørens erkendelse af sin egen kultur, og dermed sine egne "kulturbriller", må derfor anses som noget nær en nødvendighed. Bogens kapitel V vil være helliget dette fænomen.

I kapitel VI vil jeg beskæftige mig med det, jeg i det følgende vil kalde den **"neutrale kulturforståelse"**. **Forståelse**, fordi aktøren alene ønsker at opnå indsigt i den anden kultur med det formål, at blive dygtigere til at tolke meningerne med de gjorte iagttagelser, og **neutral**, fordi aktøren ikke nærer noget ønske om derefter at forsøge at påvirke den betragtede kultur.

I kapitel VII vil jeg behandle det, jeg vil kalde den **"tilsigtede kulturpåvirkning"**. **Påvirkning** fordi aktøren, som et resultat af sin kulturanalyse vil søge at ændre den betragtede kultur på en eller anden måde, f.eks. til at købe og forbruge visse varer, til at gøre brug af en given teknologi, eller til at overtage visse religiøse eller politiske værdier. **Tilsigtet** fordi dette formål er erkendt og akcepteret som mål af aktøren.

I kapitel VIII vil jeg komme ind på det jeg kalder den **"utilsigtede kulturpåvirkning"**. **Påvirkning**, fordi den betragtede kultur også her bliver påvirket til

ændringer i en eller anden form, og **utilsigtet**, fordi sådanne ændringer på ingen måde er eller var tilsigtede. Ja, måske bliver årsagssammenhængen end ikke erkendt, selv efter at den utilsigtede kulturændring har fundet sted og kan observeres. I kapitlet vil det blive diskuteret, om man overhovedet kan forestille sig en "neutral kulturforståelse" eller en "tilsigtet kulturpåvirkning", uden at der samtidig sker en utilsigtet kulturpåvirkning. Dels af den betragtede kultur, dels af kulturaktøren og derigennem **hans** egen kultur. Og det vil blive diskuteret, om en sådan utilsigtet kulturpåvirkning måske dybest set er den mest afgørende ændringsmekanisme i ethvert interkulturelt samvær.

I og med argumentationen for at de ovennævnte tolkningsmæssige og påvirkningsmæssige mekanismer eksisterer, opstår samtidig en række etiske og moralske problemer - i alle tilfælde i den udstrækning disse mekanismer bliver erkendt. Og det gør de jo for læseren af denne bog! En forholden sig til disse etiske og moralske problemer er af afgørende betydning for enhver, der har forbindelse med andre kulturer, og hele bogens **Del 3, om KULTUR-ETIK**, er da også helliget disse forhold.

Bogen er skrevet til folk med interesse for og/eller erfaring i at samvirke med folk fra andre kulturer. Målet er at give et bidrag til, at disse læsere får en større forståelse for dette interkulturelle samvirke, eller, hvis de allerede føler at de har dette, så impulser til at se dette samvirke i et bredere perspektiv. Jeg har altså ikke tilstræbt en lille let håndbog om hvordan man hilser eller spiser i forskellige kulturer, men heller ikke at gøre bogen unødigt besværlig at læse.

DEL I: KULTUR-TEORI

II. KULTURBEGREBET - ET BUD PÅ EN FORSTÅELESERAMME.

A. Kulturbegrebet i litteraturen.

Kulturbegrebet er som tidligere nævnt nok et af de begreber i samfundsvidenskaberne, som er defineret på flest forskellige måder, lige fra meget snævre definitioner til meget brede.

Til daglig bruges begrebet "kultur" meget bredt, og ofte uden særlig præcis betydning. Tit benyttes ordet i forbindelse med teater, film, musik og andre former for kunst, og ikke sjældent i betydningen af noget fint - finkultur. Som allerede anført i indledningen, bliver begrebet kultur i denne bog brugt i den brede kulturanthropologiske eller etnografiske betydning, hvor man f.eks. taler om dansk kultur, østerlandsk kultur, moderne industrikultur etc.

Forstået på denne måde betegnes den engelske antropolog E. B. Tylor i reglen som den, der første gang mere præcist definerede begrebet kultur. Tylor definerede således i 1871 kultur som værende:

"... that complex whole which includes knowledge, belief, art, morals, law, custom, and any other capabilities and habits acquired by man as a member of society" (Kilde: 114 s. 40 ff).

I de mere end hundrede år der er gået siden da, er denne kulturdefinition blevet efterfulgt af mange, og i 1957 kunne A. L. Kroeber og C. Kluckhohn således redegøre for 164 forskellige definitioner af begrebet kultur (kilde 110 s. 1152). Siden da er utvivlsomt mange flere kommet til.

Jeg vil ikke på dette sted bringe læseren ind i en længere redegørelse for disse mange forskellige kulturdefinitioner og forskellene herimellem, men blot præcisere, at kulturbegrebet for mig omfatter al menneskelig aktivitet samt resultaterne heraf, såvel de materielle resultater som de immaterielle. I stedet vil jeg i dette og det efterfølgende kapitel forsøge at diskutere selve kulturens væsen, d.v.s. de strukturer, processer og værdier, som står centralt i ethvert kulturmæssigt sammenhæng, hvad enten disse variable manifesterer sig i den ene eller anden form. Jeg vil på denne måde søge at formulere en slags forståelsesramme, som kan danne udgangspunkt for udviklingen af et

analyseværktøj til brug for en statisk såvel som en dynamisk forståelse af egen og andres kulturer.

Kulturbegrebet forholder sig imidlertid på en og samme gang i et slags modsætningsforhold til to andre overordnede begreber, nemlig begrebet "**Natur**" og begrebet "samfund" eller mere generelt "**Det sociale system**".

Medens kulturen pr. definition er menneskeskabt, er naturen det resterende - eller det oprindelige om man vil - det ikke menneskeskabte. Hvor man kan drage grænsen mellem natur og kultur, kan ikke præciseres nærmere generelt, idet netop fastlæggelsen af denne grænse mellem kultur og natur i sig selv er kulturafhængig. Relationen mellem menneske og natur er således netop et af de meget centrale aspekter af enhver kultur. Klas Sandell beskriver denne relation på følgende måde (kilde 87 s. 36ff.):

"In this study nature will be understood as what **man does not control** and does not move/modify in what he perceives as a preferred direction. This definition implies that the difference between nature and culture, to a large extent, is a question of different aspects of the same phenomena.

Another implication of this definition of nature is that it is a cultural concept in itself. There is no real boundary between man and nature, ... The boundary between man and nature will not be found in the environment, but in our minds.

Hele dette forhold mellem natur og kultur vil blive uddybet og diskuteret nærmere i dette og næste kapitel.

Modsætningsforholdet mellem **kultur** og **det sociale system** er af en anden karakter. Medens natur og kultur udgør to ikke-sammenfaldende størrelser med en kulturafhængig flydende grænse, så er det "sociale system" og "kulturen" snarere udtryk for to forskellige perspektiver på samme, eller næsten samme, størrelse.

Modsætningen mellem kultur og det sociale system er imidlertid uden betydning i første del af bogen, hvor formålet er at udvikle en forståelsesramme og en abstrakt **kultur**model. Derimod bliver denne modsætning meget central for bogens anden del, den mere empiriske del. Kap. IV vil derfor blive indledt med en diskussion af forholdet mellem kultur og det sociale system, med udgangspunkt i Kroebers og Parsons centrale artikel fra 1958 (Kilde 101).

B. Mennesket og dets forhold til naturen.

Fælles for alle levende væsener er, at deres overlevelse som individer og som art er afhængig af forholdet mellem deres biologiske behov og de muligheder den omgivende natur tilbyder dem. Fisk i havet kan f.eks. ikke leve uden ilt i vandet, løven ville dø uden tilstedeværelsen af egnede bytte-dyr, og den hvide kæmpepanda i Kina er ved at uddø, fordi bambusskovene er ved at forsvinde. Mennesket adskiller sig som biologisk væsen ikke herfra. Også dets overlevelse, både som individ, og som art, er afhængig af de muligheder, naturen byder det.

Naturen er imidlertid ikke en stabil størrelse. Selv uden menneskets - i de seneste årtier endog ganske kraftige - indgriben, er naturen under konstant forandring. Det skiftende vejrlig, hvor regelmæssigt dette end er på kort sigt, er dog så forskelligt, at der med vekslende hyppighed opstår situationer med tørke, oversvømmelser og lignende katastrofer rundt om på kloden. Og de mere uforudsigelige hændelser såsom vulkanudbrud og jordskælv skaber sammen med de mere langsomme erosions- og dannelsesprocesser mere vedvarende naturforandringer. Vi har f.eks. i dag kendskab til eksistensen af flere istider på den nordlige halvkugle, såvel som til eksistensen af meget forskelligartede klimaperioder andre steder på kloden.

Dyrene har på kort sigt kun to muligheder overfor sådanne ændringer i naturen. De kan fortrække til andre egne af kloden, som er lig de tilvante omgivelser, eller de kan ændre deres tilværelse indenfor visse snævre biologisk bestemte grænser. Ræven kan blive et by-dyr i stedet for et skov-dyr, og rovfugle kan gå over til at æde mus og ådsler fra motorvejene i stedet for at jage de sangfugle, som mange steder er ved at forsvinde. Men storken kan ikke begynde at spise korn i stedet for frøer, og ræven kan ikke begynde at æde græs, en sådan tilpasning ligger uden for dyrenes biologiske muligheder. Kan de ikke tilpasse sig eller flytte til andre egne, må de uddø, både som individ og som art. Fortidens mange uddøde dyrearter er klare eksempler på, at sådanne situationer er opstået utallige gange i klodens historie. På lang sigt kan der dog ske en biologisk ændring af arten, således at der ligefrem udvikles "et nyt" dyr bedre tilpasset de ændrede naturbetingelser og med andre tilpasningsgrænser for det enkelte individ, jvnf. Darwin's udviklingsteori, hvorefter de individer, der er bedst egnede til at overleve under de givne naturbetingelser, til enhver tid "udvælges" til at føre arten videre. De mest naturtilpassede

individer vil således give deres arveanlæg videre til næste generation, og dermed langsomt men sikkert ændre hele arten i en mere naturtilpasset retning (kilde 29). Vi kan her tale om en biologisk tilpasning, som ligger udenfor det enkelte individs muligheder. Ørkenræven med sine store ører og lange ben er således eksempel på et dyr, der biologisk har tilpasset sig godt til et varmt klima, medens polarræven, med sine meget korte ører og tætte krop er eksempel på det modsatte, et dyr der biologisk har tilpasset sig de arktiske og sub-arktiske egne.

Afgørende er det her at forstå, at dyrene **alene** kan tilpasse sig naturens skiftende muligheder ved hjælp af en genetisk bestemt biologisk ændring. For det enkelte individ indenfor meget snævre grænser, for arten som helhed gennem en særdeles langsom evolutionsproces (delvis Hammon, kilde 28).

Som "dyr" betragtet gælder de samme betingelser for mennesket. Filosofen Ole Thyssen skriver således i bogen "Den anden natur", at:

"Skal der tales mere præcist om naturen, må der skelnes mellem tre planer: den fysiske natur, den biologiske natur og den økologiske natur. De love, som gælder for naturen på hvert af disse planer, gælder også for mennesket **for så vidt som det reduceres til natur**. Et menneske er et fysisk legeme, en organisme, og indgår i et kredsløb med andre organismer og planter. Naturens love kan vi opdage, men ikke skabe. Selv når vi forstyrrer økologiske balancer, så følger vi naturens orden" (kilde 4, s. 19).

Men mennesket **kan** ikke reduceres til natur alene! Indtil menneskets fremkomst på jorden var reaktionen på naturens ændringer således alene genetisk bestemte, biologiske ændringer (Hammon, kilde 28 s. 11), men med menneskets voksende evne til at tænke og til at opsamle erfaringer, samt med den voksende evne til at kommunikere og formidle erfaringer og viden fra det ene individ til det andet og fra den ene generation til den anden, opstod mulighederne for en ikke-genetisk bestemt tilpasning til naturforandringer. Medens isbjørnen og sælen over meget lang tid udviklede en tyk pels og et tykt spæklag, for at kunne overleve i de arktiske egne, så udviklede Inuit¹⁾ jagtregnskaber og hus- og tøj typer, som dels kunne fremstilles af de materialer, den arktiske natur tilbød Inuitterne, dels kunne opfylde deres biologiske behov. Inuitterne udviklede kort sagt en **kultur**, som dels var betinget af deres biologiske behov og de muligheder naturen tilbød dem, dels af de erfaringer, viden og færdigheder, som gennem generationer blev udviklet og viderebragt fra den ene generation til den næste.

Antropologen Peter Hammon uttrykker det således: "All man share animals needs and must meet them by cultural means" (kilde 28 s. 8), og arkæologen Brian M. Fargan siger det på denne måde: "Culture is our primary means of adapting to our environment", og videre: "Unlike biological adaption, culture is nongenetic and it provides a much quicker way to share ideas that enable people to cope with their environment" (kilde 22 s. 11). Etnologen Axel Steensberg hævder i sin bog "Det manipulerende menneske" på tilsvarende vis:

"... at de tidligste civilisationer ikke opstod, fordi de mennesker, der udviklede dem, var særlig kreativt begavede fremfor andre folkeslag. De udvikledes, fordi der var noget i omgivelserne, der udfordrede dem til at manipulere på en særlig måde" (kilde 33 s. 10).

Menneskets behov er på et vist generaliseringsniveau de samme overalt på kloden, biologisk forankret som de er. Behov for føde, for beskyttelse mod vejrlig og klima, samt behov for regulering af samvær med andre individer og behovet for opfostring og socialisering af nye generationer træffes således i et hvert samfund, selv om måden at søge disse behov opfyldt på, varierer meget. Det er derfor meningsfyldt at kalde sådanne behov for **grundlæggende menneskelige behov**, idet mennesket, i tilfælde af manglende behovsopfyldelse, må igangsætte kreative aktiviteter, såfremt de ikke - som dyrene - må flytte til andre egne, eller simpelthen uddø.

Antropologen Arne Martin Klausen taler i sin bog "Kultur - variasjon og sammenheng" om en "liste over grunnliggende behov som en modell", og finder "det tilstrekkeligt å operere med fire slike behov:

1. Behov for energi til å opprettholde livet,
  2. Behov for å føre livet videre
  3. Behov for å beskytte livet (og andre verdier)
  4. Behov for å vite noe om livet (og døden)"
- (kilde 9 s. 32)

Klausen påpeger, at ikke alene er disse fire grundlæggende behov universelle, men også at **erhverv, sociale organisationer, politiske organisationer og religiøse/videnskabelige aktiviteter** er fire universelle mekanismer til opfyldelse af disse behov, fordi der "I alle samfunn finnes (der) aktiviteter, som med god grunn kan karakteriseres med de betegnelser vi her har nevnt" (kilde 9 s. 33).

Mennesker i et **socialt samvær**, d.v.s. mere end én person, vil altid søge at få disse grundlæggende behov opfyldt i en eller anden form for **socialt samvirke**. Ikke nødvendigvis i form af **samarbejde**, idet et konkret samvær udmærket kan være præget af undertrykkelse og udnyttelse, men i en eller anden form for samvirke. De konkrete måder at opfylde de grundlæggende behov på, og de konkrete måder at organisere samvirket på, kan og vil variere meget over tid og rum, afhængigt bl.a. af en række kulturdeterminerende faktorer (se kap. III), men formålet vil altid være, at opfylde de grundlæggende behov.

Den konkrete måde at opfylde de grundlæggende behov på, vil udgøre den afgørende bestanddel af en konkret kultur - hvis ikke man da ligefrem kan tale om, at denne måde simpelthen er lig med **kulturen**. Villy Sørensen siger således:

"Ved menneskenaturen må forstås de biologiske processer og behov, der er fælles for alle mennesker. **Måden**, som disse fælles behov søges tilfredsstillet på er kulturelt betinget, og et folks kultur kan defineres som dets måde at tilfredsstille sine behov på" (kilde 112 s.8).

Fagan giver i nedenstående citat udtryk for det samme ved at sige:

"A culture is a complex system, a set of interacting variables - tools, burial customs, ways of getting food, religious beliefs, social organization, and so on - that function to maintain a community in a state of equilibrium with its environment (kilde 22 s. 11).

Nedenfor og i det efterfølgende kapitel III vil jeg søge at dykke nærmere ned i dette "complex system" eller "set of interacting variables" for derigennem at få indsigt i kulturbegrebets statiske såvel som dynamiske karakter.

C. Den horisontale kulturdimension - centrale kultursegmenter.

I det følgende vil jeg holde mig til den tankegang, at en given kultur udgøres af den komplekse mængde af menneskelige aktiviteter, holdninger m.m. som over en længere tidsperiode er udviklet i den bevidste eller ubevidste hensigt, at gøre det muligt for de til kulturen hørende personer at få deres grundlæggende behov opfyldt under de til enhver tid givne naturbetingelser. Dette kompleks vil variere meget fra persongruppe til persongruppe - fra kultur til kultur. Ja selv under ensartede naturbetingelser, vil kulturen fremstå i forskellige former. F.eks. havde de amerikanske prærie-indianerne frem til 17-1800'tallet

udviklet en jæger- og samlerkultur medens de nytilkomne europæiske indvandrere, under de samme naturbetingelser videreudviklede den agerdyrkningskultur, som de havde med sig, fra Europa.

Samtidig med, at man kan iagttage en sådan forskellighed og mangfoldighed i de måder, hvorpå man i de enkelte kulturer søger at tilgodese de grundlæggende menneskelige behov, vil man også - måske først efter en lidt nærmere iagttagelse - kunne se, at de enkelte kulturer, midt i deres særegenhed tillige er koncentreret om de samme typer funktioner eller opgaver, f.eks. dette at bearbejde naturen. Det kan være som agerdyrkere eller hyrder i egnene omkring Middelhavet, som skovbrugere i Canada eller som fangere eller fiskere i de arktiske egne. Fælles for alle kulturerne er det, at de har udviklet en metode, hvormed de kan bearbejde naturen, de har udviklet en **teknologi**. På tilsvarende måde vil vi i enhver kultur kunne iagttage retningslinier for og metoder til hvorledes nye generationer opstår og socialiseres ind i samfundet, og regler og metoder til hvorledes man kommunikerer med hinanden. Jeg vil kalde disse fællestræk, eller mekanismer til at opfylde de grundlæggende behov, for **kultursegmenter** og jeg vil under ét kalde dem for den **horisontale kulturdimension**, fordi ingen af disse segmenter er mere betydningsfulde for kulturen end de andre. De er så at sige alle på samme niveau.

I dette studie har jeg fundet det meningsfuldt at arbejde med 8 sådanne kultursegmenter, som alle kan genfindes i enhver kultur, og som hver for sig kan manifestere sig på mangfoldige forskellige måder. I fig. 1 nedenfor er disse otte segmenter nærmere præciseret.

Fig. 1: Den horisontale kulturdimension - centrale kultursegmenter

1.	Hvordan naturen bearbejdes	(Teknologi)
2.	Hvordan resultaterne heraf fordeles	(Økonomiske institutioner)
3.	Hvordan man lever sammen	(Sociale institutioner)
4.	Hvem der bestemmer hvad over hvem	(Politiske institutioner)
5.	Hvordan man formidler viden, ideer og holdninger til hinanden	(Sprog og kommunikation i videste forstand)
6.	Hvordan man integrerer, vedligeholder og videreudvikler den enkelte og helheden.	(Reproduktion, socialisering, sundhedsinstitutioner og uddannelsesinstitutioner)

7. Hvordan man skaber og opretholder (Ideologi)
en fælles identitet.
8. Hvordan man forholder sig til (Religion)
livets opståen og ophør.

Naturens bearbejdning er en nødvendighed, for at mennesket alene eller i samvirke med andre kan overleve under givne naturforhold. Føde må skaffes via jagt og fiskeri eller gennem agerdyrkning og husdyrhold, og hvad enten føden spises direkte som Inuiternes sælkød eller først efter en kompliceret og langstrakt, industriel proces, som f.eks. den moderne industrikulturs fast-food, er der tale om en bearbejdning af naturen. På tilsvarende måde forudsætter menneskets brug af tøj og boliger som værn mod varierende naturforhold, en bearbejdning af naturen i en eller anden form.

Resultaterne af denne naturbearbejdning må i ethvert samvirke fordeles mellem deltagerne på én eller anden måde. Der kan være tale om en meget kort "fordelingsvej", som f.eks. i kulturer med stor grad af selvforsyning og lille arbejdsdeling, hvor den eneste fordeling måske er den, der sker fra familiens voksne medlemmer til dens små børn eller fra raske til syge. Men der kan også være tale om lange og komplicerede fordelingsveje med mange mellemled og udpræget handel eller andre former for fordelingsmekanismer. F.eks. sker hovedparten af resultatfordelingen i den vesteuropæiske kulturkreds gennem det såkaldte "frie marked" og gennem en offentlig fordelingspolitik, medens Inuit-kulturens fordeling har fundet sted gennem fangstdeling og fangstgaver, og den samoanske kultur har benyttet sig af et meget kompliceret gavegivningssystem. Resultaternes fordeling kan naturligvis også ske mere eller mindre ligeligt imellem de forskellige befolkningsgrupper.

Intet samvirke kan i længere tid fungere uden et eller andet mønster for **måden hvorpå man lever sammen**. I alle kulturer er denne regulering af samværet noget centralt, og i de forskellige kulturer ses en mangfoldighed af forskellige samværsformer. Det Indiske kastesystem og de afrikanske stammesamfund stiller således helt anderledes krav til den enkeltes måde at være på, end Inuit-kulturens meget mere løst strukturerede sociale samværsform. Og selv indenfor den europæiske kulturkreds opleves forskellighederne, i måden at leve sammen på som f.eks. når der opstår blandede ægteskaber, i handelssamkvem eller i internationale samarbejdsorganer som f.eks. EF.

I nær tilknytning til samværsformerne er der i ethvert samvirke forskellige former for regulering af magtforholdene - eller dette med **hvem der bestemmer hvad over hvem**. De typiske slavekulturer, f.eks. i det antikke Grækenland og Rom samt i oldtidens skandinaviske kulturer, havde således en hel anderledes udformning af dette kultursegment end nutidens demokratiske kulturer, selv om også disse kan have hierarkiske og fastlåste magtrelationer. Forholdene imellem de to køn, er således i reglen nært knyttet til dette med hvem der bestemmer hvad over hvem i de forskellige kulturer.

Noget af det, der mest iøjnefaldende adskiller de forskellige kulturer fra hinanden er nok måden, hvorpå man **formidler viden, ideer og holdninger til hinanden**. Denne formidling kan ske på mangfoldige måder, men overvejende i form af symbolsprog. Visse tegn, typer og adfærdsformer symboliserer et eller andet, som kun kendere af dette symbolsprog kan tolke. Sproget, såvel det skrevne som det talte er naturligvis det altafgørende formidlingsmedie, men også påklædning, boligforhold og andre ydre kendetegn kan - og vil som oftest -formidle visse budskaber til de indviede.

Tatoveringernes udformning i de polynesiske kulturer fortæller således noget om status og tilhørsforhold for den enkelte, og bilens mærke og kontorets størrelse og udstyr sender på tilsvarende vis i den moderne industri-kultur klare budskaber om den enkeltes plads i kulturen, for den der da iøvrigt forstår betydningen af symbolsproget.

En kultur består naturligvis af mennesker - af enkelte individer - som i reglen er langt skrøbeligere og har en meget kortere levetid, end selve kulturen.

En kontinuerlig funktion - eller et kultursegment - er således dette, at **integrere og indsocialisere nye generationer** i kulturens særegenheder gennem opdragelse, uddannelse og social kontrol. Ikke alene må der på denne måde tages hånd om de opvoksende generationer, men også de ældre generationer må vedligeholdelse såvel socialt som legemligt. I nogle kulturer sker dette altovervejende i mindre kernefamilieenheder, som f.eks. i tidligere tiders europæiske kulturer, medens det i andre kulturer primært sker i større, flergenerations familier, i klaner eller i stammer. Endelig er der i de moderne industrikulturer en tendens til, at storsamfundet, staten eller kommunen, i større og større omfang trænger ind i dette kultursegment.

En kultur eksisterer naturligvis i kraft af sig selv og som et resultat af den omgivende natur, men også i kraft af sit modsætningsforhold til andre kulturer. Som jeg senere skal komme ind på i kap. III er netop relationerne til andre kulturer nogle af de vigtigste kilder til ændringer i en given kultur. Et karakteristisk segment i enhver kultur er derfor måden hvorpå der **skabes og opretholdes en fælles identitet eller identifikation** - eller hvorledes kulturen "holdes sammen" i forhold til andre kulturer. Symbolsproget er naturligvis også afgørende i denne sammenhæng, men også andre og mere ideologisk prægede foranstaltninger spiller her ind, hvad enten disse er religiøst eller politisk betonede. Kunst, i form af musik, litteratur, teater og digtning m.m. er ligeledes væsentlige elementer i dette kultursegment.

At mennesket er dødeligt, og at det enkelte menneske både fødes og senere skal dø, er en (ubehagelig) kendsgerning, som spiller en afgørende rolle i enhver kultur. Et karakteristisk kultursegment omfatter derfor **måden hvorpå man forholder sig til livets opståen og ophør**. I alle kulturer har disse spørgsmål optaget sindet hos det enkelte menneske, og ofte er netop de mest afgørende værdier og holdninger knyttet til netop den måde, hvorpå man i den givne kultur søger at besvare disse spørgsmål. Religioner af enhver art beskæftiger sig med spørgsmålene om liv og død, og om menneskets "tilværelse" efter døden. Ofte følger de afgørende skel mellem kulturer netop forskellighederne hvorpå man søger at besvare disse spørgsmål. Hindukulturen er således funderet på troen på genfødsel og kristendommen på troen på et liv efter døden i "en anden verden". Men også Inuit-kulturens forklaring på Nordlysets eksistens, nemlig at dette er de små, døde, udøbte børns sjæle, der leger på himlen, er knyttet til dette spørgsmål om livets opståen og ophør.

De otte kultursegmenter omfatter tilsammen alle aspekter af kulturbegrebet - de udgør så at sige kulturen - ligesom de alle indgår i en hver kultur. De er derfor i den abstrakte kultumodel ligeværdige i den betydning, at ingen kan udelades for en total forståelse af en given kultur.

I praksis derimod, d.v.s. i forbindelse med konkrete, empiriske kulturanalyser, hvad enten disse blot søger at skabe indsigt i en given kultur, eller grundlag for en aktiv kulturpåvirkning, vil ét eller flere kultursegmenter i reglen være i fokus, eller måske ligefrem enerådende.

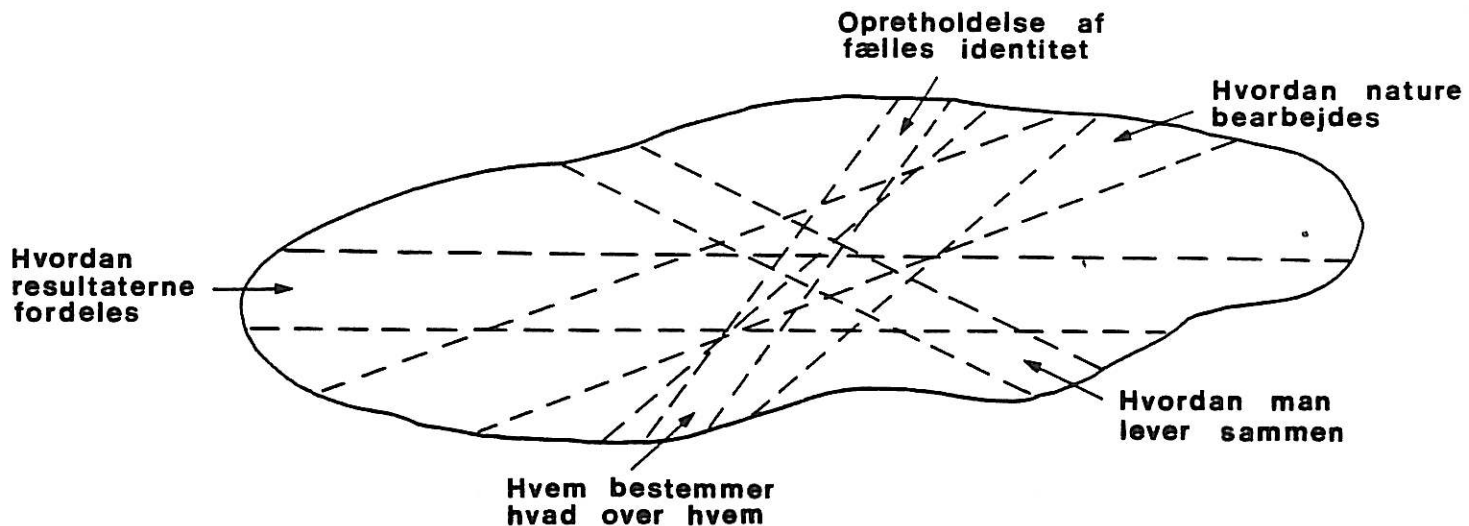
Årsagerne hertil skal dels søges i formålene med de enkelte kulturanalyser, dels i den kendsgerning, at kun de færreste kulturaktører eller grupper af kulturaktører formår på en og samme gang at omfatte alle kultursegmenterne i deres bevidsthed.

I forbindelse med empiriske kulturanalyser udgør kultursegmenterne derfor snarere aktørens **tilgangsvinkel**, forstået på den måde, at det er gennem et eller flere kultursegmenter aktøren søger at opnå indsigt i den givne kultur. Det skal senere påvises, hvorledes den horisontale kulturdimension får mindre betydning, jo dybere indsigt, der opnås, i den betragtede kultur. Heraf følger, at medens det konkrete valg af tilgangsvinkel - af kultursegment - har stor betydning for indholdet af mere overfladiske kulturanalyser, f.eks. i forbindelse med visse eksportfremstød etc., får dette valg mindre betydning, når sigtet er at opnå en mere dybtgående kulturindsigt.

Der er i praksis ingen skarp afgrænsning mellem de enkelte kultursegmenter, idet den konkrete adfærd eller frembringelse kan indgå i, eller være et resultat af flere kultursegmenter på samme tid. F.eks. vil dette, at etablere et lærlingeforhold i Danmark indgå i såvel det teknologiske kultursegment som i socialiseringssegmentet af dansk kultur. Og dette, at en Inuit-fanger i Inugsuk-kulturen kan "låne" en anden fangers kone, hvis hans egen er syg eller skal føde, når han skal ud på en længere fangstrejse, vil både indgå i det teknologiske kultursegment, fordi en kvindes tekniske færdigheder er nødvendige for den umiddelbare skinbearbejdning under fangstrejsen, og i de sociale kultursegmenter, idet kvinden jo tillige er en rejsefælle på en lang og ellers ensom fangstrejse.

I fig. 2 på næste side har jeg søgt at illustrere den horisontale kulturdimension.

Fig. 2: Den horisontale kulturdimension.

Note: Af overskuelighedshensyn medtages kun 5 segmenter, anvendelsen af stiplede linier er et udtryk for, at afgrænsningen af såvel kultur, som de enkelte kultursegmenter ikke er klart definerede, og den forskellige bredde af de enkelte segmenter et udtryk for, at de hver for sig omfatter store, men ikke lige store, dele af kulturen.

Socialpsykologen Edgar H. Schein formulerer problemerne omkring forståelsen af kultursegmenterne således:

"Når man læser beskrivelser af kultur, bemærker man ofte, at forskellige observatører vælger at skrive om forskellige symptomer, hvilket gør, at beskrivelserne ikke kan sammenlignes. Antropologerne har udviklet klassifikationssystemer, men disse har en tendens til at være så omfattende og så detaljerede, at kulturens sjæl bliver vanskelig at skelne. Og ikke nok med det. Mens det er rimeligt let at observere kultursymptomer - selv de mere subtile, som f.eks. den måde status demonstreres på af medlemmerne - så består det virkelig vanskelige i at regne ud, hvad disse symptomer rummer, hvilket forhold de har til hinanden, og hvilken dybereliggende mønster de eventuelt afspejler" (kilde 20 s. 21).

Som det fremgår af ovenstående, sidder jeg på ingen måde Scheins' første advarsel overhørig, hvilket yderligere vil fremgå af bogens 2. del om kulturpraksis. Scheins' anden advarsel omkring vanskelighederne ved at forstå, hvad de enkelte symptomer indeholder, behandles udførligt i forbindelse med næste afsnit om den vertikale kulturdimension.

D. Den vertikale kulturdimension - centrale kulturniveauer.

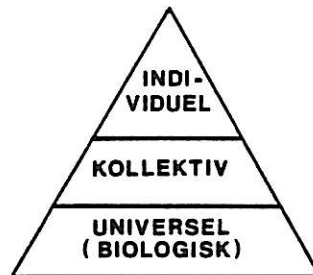
Når mennesker samvirker over længere tid - d.v.s. når man kan tale om eksistensen af et socialt system, vil de enkelte personers adfærd ikke være ganske tilfældige, men i en eller anden udstrækning forudsigelige. De vil følge en eller anden form for mønster eller program. Geert Hofstede (kilde 15, s. 14ff) taler i denne forbindelse om at individet handler efter en slags **mentalt program**.

Et mentalt program kan ikke ses, måles eller vejes, men det får, **med en vis grad af stabilitet, den samme person til at reagere nogenlunde ens i tilnærmelsesvis ens situationer**. Når togrejsende i Nordeuropa f.eks. sætter sig ind i et tog, vil de i reglen sætte sig i en tom kupé fremfor i én, hvor der allerede i forvejen sidder rejsende. Modsat i Sydeuropa, her vil de rejsende fortrinsvis placere sig, hvor der i forvejen er andre rejsende. Og medens de fleste danske fodgængere stopper op for rødt lys ved en fodgængerovergang, også når der ingen biler er, så vil fodgængere i de fleste andre kulturer gå over for rødt lys, hvis dette vel at mærke kan gøres risikofrit.

Mens man altså kan se resultatet af det mentale program, kan dette program som nævnt ikke ses og opleves i sig selv - det er alene en metodemæssig abstraktion, men nok en nyttig abstraktion for at komme videre i forståelsen af hvorfor nogle mennesker handler ens og andre forskelligt i tilsyneladende ens situationer.

Indholdet af en persons mentale program er delvist sammenfaldende med andre personers mentale programmer, delvist særegent for de enkelte individer. Hofstede sonderer her mellem tre del-programmer: det individuelle program, det kollektive program og det universielle program.

Fig.3: Det mentale programs delprogrammer.

Kilde: Geert Hofstede: "Culture's Consequences - International Differences in work-related values" s. 14 ff. London 1984.

Det **universelle program** er stort set fælles for alle mennesker, idet det, som Hofstede udtrykker det, er det program, der sørger for at det menneskelige legeme biologisk kan fortsætte med at eksistere. Det universelle program sørger for, at vi trækker vejret, søger at skaffe os et eller andet at spise, når vi er sultne etc.etc. Men det er også årsag til, at vi kan blive glade og le, eller bedrøvede og græde. Denne del af det mentale program er fælles for alle individer, alene fordi de er mennesker, hvorfor Hofstede kalder det for det universelle program. Jeg skal nedenfor begrunde, hvorfor jeg fremover vil foretrække at kalde dette del-program for det **biologiske program**.

Det **kollektive program** er ikke fælles for alle mennesker, men kun for de mennesker, som tilhører samme gruppe eller kategori. Det er det program, som har stor indflydelse på hvad det er for en slags føde man efterspørger, når man er sulten, hvad det er man ler af, når man ler, og hvad det er, man bliver bedrøvet over. Det kollektive program forhindrer således hinduerne i at spise oksekød, muslimerne i at spise svinekød og danskerne i at spise hundekød. Og det kollektive program har stor betydning for hvorledes vi f.eks. forholder os til ironi og dette at blive til grin overfor andre.

Til det **individuelle program** henføres den del af det mentale program, som er unikt for det enkelte individ. Ikke to mennesker er således programmeret helt ens, selv om de er vokset op i samme familie og samme land. De har alle deres

helt specielle særpræg. Nogle danskere kan f.eks. ikke lide fisk, andre kun bestemte slags fisk, og atter andre spiser stort set al slags fisk. Nogle er altid, eller næsten altid, i godt humør, medens andre altid er småsure eller pessimistiske etc.etc.

Det mentale program er både nedarvet før og tillært efter fødslen. Ligesom det er vanskeligt at sætte skarpe grænser mellem hvilken del af det mentale program, der tilhøre den kollektive kultur og hvilken, der tilhører den individuelle personlighed, er det svært præcist at sige hvor stor en del af det individuelle program, der er nedarvet og hvor stor en del, der er tillært. Derimod vil langt den overvejende del af det vi kalder det kollektive program være tillært, medens langt den overvejende del af Hofstede's universelle program er medfødt eller biologisk nedarvet. Der er her tale om en slags pre-programmering i Hofstede's egen terminologi. Når jeg foretrækker fremover at bruge betegnelsen **biologisk program** i stedet for universel program, er det dels for at give udtryk for dette forhold, dels og især, for ikke at lede tankerne hen på mere generelt gyldige dele af det kollektive program, som ofte vil blive karakteriseret ved anvendelse af betegnelser som "universel" eller "generel". F.eks. - universelle værdier, generelle normer etc.

I forbindelse med denne bogs emne, er det naturligvis det kollektive program, der er i fokus. Og i forsøget på **at forstå**, i betydningen **at opnå indsigt i - at kunne fortolke** - andre kulturer end vor egen, er det det kollektive program, jeg vil beskæftige mig med. Dette program omfatter på en måde alt det, jeg kalder den horisontale dimension og indtager derfor en central plads i kulturmodellen, medens det individuelle program først bliver relevant at inddrage i forbindelse med bogens anden del om kulturpraksis. For det er naturligvis ganske klart, at medens man i forbindelse med en empirisk kulturanalyse godt kan tillade sig at se bort fra det biologiske program, som jo er fælles for alle mennesker, kan man ikke tillade sig at se bort fra det individuelle program i forsøget på at forstå det kollektive. I denne første del af bogen, som omhandler kulturteori, vil jeg dog alt overvejende koncentrere mig om det kollektive program.

Som nævnt er det ikke muligt at observere eller at opleve selve det kollektive, mentale program. Vi kan kun observere konsekvenserne af dette program i form af faktisk adfærd, samt i forventninger og holdninger etc. i den udstrækning disse i en eller anden form giver sig til kende.

I mødet med en fremmed kultur vil visse sanseindtryk umiddelbart trænge sig på, og skabe grundlag for et første-billede af den betragtede kultur. Faktisk adfærd, klædedragt og foreliggende produkter af forskellig art, vil danne grundlaget for dette førstehåndsbillede, men snart efter vil de mere underliggende og vanskeligt observerbare moralnormer og samfundsstrukturer begynde at træde frem og nuancere det første, umiddelbare kulturbillede.

Først efter en mere omfattende indsigt i den pågældende kultur vil de dybereliggende, skjulte antagelser og forudsætninger, samt de mere grundlæggende erkendelsesmæssige doktriner, som er indholdsskabende for de mere manifesterede kulturelle udtryksformer, begynde at påvirke kulturbilledet. Og først da har den pågældende kulturaktør opnået indsigt i den betragtede kultur.

Det er derfor ikke enhver iagttagelse, der er lige afgørende for kulturforståelsen. Nogle, især de umiddelbart "synlige" kulturtræk, er måske blot udtryk for -eller symptomer på - de mere dybtliggende kulturtræk såsom holdninger og værdier. Det er derfor meningsfuldt at tale om et hierarki af iagttagelser - **en vertikal kulturdimension** - hvor en stadig dybere indtrængning fra det "umiddelbart oplevelsesbare symptomniveau" til de "bagvedliggende legitimerende værdier" og den "grundlæggende verdensopfattelse" vil skabe dybere indsigt i den betragtede kultur.

Jeg har fundet det meningsfuldt at arbejde med 6 forskellige niveauer, vel vidende at denne opdeling til en vis grad bygger på et skøn:

1. det umiddelbart oplevelsesbare **symptomniveau**,
2. det vanskeligt observerbare **strukturniveau**,
3. det styrende **moral- og regelniveau**,
4. de partielle **legitimerende værdier**,
5. de alment akcepterede **højesteværdier**, samt
6. den grundlæggende **verdensopfattelse**.

Tre af disse niveauer tilhører kulturens mere synbare del, den **manifesterede kultur**, medens de tre andre niveauer udgør den mere skjulte, men også mere fundamentale **kernekultur**. Jeg vil i resten af dette afsnit uddybe og præcisere nærmere, hvad jeg mener med de enkelte niveauer i den vertikale kulturdimension, medens jeg i det efterfølgende afsnit E vil koble den horisontale og den vertikale kulturdimension sammen.

1. Det umiddelbart oplevelsesbare symptomniveau.

Det, der umiddelbart og mest iøjnefaldende adskiller den ene kultur fra den anden, er dette, at folk fra forskellige kulturer opfører sig forskelligt. De sidder og klæder sig på forskellig vis, og de behandler hinanden forskelligt. De producerer forskellige produkter på forskellig måde, og de synger forskellige sange og spiller forskellig slags musik. Deres historier og myter er forskellige, selv om de ofte har mange fællestræk, fordi de forsøger at give svar på de samme spørgsmål, men først og fremmest taler og skriver de ofte meget forskelligt.

Det, man umiddelbart kan se og høre, bliver derfor ofte de umiddelbare kriterier for de enkelte kulturers afgrænsning fra hinanden. Men som jeg skal vende tilbage til i kapitel III, kan stor ensartethed på det umiddelbart oplevelsesbare niveau meget vel dække over store og afgørende forskelligheder i de dybereliggende kulturniveauer, (eksempel herpå er moderne japansk og amerikansk kultur), ligesom stor forskellighed i den observerbare adfærd kan dække over stor ensartethed i de dybereliggende kulturniveauer (eksempel herpå er moderne japansk og nordkoreansk kultur).

Hvor vigtig det end er at sætte sig ind i den observerbare adfærd og den anden kulturs materielle og immaterielle frembringelser, alene for at kunne komme i kontakt med folk fra denne anden kultur, lige så vigtigt er det at være opmærksom på de umiddelbart observerbare kulturelementers overfladiske karakter. De er så at sige væsentlige kulturelementer i sig selv, idet de udgør bindeledet mellem de til kulturen hørende personer, samtidig med at de er symptomer på, eller nogle synlige udtryk for, nogle dybereliggende og mere afgørende kulturniveauer.

I den praktiske kulturforståelse vil symptomniveauet dog uundgåeligt være udgangspunktet for enhver empirisk analyse.

2. Det vanskeligt observerbare strukturniveau.

Menneskelig adfærd og resultaterne heraf opstår og foregår som nævnt sjældent ganske tilfældigt, men følger i reglen - i alle tilfælde over et vist tidsrum - et mere eller mindre fast mønster. Kulturens enkeltindivider opfører sig således forskelligt på en bestemt måde overfor andre enkeltindivider i

kulturen alt efter disse individers alder og placering i samfundet etc., ligesom de i større eller mindre grad følger visse regler og love, om ikke for andet, så for at undgå sanktioner fra andre. På denne måde opstår der visse sammenhænge og systemer, som på en eller anden måde danner en slags skelet for den iagttagede kultur. Disse mønstre eller "skeletter", hvis opbygning og indhold varierer fra kultur til kultur, er naturligvis meget centrale for forståelsen af en anden kultur, og selv om de ikke ligefrem kan **ses** eller **høres**, kan viden om deres eksistens og indhold dog udledes i forbindelse med en empirisk analyse.

Kulturens forskellige strukturer udgør sådanne skelletter, idet jeg med struktur forstår stabile, sammenhængende mønstre, eller, med W. R. Scott (kilde 111 s. 13):

"The patterned or regularized aspects of relationship existing among participants in an organization"

Strukturniveauet er vigtigt at søge indsigt i, dels fordi man derigennem får indblik i nogle af de forventninger, der rettes mod andres adfærd fra medlemmerne af en given kultur, dels fordi kulturens sammenhænge fremgår af dette niveau.

Indenfor antropologien og etnografien findes en betydningsfuld forskningstradition, strukturalismen, som helt koncentrerer sig om disse mønstre og sammenhænge, om "altings sammenhæng", som Hastrup og Ovesen udtrykker det (kilde 23 s. 105). Den førende skikkelse indenfor strukturalismen er franskmanden Claude Léve-Strauss som bl.a. i bogen "Den vilde tanke" (kilde 58) giver et godt eksempel på den strukturalistiske forskningstradition og metode.

3. Det styrende moral- og regelniveau.

Ved "moral" vil jeg med Villy Sørensen forstå noget i retning af "Samfundets regler for hvordan man skal opføre sig eller - med andre ord - for hvordan behovene tilfredsstilles eller beherskes" (kilde 112 s.9), eller med Theodor Geiger: "...et sæt af adfærdsregler og handlemåder, hvis funktioner det er at muliggøre et samliv mellem mennesker" (kilde 3 s. 7). Med regler vil jeg forstå formaliseret moral.

Når jeg taler om en kulturs moral- og regelniveau taler jeg således om de **praktiske** adfærdsregler, som siger noget om hvordan man behandler hinanden,

f. eks. indenfor arbejdslivet, handel og forholdet mellem kønnene. Og jeg taler om hvilke adfærdsregler man **bør** efterleve. Ikke fordi man nødvendigvis er enig i disse regler, eller fordi man bliver straffet, hvis man ikke gør som man bør - eller i givet fald kun med mindre sanktioner såsom hævede øjenbryn, små bemærkninger etc. - men alene fordi det nu engang er en tradition, eller "noget man nu engang gør!" Den eksisterende moral er imidlertid en væsentlig del af en given kultur, dels fordi den så at sige er det praktiske udslag af de bagvedliggende værdier og det grundlæggende verdenssyn, dels fordi den netop derved får en ganske kraftig styrende virkning på symptom- og strukturniveauet, hvad enten moralen er udtrykt i formelle regler med klare sanktionsbindinger eller ej.

For kulturaktøren bliver moralniveauet derfor både en delforklarende årsag til den konkrete udformning af de ovenliggende kulturniveauer, symptom- og strukturniveauerne, og en væsentlig del af aktørens mulighed for at finde frem til kernekulturens indbyggede værdier og verdensopfattelse.

4. De legitimerende partielle værdier, og

5. De alment akcepterede højesteværdier.

Begrebet "værdi" er næsten lige så omstridt et begreb, som selve kulturbegrebet, og et begreb, der defineres på lige så mange forskellige måder. Hofstede skriver f.eks.:

"The term "value" or "values" is used in all social sciences (anthropology, economics, political science, psychology, and sociology) with different though not completely unrelated meanings;" (kilde 15. s. 18).

Fælles for alle definitioner er dog, at **de har noget at gøre med vurderingen af hvad der er godt og hvad der er skidt**. Hofstede definerer selv værdier således:

"I define a value as "a broad tendency to prefer certain states of affairs over others" (kilde 15. s. 18).

Neil J. Smelser siger at:

"Values refer to beliefs that legitimize the existence and importance of specific social structures and the kind of behaviour that transpires in social structure" (kilde 51 s. 27),

og Allardt og Littunen synes enige ved at sige, at:

"It appears to be fair to say that social values are tendencies or inclinations to invariably choose certain objects and states that are either desired or desirable" (kilde 52 s. 25).

I forbindelse med denne redegørelse for den vertikale kulturdimension vil jeg derfor ved det kulturelle værdiniveau forstå:

"De følelser og holdninger i individets mentale program som for den pågældende udgør - eller legitimerer - hvilken adfærd, struktur og moral, der er bedre end andre".

Ikke alle værdier har imidlertid lige stor betydning som legitimerende vurderingskriterier for individet. Nogle værdier er grundlæggende, mere alment akcepterede værdier i en kultur, som f.eks. værdier udsprunget af religiøs ideologi eller den herskende verdensopfattelse, medens andre er mere partielle eller situationsbestemte, som f.eks. værdier omkring konkurrence og samarbejde, om hvad der er smukt eller grimt etc. etc.

Jeg vil i denne model sondre mellem de legitimerende partielværdier og de alment akcepterede højesteværdier (kilde 109 s. 160). I fig. 4 er disse to værdiniveauer søgt nærmere eksemplificeret. (Men iøvrigt skal dette afsnit uddybes og præciseres i det kommende arbejde?).

Værdibegrebet er vanskeligt at håndtere såvel teoretisk som empirisk af flere grunde.

For det første er værdibegrebet knyttet til omfattende dele af det mentale program, hvilket betyder, at der kan være tale om individuelle værdier såvel som om kollektive.

For det andet er de enkelte individer ikke nødvendigvis bevidste om deres værdigrundlag. Homans taler f.eks. om:

"The unconscious assumptions the members of any society make ore, as some sociologists would say, the values they hold" (kilde 53 s. 127).

Vi kan altså ikke "**spørge**" om andres værdier alene af den grund, at de ikke nødvendigvis er sig disse værdier bevidst. Ja, vi må endda akceptere, at vi end

ikke er vore egne værdier bevidst. Meget kan derfor tale for, at det abstrakte værdi-begreb først får mening, når det knyttes sammen med en analyse af den måde, hvorpå disse værdier kommer til udtryk, nemlig i faktisk adfærd, forskellige former for struktur samt etiske og moralske leveregler. Vi er altså, som iagttagere eller som kulturaktører, henvist til at slutte baglæns fra de overliggende kulturniveauer til det bagvedliggende værdiniveau, for at kunne konstatere indholdet af dette værdiniveau i en given kultur.

Her indtræder imidlertid så den tredje vanskelighed! Værdier er, med Hofstede's ord, ikke objektivt rationelle. De er ikke-rationelle, selv om de for den enkelte måske nok - subjektivt - synes rationelle. I virkeligheden, siger Hofstede, er det vore værdier, der determinere vores subjektive definition på rationalitet.

Harris og Moran giver udtryk for tilsvarende betragtninger over rationalitetsbegrebet:

"Among the many definitions of culture, consider it as historically created designs for living that may be rational, irrational, and nonrational. **Rational** behavior in a culture is based on what that group considers as reasonable for achieving its goals. **Irrational** behavior deviates from accepted norms of a society and may result from deep frustration of an individual in trying to satisfy needs; it would appear to be done without reason and possibly largely as an emotional response. **Nonrational** behavior is neither based on reason, nor is it against reasonable expectations - it is dictated by one's own culture or subculture" (kilde 18 s. 66).

Det siger sig selv, at det er vanskeligt at slutte "baglæns" fra observeret adfærd, struktur og udtrykte moralformer til en anden kulturs værdier; en kultur, hvis rationalitet vi end ikke kan forstille os, og med en egenrationalitet, som vi måske end ikke er os selv bevidst!

Disse problemer vil jeg imidlertid vende tilbage til i bogens del 2 om Kulturpraksis.

6. Den grundlæggende verdensopfattelse.

De kulturelle værdier - kriterierne for hvad der er godt og hvad der er skidt - kommer heller ikke ud af den blå luft. De er dels et resultat af en ofte langvarig proces, dels er de meget snævert knyttet til den måde, hvorpå man i kulturen betragter verden omkring sig.

I alle kulturer har man beskæftiget sig med spørgsmål om hvorledes verden ser ud. Om hvordan den blev skabt. Om hvem der styrer den og om hvordan og hvornår den holder op med at eksistere. Om hvor det enkelte individ bliver af, når det dør, og om hvad "vores" plads er i naturen og blandt andre folkeslag. Alle kulturer har stillet sig disse og tilsvarende spørgsmål, og alle kulturer har søgt at give svar herpå. Fælles er altså spørgsmålene, men forskellige er svarene. Og selv om der kan være visse fællestræk, som f.eks. eksistensen af en skabelsesberetning, er svarene i reglen meget forskellige og netop noget af det centrale. Det der mere grundlæggende adskiller den ene kultur fra den anden.

Svarene på de grundlæggende spørgsmål, de svar som danner kulturens verdensopfattelse, kan overvejende være knyttet til overtro, filosofi og religion, som f.eks. i den middelalderlige, europæiske verdensopfattelse og verdensopfattelsen hos mange jæger- og samlerkulturer, eller de kan overvejende være knyttet til mere naturvidenskabeligt funderede betragtninger, som f.eks. oldtidens græske og ægyptiske verdensopfattelser og den moderne industrikulturs verdensopfattelse.

Biologen Francois Jacob sidestiller således de i mange kulturer eksisterende myter med den nyere naturvidenskab, idet han siger, at:

"In some respects at least, myths and science fulfill a similar function: They both provide human beings with a representation of the world and of the forces that are supposed to govern it. They both fix the limits of what is considered as possible" (kilde 113 s. 9), her dog kilde 81 s. 4).

Fælles for de forskellige verdensopfattelser er imidlertid, at de på et givet tidspunkt og i en given kultur opfattes som den eneste rigtige verdensopfattelse, og at de derigennem har en afgørende indflydelse på værdigrundlaget og dermed de manifesterede kulturniveauer. Det er f.eks. utænkeligt at forestille sig

den nazistiske kulturs industrielle masseudryddelse af jøder og folk fra de slaviske lande uden eksistensen af en nazistisk verdensopfattelse, der placerer det ariske menneske som et biologisk overmenneske med en næsten guddommelig eller naturgiven hals og håndsret over alle andre racer, hvis eneste berettigelse er at tjene det ariske herrefolk.

Jeg har på tilsvarende vis svært ved at forestille mig, at udtalelser som f.eks. følgende, der faldt under en retssag mod nogle nybyggere, som i december 1967 i Colombia havde dræbt ca. 40 indianere, kunne fremsættes uden at en tilsvarende verdensopfattelse, har ligget til grund:

"For mig er indianerne dyr, ligesom hjortene eller vildsvinene. Med den forskel, at hjortene ikke ødelægger vores høst og ikke slår vores grise ihjel. Endvidere har vi - lad det være sagt én gang for alle - i lang tid i disse områder foranstaltet den slags jagtudflugter på indianerne ... Først nu, hvor vi er blevet sat i fængsel, har de forsøgt at overbevise os om, at vi er mordere. Men det eneste, vi har gjort, er jo blot at forsøge at udrydde det, vi betragter som en plage.

I den colombianske avis El Espectador (29/1-1968), er retssagen refereret. Nybyggerne blev alle frikendte for mordet på cuiva-indianerne, fordi de ikke havde betragtet dem som rigtige mennesker". (Elsass, kilde 56 s. 127).

Uden eksistensen af en verdensopfattelse, der netop ordner verden på en sådan måde, at indianere er at sidestille med jagtvildt, er en sådan udtalelse utænkkelig. Og forresten, hvad legitimerer iøvrigt den i dansk kultur akcepterede "fornøjelses-jagt" på rådyr og harer? For en troende hindu ville noget sådant være utænkligt, alt den stund mennesker, ud fra hans verdensopfattelse, efter døden genfødes i en ny og ændret skikkelse, f.eks. i skikkelsen af en hjort. I hinduernes verdensopfattelse er skellet mellem dyr og menneske langt mere flydende, end tilfældet er i den vestlige kulturkreds. I den vestlige verdensopfattelse er skellet ganske klart, og var det ikke det, ville det være vanskeligt at forestille sig en adfærd og en moral, som den, der f.eks. kan føre frem til anvendelsen af burhøns, tremmekalve og de moderne fuldautomatiske fjerkræslagterier, hvor meget fjerkræ "uheldigvis" lemlæstes før det dræbes.

Den i enhver kultur eksisterende grundlæggende verdensopfattelse er således af afgørende betydning for dannelsen af de bagvedliggende værdier og dermed for de overliggende kulturniveauer. De forskellige verdensopfattelser er væsentlige alene af denne grund, men også fordi de til enhver tid og i enhver kultur betragtes som det sande og indiskutable kulturgrundlag. Naturligvis sker

der ændringer i en given kulturs verdensopfattelse over tid, selv om dette at søge efter "sandheden" - eller rettere intensiteten hvormed denne søgning finder sted, - i sig selv er kulturbestemt. Gallilei og Newton's verdensopfattelse afløste således oldtidens og middelalderens verdensopfattelse, og disse blev igen afløst af Einstein og Bohr. På mit bord ligger et af de nyeste bud på en ny verdensopfattelse: Prigogine og Stengers bog om "Den nye pagt mellem mennesket og universet" (kilde 57), og der vil sikkert i fremtiden komme nye bud på den rigtige verdensopfattelse. Bud, som på forskellig vis vil ændre opfattelsen af menneskets relation til naturen og til andre skabninger, og bud, som vil blive akcepteret af nogle og forkastet af andre. Dette ændrer imidlertid ikke på det afgørende forhold, at den til enhver tid og i enhver kultur akcepterede verdensopfattelse vil være den afgørende kerne i kulturen, og derfor det afgørende mål for den endelige forståelse af en given kultur. Først når kulturaktøren har fået indsigt i den betragtede kulturs verdensopfattelse, og når han forstår at sætte sig ind i denne verdensopfattelse, har han forstået den betragtede kultur på dens egne præmisser, og først da kan han tilfulde forstå, "hvorfor de andre gør, som de gør!"

Nedenfor i Fig. 4 har jeg forsøgt at illustrere og uddybe den vertikale kulturdimension.

Fig. 4: Den vertikale kulturdimension - centrale kulturniveauer og kulturelementer.

Kultur niveauer:

1. Det umiddelbart oplevelsesbare symptomniveau.

Kulturelementer:

Adfærd:

Dagligdags handlinger såsom spise og arbejdsformer, Udøvelse af musik, sang og dans, Udøvelse af religiøse og politiske ritualer, Sproglig udfoldelse, etc.

Materielle frembringelser:

Redskaber,
Boliger og klædedragter,
Landbrugs-, fiskeri- og jagtproduktion,
håndværks- og industriproduktion,
Infrastruktur,
Materiel kunstfrembringelse,
etc.

Immaterielle frembringelser:

Formelle love og regler,
Viden og færdigheder,
Prosa og digt,
Musik, sang og dans,
Myter, legender og ritualer.

2. Det vanskeligt
observerbare
strukturniveau.

Social struktur:

Slægtskabsrelationer,
Familiere relationer,
Køns-relationer,
Stamme og kasterelationer,
Relationerne mellem forskellige
aldersgrupper.

Økonomisk struktur:

Jordforhold,
Ejendomsforhold,
Løn- og arbejdsforhold,
Grundlaget for beslutningsretten,
Produktionsforholdene generelt.

Politisk- og administrativ struktur:

Samfundsmæssigt beslutningsgrundlag,
Indflydelsesveje,
Valgsystem/udpegningssystem,
Statusgrundlag,
Administrative processer.

Sprog- og kommunikationsstruktur:

Sprogopbygning,
Ordforråd,
Kommunikationsformer,
Sproglig differentiering.

3. **Det styrende moral- og regel-niveau**

Traditioner og sædvane,
Uformelle regler og normer, herunder handels-, arbejds- og kønsmoral,
Straf- og belønningsforhold, såvel formelle, juridiske, uformel social kontrol som ideologisk begrundet egenkontrol
Social rumopfattelse, nærhed/fjernhed, berøring etc.
4. **De partielle legitimerende værdier**

Vurderingskriterier for en række skala-værdier, så som:
smukt/grimt
sundt/sygt
hæder/skam
uskyld/skyld.

Solidaritetsgrænser,
Konkurrenceregler og -normer,
Samarbejdsformer,
Grundlag for tillid contra mistillid.
5. **De alment akcepterede højesteværdier**

Ansvarsbevidsthed overfor naturen og kommende slægtled,
Socialt ansvar overfor andre mennesker,
Perspektiv i rum og tid,
Overordnet kvalitetskriterier,
Tabuer,
Æresbegreber,
Forhold til humor og ironi,
Konfliktbearbejdning,
Enighedsbehov,
Arbejdsbegrebets indhold.
6. **Den grundlæggende verdensopfattelse.**

Mennesket i naturen,
Mennesket i tid og rum,
Mennesket i relation til andre folkeslag,
Mennesket i forhold til selvet,
Mennesket i forhold til perioderne før fødslen og efter døden,
Menneskets opfattelse af menneskets sande natur,
Menneskets tidsmæssige forankring i forhold til fortid, nutid og fremtid,
Menneskets grundlæggende tankestruktur.

Den vertikale kulturdimensions hierarkiske opbygning er for det første et udtryk for en given kulturs indre påvirkningsretning. Indholdet, eller den konkrete udformning, af den grundlæggende verdensopfattelse vil således have en afgørende betydning for indholdet af de underliggende værdier, som igen vil være bestemmende for den eksisterende moral og de herskende normer osv. osv.

Selv om afhængigheden altovervejende går fra de underliggende kulturniveauer mod de øverste symptom- og strukturniveauer, er der tale om en dualistisk proces, hvor påvirkningsretningen ikke entydigt går nedefra og op. En konkret adfærdsændring, f.eks. overtaget fra en anden kultur, kan således medføre senere ændringer i de underliggende kulturniveauer. Eksempelvis har introduktionen af skydevåben i Inugsuk-kulturen med den heraf følgende ændrede jagtadfærd, senere tillige medført ændringer i det underliggende værdiniveau, f.eks. med henblik på hvorledes man fordeler fangsten mellem bopladsens enkelte familier (Ole Hertz, kilde 60 s. 93-94). Th. Geiger argumenterer endda for, at "Regelbundet social adfærd går såvel logisk som i tid forud for adfærdsregler" (kilde 3, s. 10ff), hvilket imidlertid ikke ændrer på den basale kendsgerning, at selv en sådan eventuelt ændret regelbundet social adfærd, vil være snævert forbundet med de underliggende kulturelle niveauer.

For det andet, er den hierarkiske opbygning tillige et udtryk for, at jo dybere indsigt en kulturaktør opnår i en anden kultur, jo længere ned i niveauerne hans indsigt rækker, jo større forståelse får han for denne anden kultur, og jo "rigtigere" er han i stand til at fortolke de højereliggende og mere synbare symptom- og strukturiagttagelser. Etnograferne Hastrup og Ovesen (kilde 23, s. 66) karakteriserer dette ved at kulturaktøren opnår en "indre forståelse" af denne anden kultur, hvormed de antagelig mener, at der opnås en forståelse af den anden kultur på dennes egne præmisser²⁾.

Ovennævnte betragtninger kunne let lede til den opfattelse, at indholdet af de underliggende kulturniveauer altid vil være i harmoni med hverandre og i logisk sammenhæng med de øvrige kulturniveauer. Dette er imidlertid på ingen måde en nødvendighed, hvad jeg senere skal komme tilbage til i kapitel III afsnit C.

E. Kulturen som en kompleks helhed af segmenter, niveauer og elementer.

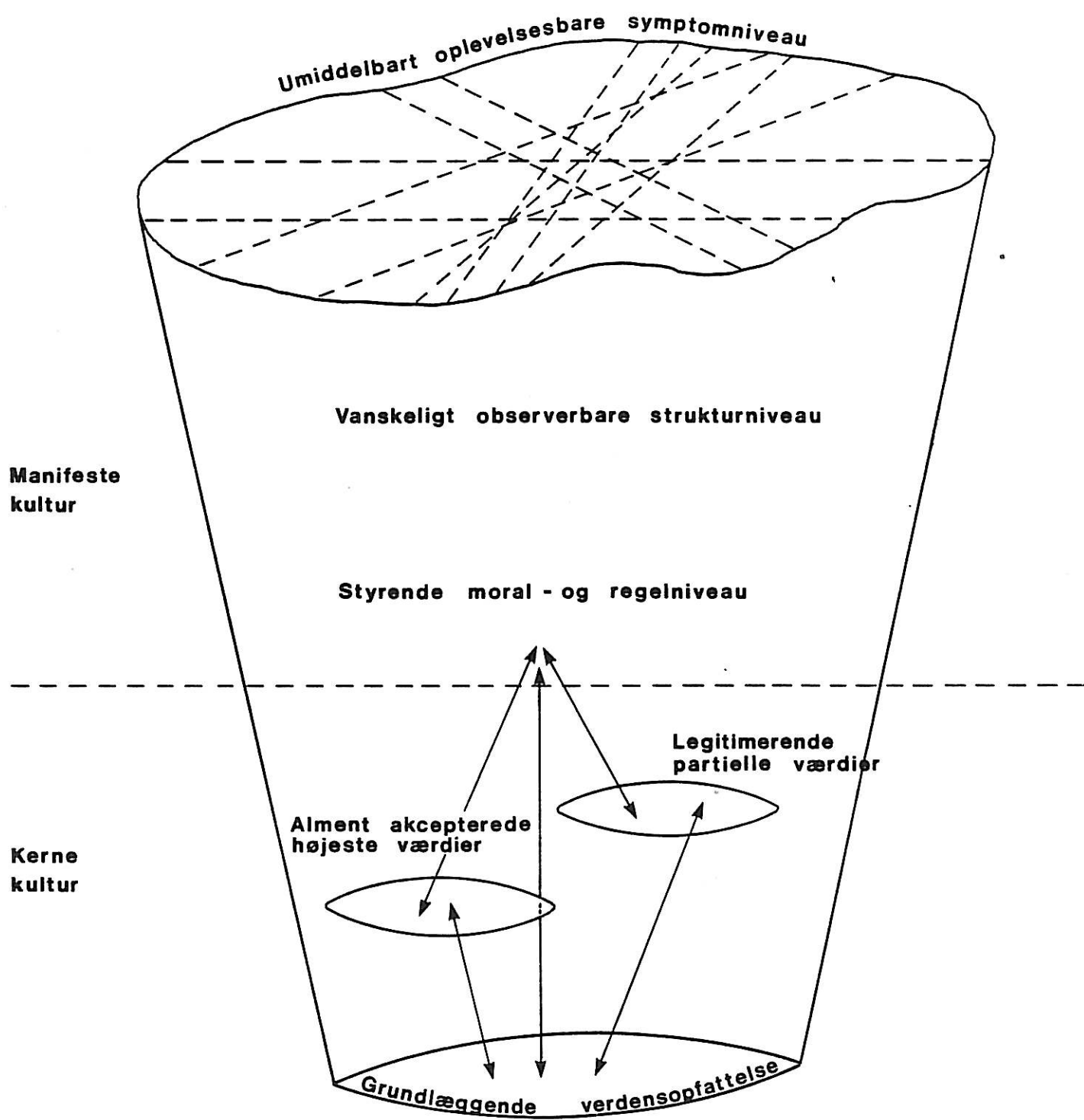
En kultur udgør en helhed. En dybere forståelse af en anden kultur kan derfor kun opnås, hvis den betragtes som en sådan helhed. En opdeling i segmenter, niveauer og elementer er derfor i sig selv en abstraktion og en absurditet, men nok en nødvendig abstraktion - et nødvendigt modelværktøj, for overhovedet at kunne trænge ind i og forsøge at forstå den kulturelle helhed. Et landkort eller et partitur er jo også en abstraktion, men dog en nødvendighed for at kunne opleve og forstå helheden - landet eller operaen. Jeg arbejder derfor fortrøstningsfuldt videre med kulturmodellen, idet jeg dog i dette afsnit vil søge at sammenfatte enkeltdelene i afsnit C og D til en lidt større helhed.

I samspejlet mellem de to dimensioner - den horisontale og den vertikale dimension, vil den horisontale dimension klart slå igennem på iagttagelserne af de øverste niveauer, symptomniveauet og strukturniveauet, medens den vil få mindre og mindre betydning jo dybere indsigt der opnås.

Den grundlæggende verdensopfattelse, som er den altdominerende faktor i enhver kultur, vil ifølge sagens natur være fælles for alle kulturområderne i en givet kultur, samtidig med at den med større og større grad af forskellighed vil konkretisere sig på forskellig vis og i forskellige fremtrædelsesformer indenfor de forskellige kultursegmenter, jo højere op til den observerbare overflade man kommer. Den samme verdensopfattelse kan således komme til meget forskellig udtryk i f.eks. dans, litteratur, produktion og boligindretning. Så forskellig at den ikke umiddelbart kan fortolkes eller forstås på symptomniveauet.

I fig. 5 på næste side er de to dimensioner søgt sammenkoblet i en fælles model, indikerende kulturområdernes faldende betydning med dybere kulturindsigt.

Fig. 5: Kulturen som en kompleks helhed af kulturområder og kulturniveauer.

F. Kulturbegrebets relative karakter.

Som det fremgår af det foranstående forstår jeg ved "en kultur" noget på en gang meget omfattende, jvf. bredden i den horisontale dimension, og noget meget snævert, jvf. betydningen af den vertikale dimensions grundlæggende værdier og verdensopfattelse. Men netop dette, at afgrænsningen af hvad der betragtes som hørende til en given kultur og hvad ikke, er knyttet både til indholdet af den horisontale dimension og indholdet af den vertikale dimension, gør den empiriske kulturafrænsning meget relativ. Ud fra en overordnet betragtning, hvor man empirisk søger at omfatte hele den horisontale dimension, kan det f.eks. være relevant at afgrænse de enkelte kulturer fra hinanden ud fra forskelligheder i verdensopfattelsen. I så tilfælde vil vi f.eks. kunne tale om den "Vestlige kultur" til forskel fra den "Østasiatiske" eller den "Polynesiske kultur". I andre situationer er en sådan afgrænsning imidlertid alt for grov, og afgrænsningskriteriet rykkes da "højere op" i den vertikale dimension, f.eks. til de bagvedliggende værdier. Afgørende for om vi taler om kultur A eller B vil da være forhold knyttet til graden af ensartethed i de relevante værdier. Eksempelvis vil vi inden for den vestlige kultur kunne tale om den "Nordamerikanske kultur" til forskel fra f.eks. den "Sydeuropæiske" eller den "Skandinaviske kultur". Afgørende for det meningsfulde i at adskille disse kulturer fra hinanden vil da kunne ligge i f.eks. værdierne omkring individets frihed til at varetage egne interesser i forhold til solidariteten overfor gruppen eller andre dele af helheden.

Den empiriske adskillelse kan tænkes flyttet yderligere op i den vertikale dimension, således at adskillelseskriteriet placeres på struktur- eller symptom-niveauet, hvor f.eks. forskelligheder i strukturforhold eller faktisk adfærd vil blive opfattet som adskillelsesgrundlag. Noget sådant vil formodentlig være tilfældet, når vi taler om "Dansk" kontra "Svensk" eller "Norsk kultur".

I "Encyclopedia of antropology" (kilde 43 s. 104ff) opereres således med begrebet **culture area**, - eller kulturkreds - som:

"... refers to part of the world in which the inhabitants share most of the elements of culture, such as related languages, similar ecological conditions, economic systems, social systems and ideological systems".

Encyclopedia'en arbejder med 8 sådanne "areas": Middle East - Europe - Africa - North Asia - South Asia - Oceania - North America - South America. Det må her bemærkes, at Encyclopedia'en i sin opdeling binder sig langt mere til geografiske grænser end jeg gør, og mere end det til mange formål vil være meningsfuldt. Den principielle betragtningsmåde er dog den samme.

Ovenfor har jeg knyttet kulturbegrebet snævert til "samfundsbegrebet". Geert Hofstede skriver i denne forbindelse følgende:

"The word "culture" is usually reserved for societies (in the modern world we speak of "nations") or for ethnic or regional groups, but it can be applied equally to other human collectivities or categories: an organization, a profession, or a family. In this book, to avoid confusion I shall reserve the word "culture" for societies and in other cases use "subculture". (kilde 15 s. 21).

Edgar H. Schein på sin side skriver, at:

"Ordet "kultur" kan anvendes om alle størrelser af sociale enheder, som har haft mulighed for at lære og stabilisere deres syn på sig selv og omgivelserne - dvs. deres grundlæggende antagelser. På det mest generelle niveau kan man skelne mellem **civilisationer**, f.eks. vesterlandsk og østerlandsk kultur. Et niveau længere nede finder vi **lande** med tilstrækkelig etnisk fællesskab til, at vi kan tale om amerikansk eller mexikansk kultur. Men vi anerkender uden videre, at der indenfor et enkelt land kan være adskillige **etniske grupper**, som vi tillægger forskellige kulturer. På et mere specifikt niveau kan man inddele efter erhverv, profession eller **stillingstyper**. Hvis sådanne grupper kan defineres som stabile enheder med en fælles erfaringsbaggrund, vil de have udviklet deres egne kulturer. Og endelig når vi til det analyseniveau, som denne bog sætter focus på: **organisationer**. Inden for organisationer vil vi støde på underenheder, som man kan kalde grupper, og sådanne grupper kan udvikle gruppekulturer". (kilde 20, s. 15).

Der er således ingen tvivl om, at kulturbegrebet må opfattes relativt, men dog således, at det, der adskiller en kultur fra andre kulturer, er en vis grad af ensartethed på et givet niveau i den vertikale dimension!

Begrebet sub-kultur optræder ofte i litteraturen. Marvin Harris definerer således subkultur som værende:

"... en kultur der findes i en minoritetsgruppe, majoritetsgruppe, klasse, kaste, eller en anden gruppe inden for et større sociokulturelt system" (kilde 115 s. ?)

Collin (kilde 96 s. 38) refererer til tre forskellige subkulturtyper, **forstærkende subkulturer, ortogonale subkulturer og modkulturer.**

En forstærkende subkultur er i min terminologi i overensstemmelse med den overordnede kulturs kernekultur, men forstærkes dette grundlags intensitet på de mere manifesterede, kulturniveauer. Som subkulturer indenfor denne kategori kan måske tænkes ortodokse, religiøse og politiske grupperinger, yuppiekulturen etc.

En ortogonal subkultur er forskellig fra, men ikke i modstrid med den overordnede kultur. Jeg kan betegne subkulturer såsom ungdomskulturer, ældre kulturer, landsbykulturer og forskellige former for erhvervskulturer som ortogonale subkulturer. Hele det organisationskulturelle felt må på tilsvarende vis ligge indenfor det ortogonale subkulturbegreb³).

En modkultur er, som ordet næsten giver udtryk for, i direkte modstrid med den overordnede kultur. Kriminelle subkulturer, grønjakkekulturen kan siges at være modkulturer i forhold til dansk kultur, men også eksterne politiske, religiøse og andre ideologiskprægede subkulturer kan være modkulturer.

Som det fremgår af ovenstående, er kulturbegrebet et meget abstrakt begreb, som empirisk må afgrænses relativt, afhængig af formål og hensigt med den konkrete analyse. Jeg vil derfor afstå fra en yderligere diskussion af hvad der mere præcist skal forstås ved sub-kultur, og det mere omfattende kulturkredsbegreb, og i stedet anvende begrebet "kultur" som udgangspunkt. De øvrige begrebs betydning vil da umiddelbart fremgå af den sammenhæng, hvori de indgår.

Ved kultur vil jeg, som allerede anført i indledningen, herefter forstå:

"(Kultur er) den verdensopfattelse og de værdier, moralnormer og faktisk adfærd - samt de materielle og immaterielle frembringelser heraf - som mennesker overtager fra en foregående generation, som de - eventuelt i ændret form - søger at bringe videre til næste generation, og som på en eller anden måde adskiller dem fra mennesker tilhørende andre kulturer".

Det vil implicit være fremgået, at en given kultur i virkeligheden først empirisk kan afgrænses under gennemførelsen af en empirisk analyse af den selv samme kultur, der som resultat kan afdække indholdet af de enkelte

niveauer i den vertikale dimension. De metodemæssige problemer, der opstår i forbindelse hermed, vil blive behandlet i bogens anden del om kulturpraksis.

III. KULTURBEGREBETS DYNAMISKE KARAKTER.

Den foran beskrevne kulturmodel er statisk i sin karakter, idet den ikke har indbygget nogen form for procesforløb. Alligevel har en vis form for dynamik implicit været indfortolket, hvilket alene ses af det forhold, at den konkrete udformning af en given kulturs enkelte kultursegmenter, jvf. fig. 1 og 2, betragtes som ét, men ikke nødvendigvis det eneste svar på den udfordring en given natur byder de derboende mennesker. Eftersom naturen ikke er statisk - selv uden menneskets indgriben vil den til stadighed forandre sig - vil de udfordringer mennesket står overfor også til stadighed forandre sig. Resultatet af de løbende vurderinger af de konkrete måder, hvorpå en given kultur opfylder menneskets grundlæggende behov, vil derfor uundgåeligt ændres over tid, uanset hvilke vurderingskriterier, der måtte ligge til grund herfor. Alene af denne grund, naturens stadige forandring, er der incitament til, at en given kultur til stadighed ændres på ét eller flere områder og på dybere eller mere overfladiske niveauer.

Kulturen er nemlig, i den betydning der ligger til grund for denne bog, på en og samme tid både "med- og modspiller" til naturen. En given kultur er således **på en gang** det samlede kompleks af en vertikal dimensions konkrete kultursegmenter og den dertilhørende horisontale dimensions kulturniveauer, som en given befolkning har udviklet i deres samvirke om, under de givne naturbetingelser, at få opfyldt deres grundlæggende behov; **og på samme tid** en faktor, som på godt og ondt er med til at ændre på naturen, og dermed ændre på de naturbetingelser, under hvilke den selvsamme kultur eksisterer. De forskellige kulturer kan være mere eller mindre afhængige af naturen, og de kan selv påvirke naturen kraftigere eller svagere, men det principielt dobbelte relationsforhold mellem naturen og kulturen, er de alle underlagt. I forbindelse med den kommende redegørelse for kulturbegrebets dynamiske karakter, har jeg derfor fundet det meningsfuldt, dels at tage udgangspunkt i naturen, hvilket gøres i det efterfølgende afsnit A, dels i selve kulturen, hvilket gøres i de resterende afsnit i dette kapitel.

Der er imidlertid grund til allerede på dette sted at præcisere, at jeg i dette kapitel alene beskæftiger mig med kulturens **forandring**. Jeg indfører ikke på dette sted nogen form for overvejelser om kulturens **udvikling**, idet jeg forbinder udviklingsbegreb med en eller anden form for kvalitativ vurdering. Med kulturforandring forstår jeg derimod alene **ændringer** i de forskellige

kulturelementer på ét eller flere kulturniveauer og indenfor ét eller flere kultursegmenter.

Jeg kan således i dette afsnit tale om større eller mindre grader af forandringer, men ikke om en forandring af kulturen til det bedre eller til det dårligere. En sådan vurdering kan nemlig alene foretages ud fra en nærmere præciseret verdensopfattelse og et nærmere præciseret sæt af værdier. I praksis gøres dette ofte - bevidst eller ubevidst - ud fra bedømmerens egne dybereliggende kulturniveauer. Kun i sjældnere grad ud fra den betragtede kulturs egne kulturværdier.

På dette sted vil jeg derfor ikke tale om højere eller lavere kulturer, eller om primitive kulturer kontra mere udviklede kulturer, men nok om mere eller mindre komplicerede kulturer og om kulturer med større eller mindre grad af arbejdsdeling etc.

Dette forhindrer dog ikke, at man, og dermed også forfatteren og den enkelte læser, kan og bør gøre sig overvejelser over, om der kunne tænkes et overordnet sæt af vurderingskriterier, som kunne, eller ligefrem burde, gælde for alle kulturer. Man kunne f.eks. forestille sig, at sådanne værdier kunne være værdier om ikke at forurene naturen med ikke-nedbrydelige affaldsstoffer, om ikke at forbruge ikke-reproducerbare råstoffer, eller værdier om at prioritere hensynet til minoriteter og svage grupper højt. Overvejelser af denne art finder jeg særdeles væsentlige, faktisk så væsentlige, at hele bogens tredie del om "Kultur-etik" er helliget emner af denne karakter.

A. Naturen som den basale kulturfaktor.

At en given kultur ikke opstår "fiks og færdig" på et givet tidspunkt, for derefter at forblive uændret over et på det nærmeste uendeligt tidsrum, turde fremgå af det foranstående. Men at den ej heller opstår "ud af den blå luft" turde være lige så klart. **Naturen** og de **naturbetingelser** der eksisterer, har en afgørende betydning for en given kulturs konkrete udformning. Dette ses navnlig på de øverste niveauer. Det giver f.eks. næsten sig selv, at den grønlandske Inugsuk-kultur, med sin placering i de aktiske områder, har udviklet en materiel produktion baseret på fiskeri og fangst af havpattedyr, og ikke som f.eks. Tuaregerne i Nordafrika har udviklet en materiel produktion baseret på kamel- og fåreavl.

Men selv på de helt overordnede makrotendenser i den historiske proces omkring "kulturens vugge", ses naturens afgørende indflydelse. Det er således ikke tilfældigt, at de første store og mere sammensatte kulturer opstod omkring de store floder i Indien, Kina, Egypten og Mellemøsten⁴⁾, hvor naturen i kraft af flodernes på en gang livgivende evne, i form af mulighederne for at skabe frugtbar jord ved hjælp af kunstvanding, og samtidig farlige karakter, i form af risikoen for utilsigtede oversvømmelser, næsten nødvendiggjorde fællesskab og samvirke. Dvs. nødvendiggjorde udviklingen af en omfattende og mere kompliceret kultur.

Antropologen Marvin Harris, har i sin bog "Kannibaler og konger - om økologiens indflydelse på kulturens udvikling" (kilde 19, s. 33 ff) beskrevet naturens basale betydning for kulturens fremvækst og udformning på følgende måde:

"Det synes at være ubestrideligt, at udryddelsen af istidens store landdyr udløste overgangen til agerbrug både i Den gamle og Den nye Verden. Alligevel skete denne ændring på afgørende forskellig måde, og et kendskab til disse forskelle er betydningsfuldt for forståelsen af hele menneskehedens efterfølgende historie. Landsbyerne i Tehuacá-dalen i Latinamerika blev ikke anlagt før adskillige tusind år efter, at de første planter var blevet forædlet, og sådan forløb overgangen næsten overalt i hele det amerikanske område. (Jægere, der jagede havpattedyr, kan muligvis i endnu ældre tid have bygget landsbyer i Peru, men de spillede ingen som helst rolle i den egentlige kulturudvikling). I Den gamle Verden foregik omvæltningen i omvendt rækkefølge. Der byggede befolkningerne først deres landsbyer, og 2000 år senere dyrkede de de planter, hvis frø de havde samlet. Lad os for bedre at begribe forskellen kigge lidt nærmere på de to bedst kendte regioner: først Mellemøsten, derefter Mellemamerika (Centralamerika og Mexico).

Det vides nu, at de tidligste landsbyer i Mellemøsten blev bygget i forbindelse med en subsistensform, der involverede indsamlingen af frø af vild byg og hvede samt andre græsarter. Frøene modnes i en tre-ugers periode sent om foråret. På visse steder i Anatolien gror denne vilde hvede også i nutiden så tæt, at en person, der anvender en flintsejl, kan høste omkring ét kg korn i timen - hvilket vil sige, at en familie af øvede plantesamlere på tre uger kan indsamle et helt års forbrug. De "bredspektrede" jægere og samlere byggede deres første permanente landsbyer for at skaffe sig et sted, hvor de kunne oplagre kornet, male det til mel og fremstille grød eller bage brød. Husene, murene omkring landsbyen, lagergruben, risteovnene (til at afskalle kornet) og de tunge sten, hvormed kornet blev malet, var investeringer som ikke uden videre kunne opgives - i modsætning til de midlertidige lejrpladser.

Ved Kamelbjerget i Israel udhuggede eksempelvis forhistoriske jægere og samlere, de såkaldte natufianere for 11.000 år siden kummeformede udhulninger i klippen foran deres huler, lagde stenbrolægning og byggede stenmure omkring permanente arnesteder ...

Udviklingen i Den nye Verden var en ganske anden. De tidligste spor af dyrkede planter, nemlig dem, som MacNeish fandt i Tehuacán-dalen, er rundt regnet 9.000 år gamle. Primitive majsarter med en lille kolpe og kun to eller tre rækker kerner blev dyrket for omkring 7.000 år siden. Alligevel byggede beboerne af dalen først permanente huse for 5.400 år siden. Og selv da blev disse huse kun benyttet på visse årstider, for de planter, som blev samlet under vandringer, udgjorde fortsat 50% af de planter, som indgik i ernæringen.

Men jeg har allerede påvist, at dét, som afholder jægere og samlere fra at overgå til agerbrug, ikke er mangelen på selve ideen, men en mere økonomisk betonet betragtning. Ideen om agerbrug er overhovedet ingen nytte til, så længe man kan skaffe sig alle de planter og alt det kød, man har lyst til, med nogle få timers jagt og indsamlingsvirksomhed om ugen.

Jeg vil tro, at årsagen til de forskellige udviklinger er, at der fandtes forskellige typer af plante- og dyresamfund i Den gamle og Den nye Verden, efter de store jagtdyr var udryddet. I Mellemøsten var kombinationen af dyr og planter sådan, at de "bredspektrede" jægere og samlere kunne øge deres forbrug af både kød og spiseplanter ved at slå sig ned i permanente landsbyer. I Mellemamerika ville permanente landsbyer baseret på indsamling af vilde frø have betydet, at deres beboere måtte indstille sig på helt at undvære kød".

Harris argumenterer senere for, hvordan de forskellige naturbetingelser i "Den gamle" og "Den nye Verden", konkretiseret i tilstedeværelsen af forskellige dyrearter i de to verdensdele, har haft helt afgørende betydning for de teknologiske udviklingsmuligheder i de respektive kulturer:

"Den totale udtynding af de animalske ressourcer i de zoner, hvor Den nye Verdens agerbrug udviklede sig, fik vidtrækkende konsekvenser. Dermed styredes de to halvkugler i hver sin udviklingsretning med hvert sit udviklingstempo.

I Den gamle Verden blev tæmningen af får og geder hurtigt efterfulgt af tæmningen af svin, kvæg, æsler og heste. Disse dyr blev indføjet i landbrugssystemet og blev basis for yderligere teknologiske fremskridt. I fuldt permanente landsbyer var det muligt at afse korn til at fodre æsler og okser, som kunne forspændes og hjælpe med til at trække plove og andre tunge redskaber og ting. Tunge ladninger blev transporteret først på meder, derefter på ruller, tilsidst på hjul, hvilket førte til en stadig mere effektiv transport og, hvad der var endnu vigtigere, dannede basis for den mekanik, som er grundlaget

for alt kompliceret maskineri. Hjulet blev også opfundet af indianerne i Den nye Verden, muligvis til brug i pottemageriet og helt sikkert som legetøj, men opfindelsens videre udvikling blev hæmmet på grund af mangelen på dyr, der egnede sig til at trække tunge ting og laster. Lamaer og alpakaer var ubrugelige som trækdyr, og bisonen, som under alle omstændigheder er meget vanskelig at tæmme, levede uden for de centrale områder for det begyndende landbrug og den spirende statsdannelse. At den teknologi, der er forbundet med hjulet, ikke blev udviklet betød, at Den nye Verden var langt tilbagestående i samtlige de løfte-, transport- og produktionsprocesser, hvor taljer, tandhjul og skruegange spiller en afgørende rolle" (kilde 19, s. 37).

På det mere nutidige område kan naturens betydning for kulturens konkrete udformning ses af nedennævnte små "glimt-beretninger" fra og om Inugsuk-kulturen i det arktiske område og den samoanske kultur i Polynesien i Stillehavet.

Inugsuk-kulturen er betegnelsen for den fangerkultur, som udviklede sig i Vestgrønland med Thulefolkets langsomme ekspansion over hele Grønland. En ekspansion, som begyndte for ca. 1000 år siden, og som med Nordboernes uddøen i Grønland engang i 1400-tallet, gjorde Inugsuk-kulturen enerådig i Grønland frem til kolonialiseringens begyndelse med Hans Egedes landgang i 1721.

Om Inugsuk-kulturens politiske og sociale områder skriver Bent Jensen bl.a. følgende:

"Det vil ikke være helt præcist at tale om et politisk system, man var "underkastet" i eskimosamfundet: Man havde nemlig ikke egentlige høvdinge eller andre politiske topfigurer. Og der var heller ikke tale om nogen eskimo-**stamme** som en politisk enhed eller samlende organiseret faktor udadtil eller indadtil. Det var ikke stammer i indiansk forstand, f.eks. De eskimoiske bopladser var geografisk definerede lokalgrupper, ikke særlig permanente i deres sammensætning og ikke strikte afgrænsede indbyrdes. Alt efter årstiderne kunne man være i bevægelse efter fangstdyrene, optage folk fra andre bopladser eller afgive folk, der måske ønskede for en tid at indgå i en fangstlejr andetsteds. Det var i den henseende et forholdsvis løst komponeret samfund.

Men som det fremgik allerede af de få bemærkninger om økonomien og familieforholdene⁵⁾, havde det enkelte grønlandske samfund alligevel i allerhøjeste grad en sammensvejet karakter. I kampen for tilværelsen var det de sociale bånd og derunder også de forskellige former for slægtsskab, der i første række holdt sammen på bopladsen, ikke i særlig grad en politisk gruppedannelse. Samfundet havde f.eks. ikke nogen valgt repræsentant eller noget arveligt lederskab. Og dog

var man ikke helt blottet for ledere: De største og dygtigste fangere havde i mange tilfælde en vis ledende position. Absolut ikke altid; men det kunne ikke undgås, at en sådan "storfanger", der personligt bidrog væsentligt til bopladsens gode kødforsyninger, også opnåede nogen prestige og "politisk" indflydelse. Han var tit initiativtager og en slags leder på samme fangstrejser. Var man i tvivl om, hvordan vejret ville blive under rejsen, så blev i mange tilfælde hans vurdering afgørende for gruppens beslutning om at fortsætte eller blive på stedet indtil videre. Han var en nyttig leder, når og hvis man havde brug for en ledelse. Men han var formelt og i vid udstrækning også reelt ligestillet med de øvrige bopladsfæller. Gik han videre end det og blev en bevidst stræber efter magt og dermed en plage for andre, så skred de øvrige i bopladsen til det kedelige hverv at skaffe den uønskede leder af vejen. Lederskab kunne være godt, men i små mængder. Det var holdningen. Ofte foretrak magtstræberen selv at forlade stedet, når han mærkede, hvad det trak op til. En sådan mand blev tit en ensom, omstrejfende person - tyran uden noget tyranni, samfundsforstyrrer uden noget samfund" (kilde 61, s. 18 ff).

Om Inugsuk-kulturens teknologi, som er så nært knyttet til udviklingen af kajakken og de dertilhørende fangstredskaber er Kaj Birket-Smith's lille stemningsbillede fra omkring 1920 meget illustrerende:

"Nu sang sommeren på sit sidste vers, og himlen lå lav og grå over landet. Vinden kom susende ude fra det åbne Davis Stræde og piskede iskolde regnbyger hen over de skaldede øer, og søen gik tung og blyfarvet med hvide skumkamme. Inde i en vig bag ved en ensom skærgårds-boplads - en håndfuld græstørvshytter spredt om mellem de rundslebne klipper og så lave og usle, at man følte lyst til at skræve over dem, når de var i vejen - lå vor motorbåd og huggede i ankerkæden. Det var ikke vejr til at gå til havs, når ikke nøden tvang.

Da så' jeg ude i fjorden to kajaker nærme sig. De mørke punkter dukkede op og forsvandt igen i den rullende sø; men efterhånden kom de så nær, at man tydeligt kunne skelne både de spinkle fartøjer, der tumlede sig i bølgerne med en sæls ynde, og mændene, der iført deres blankvåde vandskindspelse håndterede de dobbeltbladede årer som en leg. Vandet skyllede uafbrudt over kajakkernes skinddæk, hvor de elegant formede redskaber lå fastholdt under udspændte remme, hvert på sin bestemte plads, lige til at gribe i rette øjeblik. Vandet slog også undertiden op mod roerne; men ingen dråbe trængte ind. Den vandtætte pels var snøret fast om åbningen i dækket såvel som om mandens håndled og ansigt.

Nu var de allerede tæt inde ved stranden, hvor brændingen brølede mod klipperne - og så fik de øje på mig. Et hurtigt blik til hinanden, men ikke et ord. De forstod. De ville vise denne *qavdlunâq*, hvad en mand, en sælfanger her fra Qánquê, var i stand til. Og uden betænkning begyndte de begge at rokke i kajakken. Midt mellem skærene, mod hvilke bølgerne slyngede sig med deres tusind kilos vægt, så fråden stod som en saltvandsregn ind over klipperne, der begyndte disse to ganske stilfærdigt at lade sig kæntre. Bare sådan

for fornøjelsens skyld. Et øjeblik lå kajakken og rokkede med bunden i vejret, så rejste manden sig med et ryk på den anden side, og båden var atter på ret køl. De blev ved. Gang på gang kæntrede de, gang på gang rejste de sig igen.

Omsider blev de trætte af legen, og begge kajakker skød ind mod klipperne, som om de ville fare tværs over næsset; men i sidste øjeblik, ved en næsten umærkelig bevægelse med åren, svingede de om og lagde til, mere præcist end nogen herregårdskusk svinger op foran portalen. Med et halvt forlegent smil i de brede ansigter, fordi de faldt for fristelsen til at prale lidt, kryber de ud af kajakkerne, stikker armen ind under dækket og bærer dem op mellem klipperne, hvor søen ikke nå'er.

Hvad har de udrettet? Åh, vel i grunden ingen ting. Bare noget som enhver sælfanger kan komme ud for i dødelig alvor hver eneste dag, hvis havet rejser sig og vælter hans fartøj, eller hvis harpunlinen kommer i urede og den sårede klapmyds trækker ham ned" (kilde 62 s. 15ff).

Mere nøgterns kan det om Inugsuk-kulturens teknologi siges, at:

"...En god fanger er som regel også en god kajakroer, og jo bedre, desto smallere og slankere vil han alt efter omstændighederne bygge sin kajak, for at den kan blive et hurtigt fartøj. Men med fangererhvervets vigende betydning for fiskeriet, bygges kajakken bedere og mere fladbundet, hvilket iøvrigt også er tilfældet, når fangeren lider af kajaksvimmelhed, en slags balance-defekt, der kan sammenlignes med den søsyge, som selv professionelle søfolk kan lide af.

En kajak skal være "skræddersyet" til den person, der skal bruge den. Der fandtes ikke tegninger eller helt faste mål; længden varierede lidt efter mandens højde, ligesom indvendig bredde og højde måtte rette sig efter, hvor kraftig han var. Når fangeren sad i kajakken, skulle de let bøje knæ og hans tær støtte mod fartøjets tværribber. Herved skabtes balance og kontakt mellem mand og kajak" (Scavenius Jensen, Kilde 63 s. 26).

Den polynesiske kultur i Stillehavet, her konkretiseret i den **samoanske kultur**, har en ganske anderledes kompliseret social kultur end Inugsuk-kulturen. Dette fremgår klart af nedenstående citater fra henholdsvis Margaret Mead's og nærværende forfatters beskrivelser af de politiske og sociale områder af den samoanske kultur:

"The Samoans lived in a closed universe, conceiving the some 60.000 members⁶⁾ of the Samoan people as all members of one organization.

Although these people lived on island groups separated by canoe voyages of several days, and the experiences of the bulk of the population of each island cluster was limited to its own part of the archipelago, yet conceptually the Samoan people were one. The symbol of their unity was an ideal arrangement of all of the highest titles of the entire group. This seating plan conformed to the form of a Samoan round house, in which all councils are held. The form of this giant all-Samoan council, which was called the Great **Fono** and had never met in the history of the group, was preserved in a series of phrases called the Great Fa'alupega. (The fa'alupega were the phrases of greetings recited by the orators at the opening of a fono). The Great Fono itself took its sanction, somewhat inarticulately, from the gods, the chief of whom was Tangola, who had delegated most of his authority to the chiefs and was himself mainly concerned with heavenly matters. When titled men died they went to become posts in the fono house of the gods.

These titles were hereditary within definite lineages within villages. Each village, each cluster of villages, each large island, or group of small islands, had its own council (fono) composed of its most exalted titles. The local village council was represented in the next largest council for the island or district by a few of its higher titles, and through them took part in deliberations affecting the larger geographical units. These deliberations were mainly concerned either with largescale ceremonials or with war, for the great mass of judicial and legislative decisions were made within the village council in terms of the needs of that particular village." (Mead, Kilde 64, s. 244 ff).

Medens Magaret Mead's beskrivelse er mere makroorienteret, viser efterstående citat, at de sociale og politiske områder på landsbyniveau ikke er mindre kompliserede:

"The basic unit in the Samoan social structure is the village, **Nu'u**, consisting of a varying number of extended families, **'Aiga**, often related by different ties of kinship. Large villages may often be divided into several subsections, **Pitonu'u**, but as a rule the village forms a unit with a high degree of independence.

The village is governed by a council, **Fono**, consisting of chiefs, **Matai**, in the village in question, **Pulemau**. As a consequence of the independence of the village, all common decisions are made by this **Fono**. Such decisions include whether the village is to engage in the construction of more churches schools, etc, to which extent the village is to have rules restricting and governing the freedom of action of the individual citizens, etc. The village **Fono** is responsible for the enforcement of such rules, for the imposition of fines, and for establishing other types of punishment in cases of violation. The **Matai**-council elects the village representatives in the district council and the district **Faipule**, together with the other village councils of the district. The district **Fono** as well as the village **Fono**, may set up various committees for the solution of specific problems, permanent or temporary. Such committees may include school committees, water committees, etc.

Traditionally the Samoan village population is divided into four groups: 1. **Matai**, 2. **Faletua** and **Tausi**, 3. **'Aumàga**, and 4. **Aualuma**.

The **Matai**-, or chief-group, is traditional the most important, partly owing to the sole right of this group to elect and be elected to the different village and district committees, and partly to the functions of the individual **Matai** as head of families.

The **Matai**-group consists of two basically different types of leaders, i.e. **Ali'i**, the actual chiefs, and **Tulafale**, whose traditional function is to act as spokesmen of the more distinguished **Ali'i**. Accordingly, **Ali'i**-titles may be distinguished from **Tulafale**-titles. Within both groups there is the hierarshic grouping referred to above. The interaction between the two groups is such that corresponding to each **Ali'i**-title there is a **Tulafale**-title at the same level of the hierarchy, the **Ali'i** being more influential than the **Tulafale** qua his title. In recent time it has become difficult however to distinguish the power of the two groups.

Faletua and **Tausi** are married to **Ali'i** and **Tulafale** respectively, and like them hold their traditional council meetings.

Aualuma is the group of young women after adolescence, and women whose husbands are not **Matai**.

The fourth group **'Aumàga** consist of youth and all men without a title. With the women of **Aualuma** this group constitutes the actual work group, and in accordance with the prescriptions of the **Matai**, they run the plantations, the fishing industry, etc." (Gullestrup, kilde 11, s. 58 ff).

Den traditionelle samoanske produktionsteknologi er, hvor velegnet den end er til det samoanske havebrug, hvor hovedafgrøderne er banan, taro, brødrugt, cacao og cocos suppleret med kystfiskeri og lidt hønseavl, ikke særlig kompliceret, idet den stort set indskrænker sig til brugen af gravestokke og lange såkaldte "bushknives".

Der er for mig ingen tvivl om, at når teknologien - den materielle kultur - i Inugsuk-kulturen har udviklet sig i en særdeles sofistikeret grad, med redskaber så perfekt tilpasset de naturgivne betingelser i det aktiske område, at man næppe kan forstille sig mere velegnede, de forhåndenværende muligheder taget i betragtning, så skyldes dette naturens ubønhørlige krav til eskimoerne, for at de til gengæld kan erhverve sig retten til at overleve. Og når tilsvarende, de samoanske produktionsredskaber er så enkelt og ukompliceret tilvirket, ja, så skyldes dette modsætningsvis naturens gavmildhed overfor folk i Polynesien⁷⁾.

Når omvendt den sociale struktur og familieforholdene - den sociale kultur - er så ekstremt forfinet og kompliceret udviklet hos samoanerne i modsætning til den sociale struktur i Inugsuk-kulturen, som er mere enkelt og ukompliceret, ja så hænger det sammen med, at en befolkningsmæssig spredning i mindre mobile bopladser i det aktive område, mere optimalt kan udnytte de sky fangst dyr, i modsætning til situationen i Polynesien hvor mere faste bopladser og strenge regler for udnyttelsen af den sparsomme, men frugtbare jord giver størst udbytte. Når den samoanske sociale kultur således er meget kompliceret, hænger dette for mig at se snævert sammen med de givne naturbetingelser. Heraf følger dog ikke, at en sådan kompliceret kultur nødvendigvis skal have den form som den samoanske har fået, årsagen hertil må derfor søges i andre forhold, eventuelt i kulturens egen indre dynamik.

De vidt forskellige naturbetingelser, som de to befolkninger har været udsat for i gennem århundrede, har således haft en både afgørende og vedvarende betydning for de konkrete kulturer, der er blevet skabt, Inugsuk-kulturen henholdsvis den samoanske kultur.

Naturens betydning ses helt ned i de dybeste niveauer af de enkelte kulturer. Helt ned i den grundlæggende verdensopfattelse.

Når f.eks. Inugsuk-kulturens traditionelle verdensopfattelse tager udgangspunkt i eksistensen af en figur, der kaldes "Havenes moder", som den altafgørende faktor, der styrer fangsdyrenes liv og færden, og som derigennem råder over menneskenes lykke, ja så hænger dette naturligvis sammen med den kendsgerning, at netop havet og dets rigdomme er af altafgørende betydning for Inugsukkernes mulighed for at overleve. Og for dermed at få opfyldt deres grundlæggende behov.

"Nede på havets bund sidder en gammel kone, Armarquagssâg, ved sin lampe. Trannen fra lampen drypper ned i en stor, flad skål. Fra denne skål sender hun dyrene ud til menneskene, så vi kan få mad: sæler, hvalrosser, hvaler og fisk.

Men når menneskene ikke var gode, kom der urenhed (agdlerutit) i konens hår. Hun sendte ingen dyr ud i havet, og menneskene sultede.

Så måtte angakokken (åndemaneren) rejse ned til hende. Vejen var lang, over fjelde og dybe kløfter, forbi en stor, kogende gryde, forbi farlige dyr, og inde i konens husgang måtte han gå over en bro, der var så smal som en kniv.

Angakokken skulle nu rense den gamle kones hår, så hun igen blev mild og venlig. Hvis det gik godt, ville hun igen sende dyr ud til menneskene. Og så kunne angakokken gå hjem og fortælle om sin lange, farlige rejse." (Lidegaard og Stærmose, kilde 66 s. 7).

At naturen og dens konkrete udformning indgår i mange kulturers verdensopfattelse, ses af nedenstående citat fra Birket-Smith's "Kulturens veje":

"Ikke mindst af jægerne betragtes dyrene med særlig ærefrygt; det er jo af dem, hele deres ve og vel afhænger. Hos Tupi-stammerne og andre sydamerikanske indianere finder man ofte forestillingen om en særlig Vildtets Herre. Man tager vare på ikke at støde dyrene, ikke mindst når de er farlige ved deres styrke eller kløgt. Efter jagten besværges Gabon-pygnæerne den nedlagte Fader Elefant, for at den ikke skal tage hævn over sine drabsmænd, og talrige stammer i det nordlige skovbælte retter høflige undskyldende ord til bjørnen, før de skrider til angreb. Ingen steder er dog bjørneceremonierne så højt udviklet som hos lapperne og ainuerne i det nordlige Japan ..." (kilde 67 s. 36).

Naturens basale betydning for de enkelte kulturer kommer alt andet lige især til udtryk i forbindelse med kulturer underlagt ekstreme naturbetingelser, idet de kulturelle variationsmuligheder da må antages at være små. Specielt livet i arktiske områder, på små atoller i stillehavsområdet, i ørkenområder eller i ekstreme bjergformationer må antages at sætte snævre grænser for variationsmulighederne.

"Somalis say that their culture has survived and flourished during the centuries thanks to the camel. This animal gives the pastoral somalis everything they need for survival in the extremely harsh ecological circumstances. It is the camel that makes it possible for them to live in balance with their environment generation after generation" (kilde 90 s. III).

Men ikke alene naturens egne variationer er afgørende for den selvsamme naturens betydning for kulturernes udformning. Også de til enhver tid i en given kultur eksisterende teknologier, og herunder især den i teknologien indbyggede viden og færdighed, (Gullestrup, kilde 45), har betydning. Det må således antages, at jo større indsigt i naturvidenskab og i de tekniske videnskaber, der eksisterer i en given kultur, jo mindre betydning vil naturen få for den pågældende kulturs udviklingsmuligheder. Eller sagt på en anden måde, jo større viden om de teknisk-naturvidenskabelige områder der eksisterer i en given kultur, og jo "venligere" betingelser naturen frembyder, jo større kulturelle variationsmuligheder synes der at være, og jo mindre betydning får naturen for kulturens konkrete udformning og forandring.

At den moderne industrikultur til trods for stor teknisk og naturvidenskabelig viden alligevel synes at kunne få endog uoverskuelige problemer i forhold til naturen, skyldes en kombination af mange forhold. Nemlig dels de i denne kultur eksisterende værdier og grundlæggende verdensopfattelse, dels den meget snævre og ensidige efterspørgsel efter en bestemt slags naturvidenskabelig viden som dette værdigrundlæg har resulteret i. Hele dette vitale spørgsmål vil jeg imidlertid vende tilbage til i bogens 3. del om kultur-etik.

Jeg har ovenfor været inde på naturens basale betydning for indholdet og udformningen af forskellige kulturers kulturområder og kulturniveauer. Heraf kommer, næsten som en selvfølge, at også forandringer i de eksisterende naturbetingelser vil, eller kan, medføre forandringer i en given kultur.

Kraftige klimaændringer eller store naturkatastrofer kan således nødvendigvis gøre drastiske kulturændringer. Det er f.eks. en kendsgerning, at endog små temperaturfald i havvandet omkring Nordgrønland ganske kan, og rent faktisk i perioder har, fået ændrende virkning på den eksisterende Inugsuk-fangerkultur, så afhængig denne er af sælens tilstedeværelse som fangststyr. Hvis vi tilsvarende forestiller os større klimaændringer i Syditalien, er det sandsynligt, at kulturen også der, ville blive ændret på drastisk vis, idet den nuværende tætte tilknytning til oliven-, vin- og citrusdyrkning da helt ville ophøre.

Hvorvidt en ændring i naturforholdene vil få ændrende betydning for en given kultur, vil derfor dels hænge sammen med disse naturændrings karakter og omfang, dels med den eksisterende kulturs afhængighed af den givne natur, og omfanget og arten af den i kulturen eksisterende naturvidenskab og tekniske kunnen.

B. Kulturafløede forandringsfaktorer - initierende faktorer.

For en nærmere forståelse af kulturens dynamik kan det være meningsfuldt at sondre mellem forandringsinitierende faktorer og forandringsdeterminerende faktorer. Ved initierende faktorer forstår jeg faktorer og/eller forhold, som påvirker kulturen på en sådan måde, at denne påvirkning kan, men ikke nødvendigvis vil medføre kulturforandringer, medens jeg med determinerende faktorer forstår faktorer og/eller forhold i kulturen, som er afgørende for, om der rent faktisk sker en ændring af kulturen, som følge af de initierende faktorerers påvirkning.

Jeg er naturligvis ganske klar over, at det i forbindelse med en konkret empirisk analyse, kan være meget vanskeligt at sondre mellem disse to kategorier. For den dybere forståelse af den generelle forandringsproces, vil sontringen imidlertid være relevant, idet det er væsentligt at erkende hvilke kulturkarakteristika, der vil virke hæmmende henholdsvis fremmende for, at forandringsinitiativer, via en spredning og "akcept" (akcept sat i anførselstegn, fordi den ikke behøver at være frivillig), når helt frem til en gennemførelse. I nærværende afsnit B vil jeg komme nærmere ind på de forandrings**initierende** faktorer, medens jeg i det efterfølgende afsnit C vil koncentrere mig om de forandrings**determinerende** faktorer.

Den enkelte kultur og dens konkrete indhold vil til stadighed være udsat for såvel **kultur-eksterne** som **kultur-interne** forandringsinitierende påvirkning. Til den første kategori henregnes forhold, som selv ikke i denne bogs brede kulturforståelse, kan henføres til den betragtede kultur. Eksempelvis den allerede behandlede natur og forhold i og omkring andre kulturer. Til den anden kategori henføres forhold, som er udsprunget i og af den betragtede kultur. Eksempelvis ændringer i befolkningstallet, opfindelser, etc. etc.

1. Kultur-eksterne faktorer.

En given kultur eksisterer sjældent, hvis nogensinde, i et tomrum, forstået på den måde, at den er ganske uden kontakt med andre kulturer. Naturligvis har der - navnlig i tidligere tider - eksisteret kulturer, f.eks. i New Guinea og i Braziliens Amazon-egne, som har haft så lidt kontakt med andre kulturer, at de har levet i noget nær isolation. Alligevel har der næsten altid, eller det er nok rimeligt at antage, at der næsten altid har været en eller anden form for kontakt til nabokulturer. Kontakter, som i større eller mindre grad har virket initierende for kulturforandringer. I antropologien kaldes denne proces for **acculturationsprocessen**. Den Øst-grønlandske kultur i Tasiilaq (det tidligere Angmagsalik), som indtil Gustav Holm's berømte konebådsekspedition i 1884 (kilde 54) levede i næsten total isolation, havde dog af og til kontakt med europæisk kultur. Dels via ilanddrevne skibsvrag og andet vraggods, dels gennem vestgrønlændere via Prins Christianssund i Sydgrønland. Og med den vestgrønlandske Inugsuk-kulturs århundrede gamle forbindelse til europæisk kultur, først gennem deres kontakt til og med Nordboerne, af eskimoerne kaldt "Kavdlunakker" i 14- og 1500-tallet, senere med de europæiske hvalfangere som i 16- og 1700-tallet søgte de arktiske farvande langs Vestgrønlands kyster,

og senest med den dansk/norske kolonisation begyndende med Hans Egedes landgang i nærheden af den nuværende Nuuk (Godthåb) i 1721, har selv denne meget isolerede østgrønlandske kultur været udsat for påvirkninger fra den europæiske kultur. Gustav Holm fandt således i 1884 flere redskaber såsom synåle og knive lavet af jern, som østgrønlanderne havde fra bl.a. tøndebånd og andre europæiske produkter (kilde 54 s. 79-82).

Sådanne kontakter til andre kulturer er og har været stærkt varierende i form og intensitet. Et kulturmøde kan således finde sted på alle niveauer af den vertikale kulturdimension. Det kan være overfladisk udveksling af materielle produkter, hvis ibrugtagning kun sætter sig få spor længere nede i kulturniveauerne, som f.eks. når man i de polynesiske kulturer i 17-1800-tallet overtog hvalfangernes skibskister som møblement til boligerne. Men der kan også være tale om overtagelse af produkter, som ud over at påvirke det øverste symptomniveau, også sætter sig spor længere nede i de dybereliggende værdiniveauer. Eksempel herpå er f.eks. europæernes overtagelse af tobak fra den amerikanske indianerkultur, med efterfølgende virkning på bl.a. kønsrolleværdierne i Europa, samt Inugsuk-kulturens overtagelse af europæernes skydevåben, med altafgørende betydning for udviklingen i fangererhvervet og dermed hele fangerkulturen.

Men der kan også være tale om kulturforandrende incitamenter direkte på de dybereliggende kulturniveauer. F.eks. har arabisk og indisk handelsmoral haft dyb og vedvarende indflydelse på de Nord- og Østafrikanske kulturer, så meget, at den vel egentlig er blevet en integreret del af disse kulturer, og idag er der tendenser til, at japansk organisationsmoral og samarbejdsværdier har, eller måske snarere kan få indflydelse på amerikanske erhvervsværdier, jvf. i alle tilfælde William Ouchi (kilde 27).

Den direkte initierende faktor til forandringer af de dybereliggende kulturniveauer, er i reglen snævert knyttet til værdierne og de grundlæggende verdensopfattelser. Vi ser dette i forbindelse med de religiøse og politiske kulturmøder, hvor reaktionerne fra de involverede kulturer i reglen er langt kraftigere, end i forbindelser med påvirkninger på de mere overfladiske kulturniveauer. Dette ses især i forbindelse med de religiøse kulturmøder, som ofte har udløst de frygteligste krige. Tidligere f.eks. korstogskrigen og de islamisk-kristne krige, og i moderne tid, f.eks. den interne islamiske konflikt mellem sunnitter og shiitter, som klarest kommer til udtryk i krigen mellem Irak

og Iran. Ja, hele den Israelsk-Palæstinensiske konflikt i mellemøsten er vel også et langt stykke af vejen en konflikt mellem forskellige verdensopfattelser og forskellige værdier. Øst-Vest-konflikten er af samme karakter, hvad der måske klarest fremgår af Reagan-administrationens klart formulerede værdigrundlag og verdensopfattelse som en kraftig modsætning til den Sovjet-Kommunistiske verdensopfattelse og værdigrundlag.

Omfanget af de forannævnte initierende faktorer er stærkt afhængig af graden af **nærhed og tæthed** til "de andre kulturer". Eller, jeg skal måske snarere sige, at disse faktorer tidligere **var** afhængige af nærheden og tætheden. Med den øgede åbenhed i verden, forårsaget af den øgede rejseaktivitet og de elektroniske mediers øgede og næsten ubegrænsede informationsformidling, er der nemlig grund til at tro, at de initierende faktorer bliver mindre og mindre afhængig af nærhed og tæthed, og i stedet bliver mere og mere afhængig af **styrke og omfang** .. F.eks. vil en "lille", men ikke nødvendigvis svag kultur som den danske (jvf. næste afsnit), alt andet lige blive bombarderet med langt flere forandringsinitierende faktorer end de "store" kulturer, som den nuværende amerikanske (hvad det så end er for en!). Eksempelvis er der grund til at antage, at den enkelte dansker modtager elektronisk påvirkning fra langt flere forskellige kulturer, end den enkelte amerikaner. Dels er Danmark ikke i stand til selv at producere så mange udsendelser, som befolkningen kan absorbere, hvad man kan i USA, dels er den direkte påvirkning fra rejsende til og fra Danmark relativt langt større, end tilfældet er i USA, hvor mange amerikanere kun sjældent træffer folk fra andre lande.

Også på de overliggende symptom- og strukturniveauer vil de "små" kulturer modtage flere forandringsinitierende faktorer end de "store" kulturer. Medens kulturer som den amerikanske f.eks. er i stand til at producere så godt som alle produkter selv, og dermed frembringe produkter, som må antages at være i harmoni med - eller i alle tilfælde ikke være i konflikt med - de dybereliggende værdier og den tilgrundliggende verdensopfattelse, (Gullestrup, kilde 45), er de andre og mindre kulturer i stadig flere tilfælde ikke i stand hertil. De "nødes" derfor til at overtage, f.eks. amerikanske produkter, med hertil hørende "indbyggede" værdier og verdensopfattelse. Eksempler på sådanne kulturforændrende incitamenters på de overliggende niveauer, som af "bagvejen" medfører tilsvarende forandringsincitamenters på de dybereliggende niveauer, er hele EDB-industrien, kommunikations-industrien, transportindustrien og ikke mindst underholdningsindustrien.

Et for mig at se klart eksempel på en sådan situation kan hentes i Nordkorea. Siden anden verdenskrig har man således i dette land, under ledelse af præsident Kim Il Sung, søgt at opbygge et superkommunistisk samfund baseret på størst muligt grad af selvforsyning. De grundlæggende værdier og den bagvedliggende verdensopfattelse har fast grobund i de Konfucianske værdier (Helgesen, kilde 68) og målet har været at blive så uafhængig af andre samfund som muligt, ved så vidt muligt at producere alting selv. Med den stigende industrialisering og den øgede tekniske kompleksitet, er landet med sine ca. 18 mill. indbyggere imidlertid nu nået til et punkt, hvor man ikke længere kan opfylde alle behov gennem egenproduktion. Man bliver derfor mere og mere "tvunget" til at samarbejde med andre kulturer, såvel kulturer der på flere niveauer svarende til Nordkoreas egen f.eks. delvis USSR og Kina, som kulturer, der er baseret på helt andre værdigrundlag, som f.eks. USA og Vesteuropa. I nærværende forfatters opfattelse, kan denne udvikling meget vel føre til, at Nordkorea derigennem indirekte bliver "tvunget" til at ændre sin kultur, også på de mere dybereliggende niveauer.

Påvirkning fra andre kulturer kommer imidlertid ikke kun udefra, men også indefra, på den måde at folk fra andre kulturer bosætter sig mere permanent i en given kultur. Ved deres blotte tilstedeværelse i værts-kulturen vil de på stort set alle niveauer af den vertikale kulturdimension virke som forandrings-initierende faktorer. Først og fremmest gennem deres adfærd og udtrykte moral indenfor et eller flere kulturområder, men eventuelt også over tid på de mere dybereliggende niveauer. Arabiske bosættelser har således været et klart forandringsincitament i mange nord- og østafrikanske kulturer, og de kinesiske og indiske bosættelser udenfor Kina og Indien, f.eks. i Singapore og på Fiji-øerne, har overalt haft lignende effekt.

I Danmark, som har en kultur, der gennem århundreder er blevet påvirket af fremmede bosættelser, er der opstået sådanne situationer omkring de såkaldte "kartoffeltyskere" i Jylland i midten af 1700-tallet (Bech, kilde 69 s. 342 ff), "Roepolakkerne" på Lolland-Falster omkring århundredeskiftet, Hollænderne på Amager på Christian den andens tid for slet ikke at tale om store dele af den adelige overklasses tyske rødder fra 16-1700-tallet, (Bech og Olsen, kilde 69 + 78). Ja, helt op til kulturens "øverste lag", kongehuset, har der til enhver tid været et sådant kulturfordrende incitament at finde, selv idag, hvor der er tale om fransk påvirkning.

Nyere tiders kulturindslag, først fra gæstearbejderne i 1960'erne, hovedsagelig fra Tyrkiet, Jugoslavien og Pakistan, og senere fra flygtningene, først fra Ungarn, Polen og Tjekkoslaviet og nu senere fra Vietnam, Iran, Libanon og Sri Lanka, er således på ingen måde nye tildragelser for den danske kultur, men blot eksempler i en lang række af kultureksterne forandringsincitamenter.

Jeg har i dette afsnit hovedsagelig beskæftiget mig med forandringsincitamenter, som i en eller anden form er frivillig eller måske snarere ubevidst. Man må imidlertid ikke i dette sammenhæng glemme de påtvungne, og måske altødelæggende former for ekstern kulturforandrings påvirkninger, som historien også fremviser. Enhver form for erobring eller besættelse, f.eks. under hele kolonitiden, har således rummet endog overordentlig kraftige kulturforandringsincitamenter. Uafhængig af styrken i sådanne incitamenter, har disse været rettet mod forskellige niveauer af den vertikale kulturdimension. I nogle tilfælde har der alene været gjort forsøg på at påvirke symptomniveauet ved at kræve/påtvunge bestemte adfærdsformer og en bestemt produktion, eksemplificeret i den typiske kolonipolitik i 1800-tallet. I andre tilfælde har der været gjort mere dybereliggende forsøg på at gennemtvunge et ændret verdensbillede eller et nyt værdigrundlag, som f.eks. i forbindelse med europæernes forhold til de amerikanske indianerkulturer umiddelbart efter Columbus (Hvidtfeldt, kilde 80). Sidstnævnte forsøg er hovedsageligt knyttet til politiske og religiøse ideologier som f.eks. enhver form for missionsvirksomheden. Eksemplerne på tvungen forandring er legio, og i mange tilfælde har et sådant udefrakommende forandringsincitament været så voldeligt og så stort, at hele kulturer ligefrem er bukket under for presset, således at de på det nærmeste er blevet udslettet. Ødelæggelserne af de store vestafrikanske kulturer i 1700-tallet og spaniernes totale udslettelse af Azteker-kulturen i 1500-tallet er uhyggelige og klare eksempler herpå. Nutidens komplette destruktion af de latinamerikanske skovindianeres kulturer gennem mord og voldelige tvangsforanstaltninger er dertil helt klare eksempler på, at noget sådant ikke kun fandt sted i historien (Elsass, kilde 56, s. 23). Jeg vil imidlertid ikke på dette sted beskæftige mig mere med dette spørgsmål, men vende tilbage til emnet i tredje og sidste del, om kulturetik, idet grænserne mellem voldelig påvirkning og andre former for bevidst kulturpåvirkning, måske ikke er så store, som de umiddelbart ser ud.

2. Kultur-interne faktorer.

Forklaringen på hvorfor en konkret kultur forandrer sig, må til syvende og sidst udledes empirisk, al den stund kulturen i sit samspil med den omgivende natur udgør et så komplekst hele, jvf. kapitel II, at forklaringen altid vil være unique for den givne kultur. Samfundsforskerne ville imidlertid være dårlige videnskabsfolk, hvis ikke de til stadighed søgte at udlede mønstre eller at opnå en mere generel forståelse for de kulturinterne mekanismer, som skaber grobunde for kulturforandringer.

Teorien om hvorfor kulturer forandrer sig, er da også på det nærmeste legio, og de må findes og efterspores indenfor forskellige områder af samfundsvidenskaberne, ikke mindst blandt teorier om **social forandring** og om **samfundsudvikling**⁸⁾.

Lige siden samfundsvidenskabernes fødsel i midten af 1800-tallet, har forskere forsøgt at formulere teorier om samfundsforandringer, omfattende alle aspekter af et samfund eller en kultur. Forsøgene på at udvikle sådanne "total-teorier" er på ingen måde ophørt, men efterhånden er der tillige opstået en række såkaldte "partiel-teorier", som søger at forklare og forstå samfundsudviklingen alene ved hjælp af analyser af relationerne mellem enkelte eller få faktorer.

Jeg har allerede set på betydningen af de kultureksterne faktorer, konkretiseret i "naturen" og "andre kulturer". Tilbage er at se på de kulturinterne forandringsinitierende faktorer, og det er da også karakteristisk for mange af de teorier, vi kan kalde teorier om social forandring eller om udvikling, at de overvejende ser på den forandrende betydning af netop de kulturinterne faktorer. Ofte, ganske vist, med den hensigt, at forandringen, eller udviklingen som megen forandring er blevet kaldt ud fra forskernes egen etnocentriske holdning, så kan igangsættes ved hjælp af en kulturekstern - altså en udefrakommende - påvirkning af de betragtede kulturinterne faktorer.

I dette afsnit vil jeg først beskæftige mig med eksempler på de såkaldte total-teorier, dernæst med de såkaldte partiel-teorier, og slutteligt med hvad jeg vil kalde de interne, sub-eksterne forandringsteorier.

a. Total-teorier.

Totalteorierne kan meningsfuldt deles op i to hovedtyper, nemlig **cyklus-teorierne** og **evolutions-teorierne**.

Cyklus-teorierne betragter kulturen eller samfundet som om der var tale om et menneske. Som det menneskelige organisme har en livscyklus bestående af fødsel, barndom, voksendom, alderdom og død, har også kulturen sin livscyklus. Denne cyklus består af en udviklingsperiode, en modningsperiode og en svækkelsesperiode, og måske en periode med forfald og ophør. Cyklus teorierne kan også betragte kulturens tidsforløb, som bestående af en skiftende række af fremgangs- og nedgangsperioder, hvilket imidlertid efter bogens terminologi kun kan forstås, hvis der tages udgangspunkt i et givet værdigrundlag.

En af de klareste eksponenter for cyklusteoretikerne er Oswald Spengler, som i begyndelsen af 1900-tallet fremsatte sin historiske teori om den vestlige kulturs undergang:

"Lad os nå til erkendelse af, at det 19. og 20. århundrede, formentlig kulminationen af en lineært opstigende verdenshistorie, faktisk kan påvises som alderstrin i enhver, lige til slutningen modnet kultur, ikke med socialister, impressionister, elektriske tog, torpedoer og differential-ligninger, der kun tilhører tidens legeme, men med sin civiliserede åndelighed, der også besidder helt andre muligheder for ydre formning - at altså nutidens repræsenterer et gennemgangsstadium, der under visse betingelser indtræder med sikkerhed, at der yderligere findes ganske bestemte senere tilstande end de nutidige vesteuropæiske, at de i den forløbne historie har bestået mere end én gang, at dermed Vesterlandets fremtid ikke er en grænseløs op- og fremdrift i vore øjeblikkelige idealers retning og med fantastiske tidsrum, men i henseende til form og varighed en strengt begrænset og uundgåeligt determineret enkeltbegivenhed i historien af nogle århundredes omgang, en begivenhed, der kan overses og i væsentlige træk beregnes ud fra de foreliggende eksempler." (kilde 35, s. 41-42).

Arnold Toynbee (kilde 36) og C. Northcote Parkison (kilde 37) har begge udviklet teorier af samme art, og blandt de seneste repræsentanter for cyklusteorierne, kan nævnes Johan Galtung m.fl. (kilde 38, her dog fra kilde 34 s. 110):

"Galtung anskuer den vesteuropæiske historie som en række pendulsvingninger, der resulterer i 4 perioder: 1) antikken 500 f.Kr. -500 e.Kr. Denne periode er individualistisk, udadvendt, ekspansiv; 2) middelalder 500 - 1500 er kollektiv, indadvendt, implosiv; 3) moderne

æra 1500 - ca. 2000 betegner et tilbagesving til antikkens individualistiske, udadvendte og kosmologi, begyndende med renæssancen (genfødelse, dvs. af antikken); 4) den post-moderne æra, der hypotetisk sættes til 2000-2500. Perioden forvarsles allerede i 1960'erne med hippier, ungdomsoprør, alternativ kultur, kvindebevægelse. Atter et tilbagesving til middelalderlig kollektivism, indadvendthed og implosion. De middelalderlige elementer minder om de østlige, idet Vesteuropa i nyere tid har identificeret sig med netop antik og moderne æra og sat middelalderen i en slags skamfuldhedens og anderledens parentes (den mørke middelalder). Galtung kalder derfor middelalderen for en lomme i den vesteuropæiske historie".

Det er således karakteristisk for cyklus-teorierne, at de bygger på en antagelse om, at der i enhver kultur - næsten som en biologisk nødvendighed - er indbygget forandringsinitierende faktorer, som ikke alene medfører forandringer i kulturen, men også trækker denne forandring i en bestemt cyklisk retning, fra fødsel over barndom og voksendom til alderdom og død -fra udvikling og vækst over modenhed til forfald og udslettelse.

Evolutionsteorierne er inspireret af Darwin's udviklingsteori (kilde 29). Ligesom de enkelte dyr og mennesker til enhver tid befinder sig på artens højeste udviklingstrin, således at en forandring til enhver tid er et led i en positiv udvikling - i en evolution, sådan står også enhver kultur til enhver tid på sit hidtil højeste stadium, og enhver forandring i den, vil være et led i en evolutionsproces mod en højere udvikling. L. H. Morgan (kilde 40), August Comte (kilde 41) og Herbert Spencer (kilde 42) er eksponenter for denne retning, idet de alle har den opfattelse, at kulturen udvikler sig i henhold til et bestemt hierarki af stadier, delvis ude af menneskets kontrol.

Morgan taler således om tre etniske perioder: **den vilde tilstand**, **Barbarismen** og **Civilisationen**. Førstnævnte karakteristisk for samlere og jægere, Barbarismen for hyrder og normader og civilisationen ved brugen af skriftssprog. Karl Marx (kilde 46) er til en vis grad på linie med den evolutioniske tankegang idet han taler om en kulturel udvikling fra feudalismen over kapitalismen til kommunismen, som det endelige mål. Han adskiller sig dog fra de førnævnte, ved at tillægge befolkningen evner til selv at påvirke de samfundsmæssige ændringer.

Selv i den nyeste tid har evolutionsteorierne haft stor betydning. Således har W. W. Rostow (kilde 39) fremsat en udviklingsteori bestående af 5 stadier, som alle kulturer må gennemløbe: 1. det traditionelle samfund, 2. forberedelsen til

det store spring, 3. Springet, 4. Udviklingen mod modenhed, og 5. masseforbrugssamfundet. Denne teori har ikke alene haft stor teoretisk indflydelse i 1960'erne og 70'erne, den har også et langt stykke af vejen ligget bag USA's bistandspolitik overfor 3. verdens lande op igennem 60'erne.

Fælles for såvel cyklusteoriene som for evolutionsteoriene er, at ingen af dem ser på ændringer i kulturen alene ud fra et forandringssynspunkt, men altid ud fra et bestemt værdisynspunkt. I reglen ud fra de europæisk-amerikanske kulturværdier og verdensopfattelse. Skræller vi imidlertid denne, man fristes næsten til at sige etnocentriske, forskerholdning ud af teorierne står dog tilbage, at de ikke alene har den opfattelse, at kulturer til stadighed ændrer sig, men også at de ændrer sig på en tilsyneladende forudbestemt måde, som stort set er uden for mennesket kontrol. Det fremgår dog ikke hvilke kulturinterne faktorer, der skulle initiere denne stadige og forudbestemte forandring. Her er der nok større hjælp at hente i de såkaldte partielle forandringsteorier.

b. Partiel-teorier og teorien om "Cultural lag".

Ud fra en systemteoretisk tankegang, kan en kultur aldrig forventes at være i ligevægt, idet alene de allerede påviste påvirkninger fra naturen og andre kulturer, til stadighed må antages at virke ændrende på enkelte kulturområder eller på enkelte kulturniveauer, der så igen, som efter en slags dominoeffekt, vil virke forandringsinitierende på andre kulturelementer.

Williem F. Ogburn fremsatte allerede i begyndelsen af århundredet en teori om "Cultural lag", hvormed han forstod en situation, hvor

"... one or two parts of culture which are correlated, changes before or in greater degree than the other parts does, thereby causing less adjustment between the two parts than existed previously" (kilde 44 s. 86).

Ogburn bruger bl.a. som eksempel, hvorledes opfindelsen af bilen og dennes udbredelse har fået stor indflydelse på hele bosætningsmønsteret. Fra Danmark, hvor den samme proces har kunnet iagttages, kan vi føre denne forandringskæde videre over i hele varedistributionsnettet, hvor mange små, lokale butikker har måttet lukke til fordel for store, centralplacerede butikker og forretningscentre let tilgængelig for folk med egen bil. Dette hændelsesforløb

har så som en konsekvens forandret livsbetingelserne for ældre og mindrebede- midlede familier uden mulighed for at have bil, osv. osv. Den enkelte kultur er til stadighed ude i sådanne årsags-virknings-årsags forandringskæder, og derfor hele tiden udsat for forandringsinitierende faktorer, også på det interne plan.

En række teoretikere har beskæftiget sig med at påvise kulturinterne faktorer, som de finder er særlig afgørende som igangsætter af kulturforandringer. Nedenfor vil jeg som en illustration se nærmere på nogle af disse teorier, uden dog at forsøge at være totalt dækkende for området.

Partielle teorier kan opdeles i mange forskellige grupper afhængig af hvilke udgangspunkt de tager for deres analyse af kulturens dynamik. En række forfattere tager således udgangspunkt i studier af enkelte kulturområder eller dele heraf, f.eks. teknologien (kilde 70), de politiske institutioner (kilde 71) eller uddannelsesforholdene (kilde 72). Andre tager udgangspunkt i studier af selve forandringsprocessen, såsom industrialiseringsprocessen (kilde 73), innovationsprocessen (kilde 26), befolkningsudviklingen (kilde 19) eller urbaniseringsprocessen (kilde 74).

En tredje gruppe baserer deres teori på eksistensen af forskellige kulturelementer, som f.eks. McClelland (kilde 47) som forudsætter tilstedeværelsen af præstationsmotivet, som en af de centrale værdier i kulturen, H. C. Barnett (kilde 48), der lægger stor vægt på tilstedeværelsen af ændringsadvokater samt Fredrik Barth (kilde 49), der tillægger tilstedeværelsen af entreprenører stor betydning.

Listen af forskellige partielle teorier kunne forlænges næsten ubegrænset, hvilket jeg tidligere har gjort⁹⁾ i bogen "Community Development in Samoa" (kilde 11).

Partielle teorier har det tilfælles, at de finder det meningsfuldt at studere forandringsprocessen i en kultur ved at studere dele af denne kultur, og disse deles relation til andre dele af kulturen. Hvilke kulturområder, der er udgangspunkt for de enkelte teorier, og hvilke kulturniveauer, samt hvilke kulturelementer indenfor de enkelte niveauer, der er genstand for teorierne vil, som allerede antydnet, variere fra teori til teori. I hvert enkelt tilfælde har der naturligvis været et sigte eller formål med den pågældende teori. I forbindelse med udvælgelsen af en eller flere relevante teorier til konkrete

empiriske kulturanalyser, hvad enten formålet er at forklare en stedfunden kulturforandring, eller at søge et ændringspotentiale beskrevet og vurderet, er det derfor vigtigt at sætte sig nøje ind i omfanget af relevante teorier og betydningen af at vælge denne eller hin. Det kan dog generelt slås fast, at jo mere fundamentale forandringer man beskæftiger sig med, dvs. ændringer i de grundlæggende værdier eller verdensopfattelsen, jo vigtigere er det naturligtvis, at de valgte teorier også beskæftiger sig med de dybereliggende kulturniveauer.

Ændringer på et givet kulturniveau, kan vise sig at blive imødegået med ændringer på andre niveauer, og på forskellige niveauer i forskellige kulturer. Den situation, hvor f.eks. et befolkningstal i en given kultur af den ene eller anden årsag er vokset større, end en given natur med en hidtidig praktiseret teknologi kan brødføde, kan således dels medføre teknologiske innovationer og ændringer på de mere overfladiske kulturniveauer, eksempelvis udvikling af nye dyrkningsmetoder, dels ændringer på strukturniveauet ved at f.eks. hele produktionsorganisationen ændres til eller fra en kollektivisering. Men problemet kan også imødegås på de dybereliggende niveauer, som f.eks. på moralniveauet. Eksempelvis kan nævnes dagens Kina, hvor hver familie kun bør føde 1 barn. Eller på værdiniveauet gennem forskellige former for religiøstbetonede former for børnebegrænsning. Eksempelvis via tabuer, cølibat for visse grupper af befolkningen eller forskellige former for børne- og eller ældredrab, jvf. bl.a. kilde 19.

De dynamiske processer i kulturens egen-dynamik er således uhyre komplekse, og i forbindelse med konkrete empiriske analyser må den nødvendige teorbistand udvælges ud fra den eksisterende viden og forståelse for den betragtede kultur kombineret med formålet med analysen, idet ingen teori på forhånd kan siges at være **den** mest relevante teori for den pågældende analyse.

c. Interne sub-eksterne forandringsfaktorer.

I kapitel II blev kulturbegrebets relative karakter beskrevet og diskuteret. Af denne diskussion fremgår det, at man altid - eller næsten altid - vil kunne tale om sub-kulturer i forbindelse med en given kultur. Eftersom sub-kulturer principielt vil forholde sig til hinanden som alle andre kulturer, vil alle de eksterne forandringsinitierende faktorer, som jeg har behandlet i afsnit 1, også

kunne forekomme internt i en given kultur som sub-eksterne forandringsfaktorer. Eksempelvis har jeg tidligere vist, hvorledes fastboende persongrupper, som oprindeligt kommer fra en anden kultur, helt kan indgå i en given kultur, de bliver assimileret. Bl.a. de tidligere nævnte "Roepolakker" og 1700-tallets tyske adelsfolk i dagens Danmark. I den udstrækning sådanne grupper imidlertid bibeholder dele af deres egen kultur, hvad der f.eks. er tilfældet med nogle "Kartoffeltyskere" og nogle jøder i Danmark, og mange danske i Argentina, kan vi tale om eksistensen af en sub-kultur.

"Der stod jeg på den anden side af jordkloden. Længere væk end jeg nogensinde før havde været fra Danmark. I den udvandrerkoloni, som har bevaret danskheden bedre end nogen anden udvandring. Her var der eksempler på, at selv femte generation efter den danske emigrant stadigvæk kunne tale dansk. Andre steder som i USA og Canada, ser man at emigranten begynder at tale dansk med accent allerede efter en halv snes år. Men i Argentina blev der talt jysk, fynsk, mønsk og lollandsk af folk, som aldrig havde sat deres ben i Danmark. Og så havde kolonien vist sig i stand til at vokse sig større og større, siden den første indvandring i begyndelsen af 1870'erne". (Elsass, kilde 75 s. 166).

Mange af de forandringsinitierende faktorer, som der kan iagttages mellem fremmede kulturer, vil da også, formodentlig i afsvækket form, kunne optræde indenfor kulturen, som sub-eksterne faktorer.

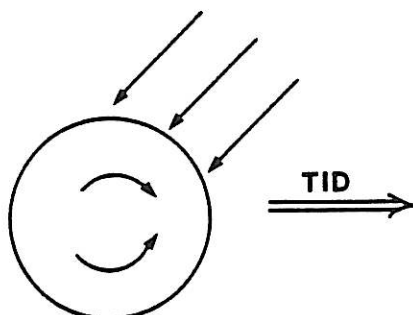
De interne sub-eksterne forandringsfaktorer vil ikke blive behandlet yderligere, idet de som nævnt principielt er af samme art, som de eksterne faktorer.

3. Det evige bombardement af forandringsinitierende faktorer.

Betragter vi en given kultur over et vist tidsrum, vil vi nu kunne se, at denne til stadighed er udsat for et sandt bombardement af forandringsinitierende faktorer, som kan, eller muligvis kan få, en forandrende effekt på kulturen.

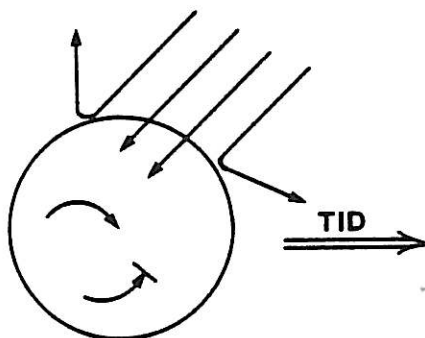
En del af disse er, som det tidligere er påvist kultureksterne faktorer, andre er kulturinterne og atter andre interne sub-eksterne faktorer, jvf. fig. 6 på næste side.

Fig. 6:

Ikke alle disse påvirkninger formår imidlertid at trænge ind i kulturen på en sådan måde, at de rent faktisk medfører en forandring. En del af de udefra kommende - de eksterne faktorer - vil således ikke få nogen forandrende effekt, medens andre i varierende grad vil forandre kulturen, jvf. fig. 7.

Fig. 7:

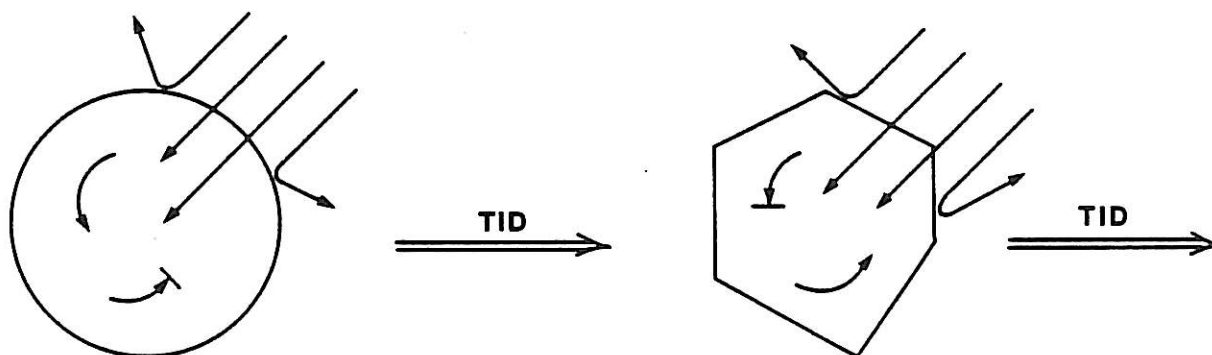
Ankomsten af den dansk-norske præst Hans Egede til Grønland i sommeren 1721, har således på mangfoldige måder medvirket til forandringen af den indtil da eneherkende Inugsuk-kultur til det vi idag kalder den grønlandske kultur. Omvendt, har der ikke kunnet påvises væsentlige ændringer i Inugsuk-kulturen indtil da, som følge af denne kulturs møde med, eller rettere sammenstød med, Nordbokulturen i 13-1400-tallet, selv om denne Nordbokultur da havde eksisteret i Syd- og Vestgrønland siden den islandske Erik den Rødes ankomst til Grønland omkring 985. I alle tilfælde kender vi ikke ændringer - kulturpåvirkninger - der er kommet til udtryk i andet end indholdet af enkelte sagn og fortællinger (Krogh, kilde 76 s. 127). Besøget af de to grønlandere Qiperoq og Pooq i København i 1724 (Gad, kilde 77 s. 151 ff), samt hele kendskabet og relationen til Grønland i det 18'ende århundrede,

har tilsyneladende ej heller påvirket dansk kultur udover symptomniveauet i form af visse produkter og frembringelser som f.eks. import af elfenben, tran og skind. Omvendt er dansk kultur som nævnt i den samme periode blevet stærkt påvirket af de indvandrende tyske embedsmænd (Bech og Olsen, kilde 69 + 78), samt de fremkomne bondefrigørelsestendenser rundt omkring i Europa (Lidegaard, kilde 32).

På tilsvarende vis vil det kunne påvises, at ikke alle kultur-interne forandringsinitierende faktorer rent faktisk vil medføre kulturændringer.

Tilbage står den kendsgerning, at en given kultur til enhver tid er udsat for et sandt bombardement af ændringsinitierende faktorer og at nogle af disse "bliver afvist", medens andre trænger ind i kulturen og medfører forandringer på forskellige områder og på forskellige niveauer. Kulturen er derfor under stadig forandring - den er aldrig i ro eller i ligevægt. Måske er der til stadighed tendenser til at man i de enkelte kulturer stræber mod en eller anden form for ro eller ligevægt, hvor "lige" denne så måtte være, men i ro kommer kulturen aldrig. For dette sørger alene naturens foranderlighed (afsnit A), den evige kontakt til og med andre kulturer (afsnit B.1) samt kulturens egen indre dynamik (afsnit B.2).

Fig. 8:

Indtil nu har jeg ikke talt om hvad det er for mekanismer, der bevirker, at noget af dette bombardement rent faktisk fører til ændringer og andet ikke. Dette tema vil imidlertid være genstand for det næste afsnit C.

C. Kulturaflædte forandringsfaktorer - determinerende faktorer.

I afsnit A og B er det blevet påvist, hvorledes kulturen til stadighed er udsat for en række forandringsinitierende påvirkninger. Nogle af disse medfører rent faktisk ændringer i kulturen, andre ikke, men tilstrækkeligt mange af disse påvirkninger har tilsyneladende tilstrækkeligt meget påvirkning til, at det som nævnt er rimeligt at antage, at en given kultur - i alle tilfælde set over et lidt længere tidsrum - til stadighed er i forandring. Kulturen er aldrig i ro!

Det er blevet diskuteret, hvorledes graden og arten af den eksisterende tekniske og naturvidenskabelige viden i en given kultur kombineret med den betragtede kulturs afhængighed af den omgivende natur, har betydning for i hvilken udstrækning, ændringer i naturbetingelserne vil medføre forandringer i kulturen. Tilsvarende har det været diskuteret, hvorledes kulturekstern påvirkning fra andre kulturer, altid vil få forandrende virkning på den betragtede kultur, såfremt disse påvirkninger gennemføres ved hjælp af vold og magtanvendelse. Virkningerne kan enten være overfladiske og begrænset til et vist tidsrum, som f.eks. i tilfældet med mange af de tidligere kolonier, eller de kan være fundamentale og permanente, som f.eks. i tilfældet med spaniernes ødelæggelse af Azteker-kulturen. Men givet er det, at kulturekstern såvel som kulturintern påvirkning, som gennemføres ved hjælp af vold og magt¹⁰⁾, altid vil medføre en eller anden grad af kulturforandring.

I dette afsnit vil interessen derfor være koncentreret omkring generelle forhold i den betragtede kultur, som kan få betydning for, hvorvidt ikke-voldelige forandringsinitierende faktorer får gennemslagskraft eller ej. Jeg vil prøve at give et bud på, hvad det er for kulturinterne faktorer der afgør, om der rent faktisk sker forandringer i den betragtede kultur som følge af den modtagne påvirkning, eller om denne påvirkning helt og aldeles lader kulturen uforandret.

Kendskab til og indsigt i sådanne kulturinterne, determinerende faktorer har betydning af to grunde. For det første for forståelsen af den betragtede kulturs forandringspotentiale - eller om graden af dens bevægelighed. Og for det andet, for tilrettelæggelsen af strategi og planlægning i forbindelse med en aktiv kulturpåvirkning. Det er det der tillige er blevet kaldt "neutral kulturforståelse" og "tilsigtet kulturpåvirkning".

Jeg har i forbindelse med en analyse af udviklingsprojekter på Samoa-øerne i Stillehavet (kilde 11) påvist betydningen af de enkelte sub-kulturers integrationsgrad og homogenitetsgrad kombineret med de faktiske forandringsinitiativer. Nedenstående diskussion af kulturinterne forandringsdeterminerende faktorer tager udgangspunkt i dette studie.

1. Integration og homogenitet - formulering af to teser.

Med udgangspunkt i Berelson og Steiner's omfattende samling af lovmæssigheder og generalisationer i menneskelig adfærd, "verified generalizations or findings" (kilde 50), har jeg tidligere formuleret og verificeret følgende to hypoteser:

"The more logical integration (mutual consistency) there is between the values of a society, measured by the consistency of the different elements (norms, roles, behaviour, etc.) of the social and cultural system, the more pronounced will be the response of that society to a development project, whether positive or negative" (kilde 11 s. 160);

og

"The more heterogeneous a society is, measured by the education, occupation, race religion, etc. of the members of that society, the greater will be the likelihood of that society accepting a development project" (kilde 11 s. 161).

Omskrives disse to hypoteser til denne bogs terminologi, fremkommer følgende to teser:

"Jo mere logisk integration, der er imellem verdensopfattelsen og de værdier, der hersker i befolkningen i en given kultur, således som disse kommer til udtryk i den eksisterende moral, struktur og faktisk adfærd, jo kraftigere vil kulturen reagere overfor kulturforandringsinitierende faktorer; positivt eller negativt",

og

"Jo mere heterogen en kultur er med henblik på den i befolkningen eksisterende viden, erfaring og praktisk færdighed, jo større vil sandsynligheden være, for at kulturen bliver påvirket af forandringsinitierende faktorer".

Disse to teser er væsentlige for vurderingen af hvorvidt de forandringsinitierende faktorer, som kulturen til stadighed er udsat for, rent faktisk vil medføre en ændring i kulturen. Integrationsgraden, fordi den ifølge tesen siger noget om **kraften**, hvormed kulturen vil reagere på sådanne forandringsprovokerende faktorer, og homogenitetsgraden, fordi den siger noget om **retningen** i hvilken reaktionen vil gå.

For i en empirisk analyse at kunne afgøre hvorvidt reaktionen vil blive positiv eller negativ, er det dog nødvendigt tillige at inddrage en karaktestik af de konkrete forandringsinitierende faktorer, såvel som af de kulturinterne magtforhold, men dette vil jeg først vende tilbage til i det efterfølgende afsnit 2. Før da, er det nemlig nødvendigt med en dyberegående diskussion af de to teser med henblik på betydningen af de enkelte elementer i disse, samt af deres indbyrdes reaktioner.

a. Integrationsgraden - en begrebsafklaring.

I forbindelse med tesen:

"Jo mere logisk integration, der er mellem verdensopfattelsen og de værdier, der hersker i befolkningen i en given kultur, således, som disse kommer til udtryk i den eksisterende moral, struktur og faktisk adfærd, jo kraftigere vil kulturen reagere overfor kulturforandringsinitierende faktorer; positivt eller negativt",

finder jeg det væsentligt nærmere at diskutere **hvad** det er, der integreres **hvordan** samt betydningen af **tesens udsagn**.

Værdibegrebet er allerede diskuteret i forbindelse med introduktionen af den vertikale kulturdimension, og det blev her fremhævet, at værdier har noget at gøre med vurderingen af hvad der er godt og hvad der er skidt. Nærmere præciseret er værdier:

"De følelser og holdninger i individets mentale program som for den pågældende udgør - eller legitimerer - hvilken adfærd, struktur og moral, der er bedre end andre".

Værdier er altså individuelle følelser, som den enkelte bevidst eller ubevidst lader sig lede af, men samtidig også, i kraft af det mentale programs kollektive programdel, dybt forankret i den kultur, som individet er en del af.

Det bliver derfor meningsfyldt at beskæftige sig med "**graden af enighed**" omkring værdierne i det kollektive program, det jeg i tesen har kaldt værdiernes integration.

Værdiernes integration kan imidlertid forstås på to forskellige måder. 1) integration mellem indholdet af de enkelte i kulturen herskende værdier, og 2) integration mellem de enkelte til kulturen hørende menneskers værdisæt.

Som det fremgår af det tidligere anførte, hersker der en række værdier i en given kultur. Disse værdier kan være mere eller mindre universielle, forstået på den måde, at de har gyldighed i - eller er dækkende for - få, flere eller måske alle kulturområderne. I den udstrækning de har universel gyldighed, bliver de også mere grundlæggende og vigtige for kulturen, og jeg har derfor kaldt dem **højesteværdier**. Eksempler på sådanne værdier er de i mange vestlige kulturer eksisterende personlige frihedsværdier i modsætning til de i andre kulturer gældende slægts- og klanværdier. Af mere specielle værdier, eller **legitimerende værdier**, kan nævnes de særlige værdier gældende indenfor handel, hvor de vestlige værdier går mere i retning af at den kloge indenfor lovgivningens rammer gerne må narre den mindre kloge, kontra de kinesiske handelsværdier, der mere går ud på, at begge parter skal have noget ud af en handel (kilde 79).

Vi kan nu tale om, at der er en høj grad af værdiintegration, hvis højesteværdierne indbyrdes og i forhold til de mere legitimerende partielle værdier indenfor de enkelte kulturområder hænger logisk sammen, og ikke indholdsmæssigt er i modstrid med hinanden. Hvis der derimod er modstrid mellem sådanne værdier, som hvis der f.eks. eksisterer en højesteværdi om lighed for alle, men samtidig et sæt værdier indenfor det kulturelle reproduktionsområde gående ud på, at rige mennesker får bedre sundhedspleje end de fattige, og deres børn bedre uddannelse, ja så vil der i denne bogs terminologi eksistere en vis grad af desintegration.

Denne form for integration kaldes **logisk integration**, fordi de betragtede værdier da er logisk sammenhængende. Jeg er her ganske klar over, at vurderingen af, om den logiske integration eksisterer, også er afhængig af bedømmerens -kulturaktørens - egen kultur. Hans egen opfattelse af hvad logik er. Men jeg vil igen lade dette problem ligge til bogens del 2 om kultur-praksis.

Vi kan naturligvis også tale om integration på den anden led, nemlig ved at se på, hvor mange af en given kulturs medlemmer, der, bevidst eller ubevidst, akcepterer de kulturelle værdier. Hvor enig er man i den kollektive del af det mentale program. Igen kan man tale om forskellige grader af integration, gående fra total værdiintegration til de situationer, hvor det bliver mere meningsfuldt at tale om eksistensen af to eller flere adskildte kulturer end om en, meget desintegreret kultur.

Integrationsgraden bliver, jvf. tesens udsagn, afgørende for den kraft, hvormed en given kultur reagerer overfor forandringsinitierende faktorer. Er sådanne faktorer f.eks. indholdsmæssigt i tråd med værdierne i en stærkt integreret kultur, er der grundlag for at forvente akcept og senere forandring, medens en kraftig "afvisning" må forventes, hvis indholdet er i modstrid med de stærkt integrerede værdier. Et liberalistisk erhvervsprojekt kan således forvente bedre modtagelse i USA end i en islamisk kultur som den iranske, hvorimod religiøst prægede forandringsprojekter måske bedre slår igennem i det katolske Spanien, end de gør i dagens Danmark. Forudsat altså, at det religiøse præg er i overensstemmelse med de katolske værdier. Er en kultur derimod stærkt desintegreret kan alting ske, idet der altid vil være akcepterende såvel som afvisende grupper i kulturen. Forudsigeligheden af kulturens reaktion som sådan, må derfor forventes at være både svag og usikker, og stærkt afhængig af de modstridende gruppers relative styrkeforhold. I desintegrerede kulturer bliver magtanalyser derfor relevante for en vurdering af fremtidige kulturforandringer, medens de får mindre betydning i stærkt integrerede kulturer.

Integrationsgraden siger altså noget om styrken eller kraften i reaktionen, men ikke noget om retningen for denne reaktion. For at kunne sige noget om denne, må man som nævnt dels vide noget om indholdet af de forandringsinitierende faktorer jvf. ovenfor, dels noget om homogenitetsgraden, jvf. nedenfor.

b. Homogenitetsgraden - en begrebsafklaring.

I forbindelse med den anden af de to fremførte teser:

"Jo mere heterogen en kultur er med henblik på den i befolkningen eksisterende viden, erfaring og praktisk færdighed, jo større vil sandsynligheden være, for at kulturen bliver påvirket af forandringsinitierende faktorer".

er der på tilsvarende måde grund til nærmere at præcisere **hvad** det er, der er homogent henholdsvis heterogent, samt betydningen af **tesens udsagn**. Derimod er der kun lidt "mystik" i selve begrebet homogen, idet jeg hermed blot mener "ensartet" i modsætning til heterogen, som i denne bogs terminologi betyder "forskelligartet".

Hvor integrationsgraden er relateret til de kulturelle værdier, til det dybere-liggende værdiniveau, reserveres homogenitetsgraden til de overliggende niveaus viden, erfaring og praktisk færdighed, således som disse kommer til udtryk i det umiddelbart oplevelsesbare symptomniveau og det vanskeligt observerbare strukturniveau. Det vil sige, at homogenitetsgraden bl.a. kan konstateres i den materielle og immaterielle produktion, i erhvervsstrukturen etc. etc.

Homogenitetsgraden er vigtig, fordi der er grund til at antage, at jo større indsigt og viden der samlet eksisterer i en given kultur, jo større sandsynlighed er der for, at en given forandringsinitierende faktor overhovedet registreres og forstås, hvilket naturligvis får konsekvenser for hvorvidt initiativet afvises, eller akcepteres. Berelson og Steiner udtrykker dette på følgende måde:

"There are simply more different points of view available in a heterogeneous society, more ideas, more conflicts in interest, more groups and organizations of different persuasions - plus a greater secularism and tolerance than tend to promote social change by opening more areas of life to decision rather than subjecting them to authority" (kilde 50 s. 615).

En kultur, hvis medlemmer f.eks. alene er knyttet til et traditionel landbrug og fiskeri, altså en kultur med en meget høj grad af homogenitet, har måske svært ved overhovedet at forstå eksistensen af moderne højteknologi, og dermed at komme frem til en vurdering af, om en sådan teknologi er relevant eller ej. Befolkningen vil således have vanskeligt ved overhovedet at nå så langt, at de bevidst eller ubevidst kan afvise eller akceptere en forandringspåvirkning i form af en præsentation af moderne højteknologi. Forestiller man sig nu, at der til denne kultur, ankommer personer med teknisk indsigt i edb-teknologien, f.eks. i forbindelse med hjemkomsten af unge, som har gennemgået en højere uddannelse, bliver kulturen for det første mere heterogen, fordi den samlede fond af viden bliver større og bredere, men netop derved bliver den også bedre i stand til at forstå den nye påvirkning eller udfordring. Alt andet lige er det derfor rimeligt at antage, at flere forandringsincitamenter

vil "nå igennem" noget vi kan kalde **forståelsesfiltret**, og komme frem til at blive noget, man i kulturen forholder sig til. Fig 9 og 10 illustrerer denne situation i en homogen henholdsvis heterogen kultur.

Fig. 9: Homogen Kultur

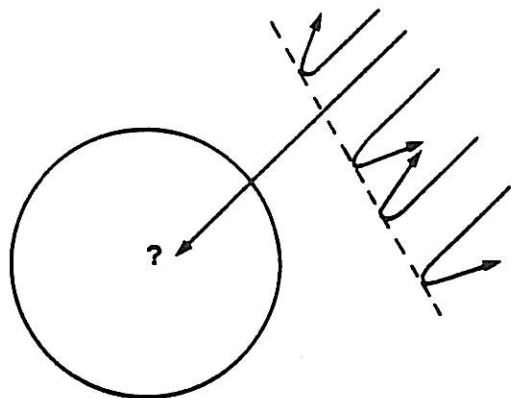
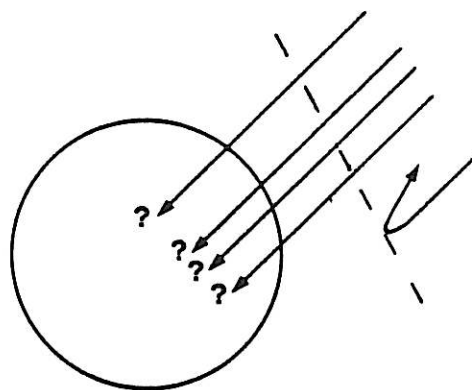

Fig. 10: Heterogen kultur

En forandringsinitierende faktor skal derfor indholdsmæssigt såvel som formmæssigt være noget nær "skræddersyet" til en homogen kultur for overhovedet at blive erkendt, medens en heterogen kultur "opfanger" langt flere forandringsfaktorer, med deraf større sandsynlighed for også at undergå kulturforandringer.

I afsnit 2 vil jeg ved hjælp af disse to teser udvikle en model til forståelse af de kulturinterne faktorer, som er afgørende for om en given forandringspåvirkning også rent faktisk medfører forandringer.

2. Samspillet mellem integrationsgraden og homogenitetsgraden - formulering af en forståelsesmodel.

a. Integrationsgraden og homogenitetsgradens funktionssammenhæng.

Af foregående afsnit fremgår det, at to faktorer har betydning for hvorledes en given kultur **generelt** kan forventes at ville reagere overfor forandringsinitierende faktorer. **Integrationsgraden** og **homogenitetsgraden**. Det har ligeledes været antydnet, at yderligere to faktorer har betydning for hvorledes den givne kultur kan forventes at ville reagere overfor **konkrete ændringspåvirkninger** eller udsat for en konkret forandringsinitierende faktor, nemlig **indholdet af den konkrete forandringsinitierende faktor** og de **kulturinterne magtforhold**.

Betydningen af disse faktorer vil dels afhænge af de enkelte faktoreres egne karakteristika, dels af deres indbyrdes relationer. Man kan med andre ord sige, kulturforandringer sker efter følgende funktionsligning:

$$P.Kæ = f(Ig, Hg, FiF, KiM)$$

hvor "P.Kæ" står for sandsynligheden for kulturændringer, "Ig" står for integrationsgraden, "Hg" står for homogenitetsgraden, "FiF" står for forandringsinitierende faktorer, og "KiM" står for kulturinterne magtforhold.

I det efterfølgende vil jeg forsøge at redegøre nærmere for relationerne mellem disse faktorer, idet jeg i dette afsnit hovedsagelig vil se på relationerne mellem integrationsgraden og homogenitetsgraden, således som disse fremgår af Figur 11 til 19 på de næste sider. FiF og KiM vil nærmere blive behandlet i afsnit b.

De ni figurer har integrationsgraden ud ad den vandrette X-akse med 100% integration ved skæringspunkterne mellem X-aksen og "Venstre lodrette Y-akse"¹¹⁾, og med 100% desintegration i X-aksens anden ende. "Venstre Y-akse" angiver sandsynligheden for, at der sker en kulturforandring, med P.0.0 ved skæringspunktet med X-aksen og P.1.0 i aksens modsatte ende, medens homogenitetsgraden angives på en "Højre lodrette Y-akse" i diagrammets højre side. På denne aksens skæringspunkt med X-aksen findes punktet for 100% homogenitet, medens aksens øvre ende angiver punktet for 100% heterogenitet.

Fig. 11:

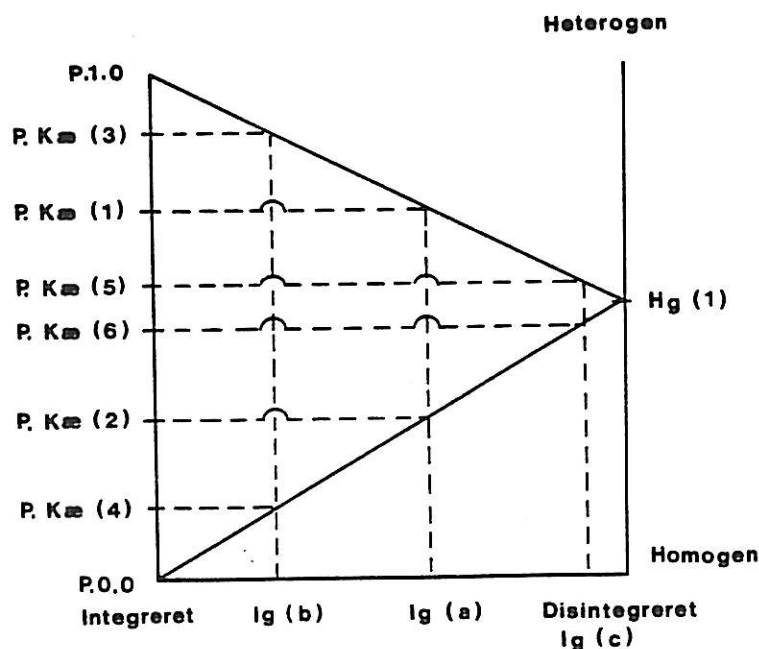

Fig. 12:

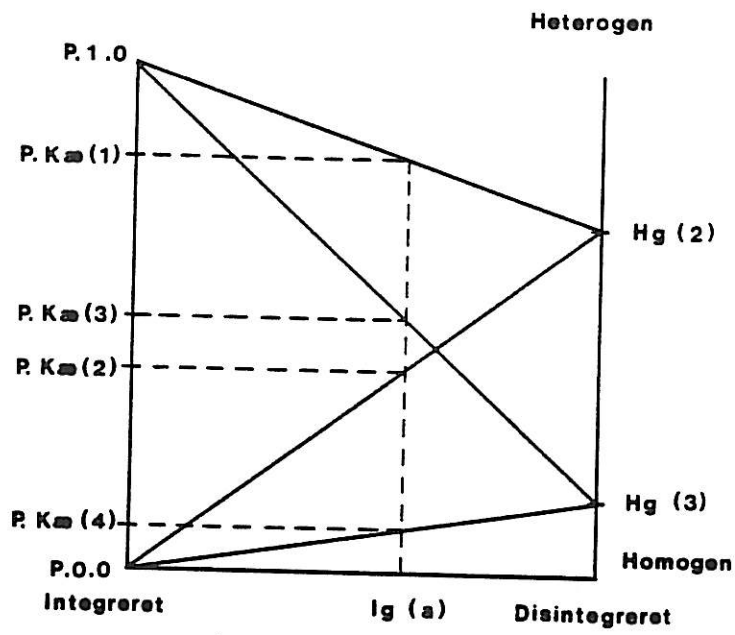

Fig. 13:

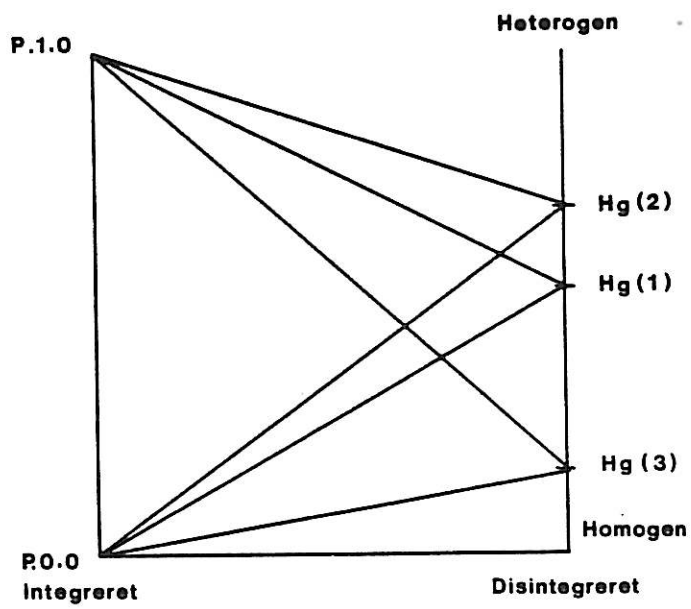

Fig. 14:

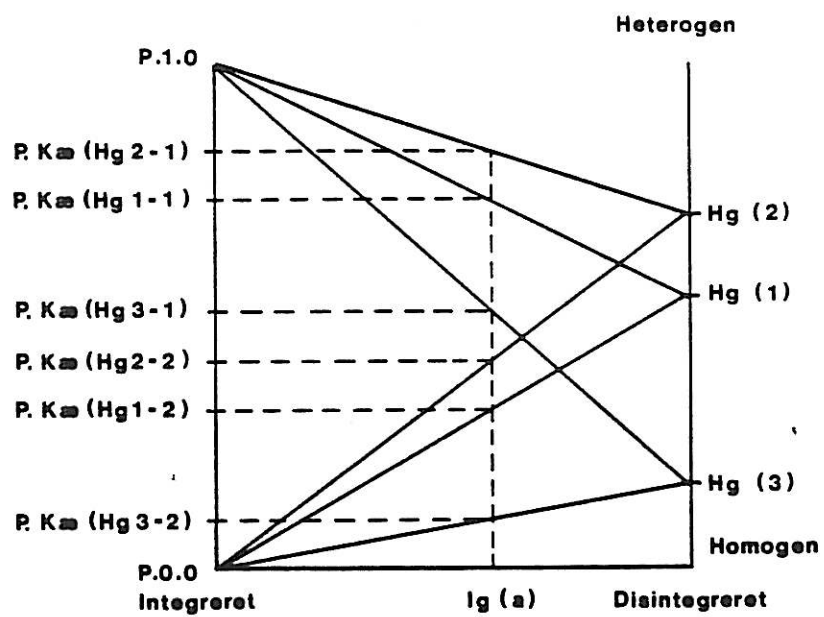
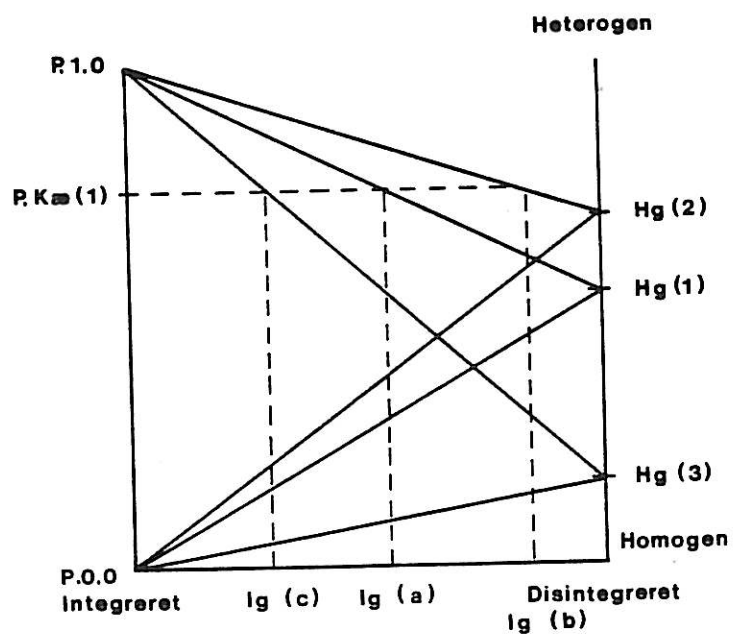

Fig. 15:

Med udgangspunkt i fig. 11 ses her, hvorledes P.Kæ-værdien varierer med varierende integrationsgrad under forudsætning af en given homogenitetsgrad. Figuren angiver to forskellige P.Kæ-værdier, P.Kæ(1) henholdsvis P.Kæ(2), for den givne konstellation Hg(1) og Ig(a). Hvilken af disse to sandsynligheder, der generelt vil være gældende i den således karakteriserede kultur, afhænger af de to andre faktorer, FiF (de aktuelle forandringsinitierende faktorer) og KiM (de aktuelle kulturinterne magtrelationer). På dette sted vil jeg som nævnt blot konstatere tilstedeværelsen af de to mulige P.Kæ-værdier, idet jeg som nævnt først vil inddrage FiF og KiM i bogens del 2.

Med stigende integrationsgrad vil P.Kæ-værdien ændres mod to mere ekstreme værdier, jvf. f.eks. Ig(b) med P.Kæ(3) og P.Kæ(4) i fig. 11. Med faldende integrationsgrad nærmer de to P.Kæ-værdier sig modsætningsvis til hinanden, jvf. f.eks. Ig(c) med P.Kæ(5) og P.Kæ(6).

Falder homogenitetsgraden, ses af Fig. 12, hvorledes de to P.Kæ-værdier for den givne integrationsgrad Ig(a) begge forskydes opad, P.Kæ(1) og P.Kæ(2), medens en tilsvarende forskydning mod stigende homogenitetsgrad vil medføre faldende P.Kæ-værdier, P.Kæ(3) og P.Kæ(4).

I fig. 13 vises figurerne 11 og 12 samlet i én figur med de tre forskellige homogenitetsgrader. Principielt kunne man forestille sig uendelig mange kurver udgående fra uendelig mange homogenitetsgrader, varierende med meget små intervaller fra noget nær 100% homogenitet til noget nær 100% heterogenitet. De tre homogenitetsgrader Hg(1), Hg(2) og Hg(3) skal således alene tages som eksempler på konkrete vurderinger af en given kulturs homogenitet¹²).

Medens Fig. 11 viser, hvorledes samme homogenitetsgrad kan give forskellige P.Kæ-værdier ved alternative integrationsgrader, viser Fig. 14, hvorledes samme integrationsgrad på tilsvarende måde kan give varierende P.Kæ-værdier ved alternative homogenitetsgrader. Endelig viser Fig. 15, hvorledes samme P.Kæ-værdi, P.Kæ(1), som en konsekvens af ovenstående, kan opnås ved forskellige konstellationer af homogenitet og integration: Hg(1) og Ig(a), Hg(2) og Ig(b) samt Hg(3) og Ig(c).

Nedenfor vil de enkelte elementer af den beskrevne funktionssammenhæng blive nærmere analyseret i forbindelse med et forsøg på at opstille en

forklaringsmodel over samspillet mellem de kulturforandringsinitierende faktorer og karakteristika ved den betragtede kultur. Læseren erindres imidlertid fortsat om, at jeg her ser bort fra tvang og voldelig kulturpåvirkning.

b. De enkelte faktorer relative betydning.

I det hidtidige anførte har det implicit været forudsat, at såvel integrationsgraden som homogenitetsgraden havde samme betydning overalt på de to skalaer, ligesom de havde samme relative betydning i forbindelse med enhver kulturpåvirkning.

Disse forudsætninger kan imidlertid ikke opretholdes. Når **integrationsgraden** således har den betydning, at en stærkt integreret kultur kan forventes at reagere kraftigere på forandringsinitierende faktorer end en desintegreret kultur, skyldes det som nævnt to forhold. For det første, fordi de i kulturen herskende værdier ikke i den integrerede kultur er indholdsmæssigt modstridende med hinanden, således at de enkelte personer kommer i tvivl om deres stillingtagen. Og for det andet, fordi så godt som alle personer går ud fra samme værdigrundlag, hvorved de mange individuelle vurderinger og beslutninger vil trække i samme retning.

Kommer integrationsgraden imidlertid over et vist niveau, f.eks. det niveau hvor alle højeste værdier, såvel som de mere partielle, legitimerende værdier indenfor de enkelte kultursegmenter, er stærkt integrerede, er det tvivlsomt, om en yderligere integration af en række mindre væsentlige værdier vil få nogen indflydelse på kulturens samlede reaktion. De enkelte personer vil således foretage vurderinger og træffe beslutninger primært ud fra det værdigrundlag, han finder væsentligst, og først hvis der efter skyldig hensyntagen til disse værdier, fortsat findes alternative reaktionsmuligheder, vil mindre væsentlige værdier - bevidst eller ubevidst - komme i anvendelse. Det må således antages, at en høj integrationsgrad mellem de kulturelle højeste værdier indebærer så små alternative valgmuligheder for den enkelte borger, at en yderligere integrering af disse mindre væsentlige værdier i praksis ingen betydning får.

En kultur, hvori f.eks. værdierne for børneopdragelse, religion og de politiske institutioner hver for sig såvel som indbyrdes er stærkt integrerede, samtidig med at disse er stærkt integreret med højeste værdier for andre kultursegmen-

ter, bliver således næppe hverken svagere eller stærkere i sine reaktioner overfor ændringsinitiativer, hvadenten værdier af mindre væsentlig art er integreret med disse eller ej.

På tilsvarende måde kan man forestille sig, at stærkt desintegrerede kulturer næppe bliver svagere i sine reaktioner, hvadenten tilsvarende uvæsentlige værdier er integrerede eller ej.

Den hidtidige forudsætning gående ud på, at en marginal ændring i integrationsgraden vil have samme indflydelse på P.Kæ-værdien med en heraf følgende lineær funktion, må således jævnfør ovenstående betragtninger antages ikke at være til stede. Funktionens forløb vil derfor i princippet snarere have et S-formet forløb, som angivet på Fig. 16.

Når **homogenitetsgraden** får den betydning, at et fald heri, svarende til en øget heterogenitetsgrad, må antages at ville medføre øget P.Kæ-værdi, skyldes dette som nævnt, at øget heterogenitet er ensbetydende med tilstedeværelsen af en større og mere varieret fond af viden og indsigt. Denne variation opstår dels gennem forskelligartet uddannelse, erhverv og strukturformer etc., dels gennem forskelligartede måder, hvorpå fælles værdier udtrykkes og efterleves. Værdier om næstekærlighed kan f.eks. i en given kultur blive udtrykt både i praktisk adfærd og i sang, musik og anden kunstnerisk udformning, ligesom de kan komme til udtryk i forskellige religiøse og moralske normer.

I figurerne 11-16 har jeg hidtil forudsat en lineær sammenhæng mellem sandsynligheden for at en forandringsinitierende faktor "trænger ind i kulturen" og homogenitetsgraden. Meget kan imidlertid tyde på, at et sådant lineær sammenhæng ikke eksisterer, og at kurveforløbet snarere må antages at være degressiv i en eller anden form, som angivet i Fig. 17.

Medens en stærkt homogen kultur således må antages at få øget sin samlede fond af viden afgørende, såfremt der blot sker en mindre tilføjelse, kan en tilsvarende øgning i en meget heterogen kultur, ikke forventes at ville medføre en tilsvarende stigning i P.Kæ-værdien.

Fig. 16:

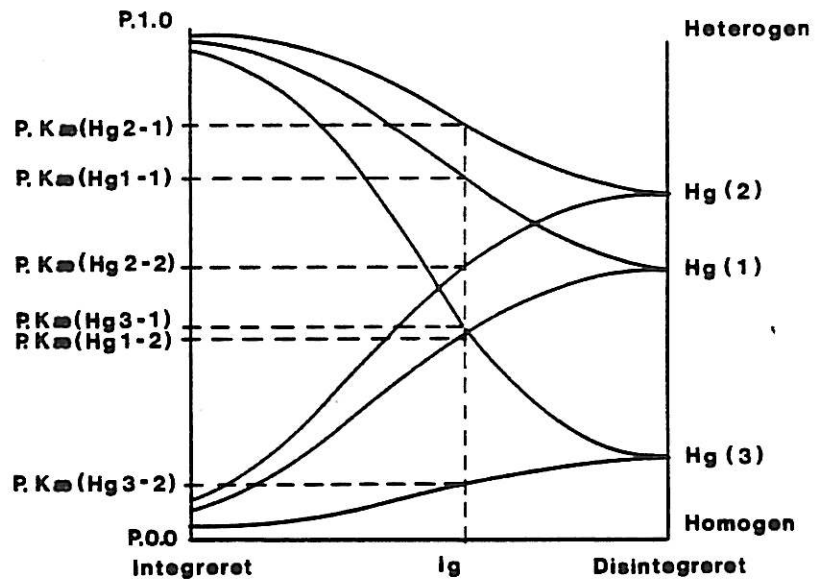

Fig. 17:

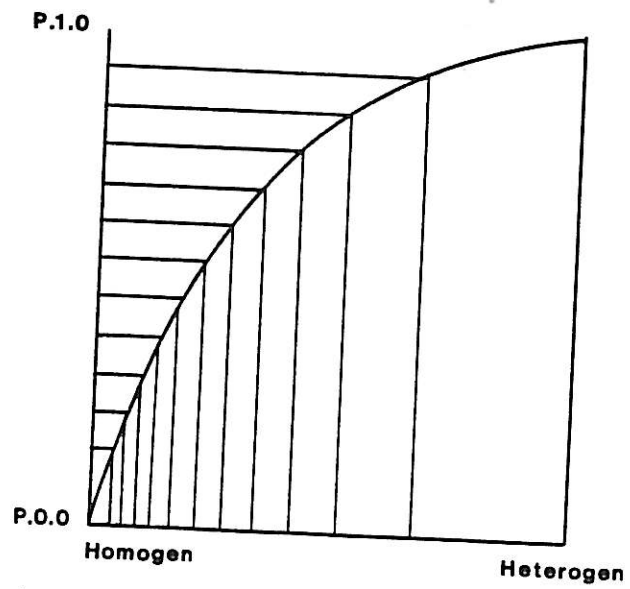

Fig. 18:

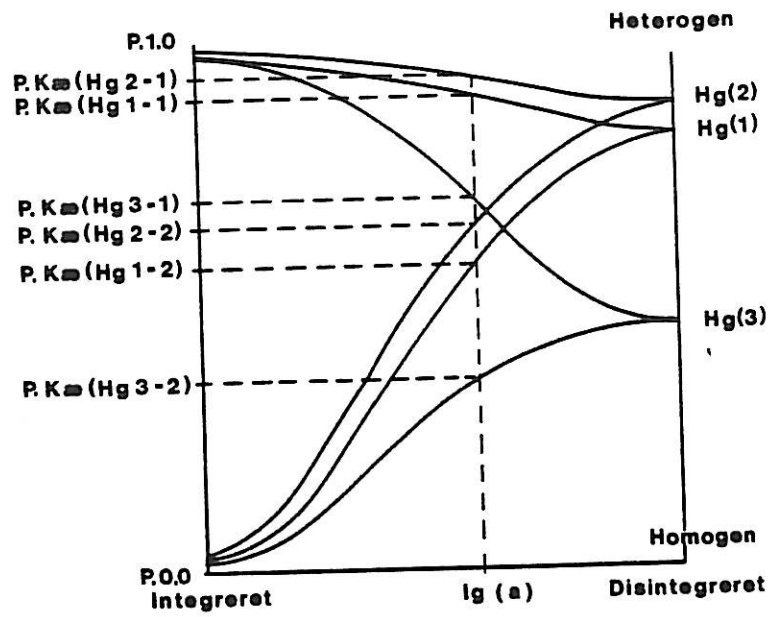
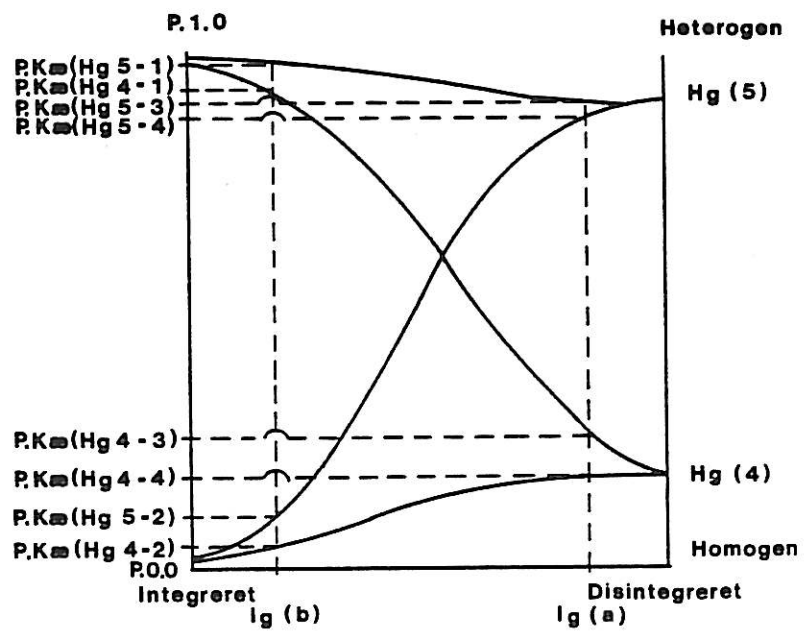

Fig. 19:

Forestiller man sig f.eks. en mindre agerbrugskultur i et eller andet "hjørne" af et større 3.verdens land, bestående af måske 100 traditionelle bondefamilier, hvoraf intet familiemedlem har nogen form for skoling udover et ganske kortvarigt ophold i den lokale landsbyskole drevet af en enkelt lokal skolelærer, må denne kultur betegnes som meget homogen. Forestiller man sig nu yderligere, at 2-3 unge fra landsbyen tilbringer et par år i en landbrugsskole fjernt fra hjemegnen, hvorefter de returnerer til landsbyen for at indgå i fællesskabet, ville denne antalsmæssigt lille forandring i kulturen få kraftig indflydelse på den samlede fond af viden og indsigt, med det resultat, at heterogenitetsgraden ville blive kraftig forøget. I den nye situation vil den betragtede agerbrugskultur derfor i langt højere grad kunne "forstå" og kunne "vurdere" nye landbrugsfaglige forandringsinitiativer, og P.Kæ-værdien vil derfor alt andet lige blive øget væsentligt. Omvendt er det ikke sandsynligt, at en anden kultur af en tilsvarende størrelse ville opleve den samme forskel ved en tilsvarende tilbagekomst af 3 unge fra en videregående uddannelse, hvis denne kultur er mere heterogen fra begyndelsen. Tænker man sig f.eks. en tilsvarende kultur - eller samfund - med følgende karakteristika: kun 40 familier er landbofamilier og af disse har de 20 familieoverhoveder været på landbrugsskole. 20 familier er håndværkere af forskellig art, og 35 familieoverhoveder arbejder i en nærliggende større by, medens de sidste 5 familieoverhoveder har et eller andet liberalt erhverv. Sendes 2-3 unge fra denne kultur på en landbrugsskole eller en tilsvarende skole, vil en ændring i kulturens homogenitetsgrad næppe kunne registreres efter deres hjemkomst, og P.Kæ-værdien ville næppe heller blive øget.

Der er således grund til at antage en faldende påvirkning af P.Kæ-værdien med stigende heterogenitetsgrad. Et forhold, som er søgt indpasset i den grafiske funktionsafbildning ved hjælp af en varierende måleskala på den højre Y-akse, således som dette fremgår af Fig. 18.

I den foregående diskussion har det været forudsat, at der til alle kombinationer af homogenitetsgrader og integrationsgrader må forventes to skæringspunkter mellem kurverne, med heraf afledte to ofte stærkt afvigende P.Kæ-værdier. Det har med andre ord været forudsat, at det ved alle kombinationer af homogenitetsgrader og integrationsgrader vil være indholdet af den konkrete forandringspåvirkning og/eller de kulturinterne magtrelationer, som i samspil med den betragtede kultur vil være afgørende for hvilken af de to P.Kæ-værdier, der vil være gældende.

I det følgende vil den relative betydning af henholdsvis integrationsgraden og homogenitetsgraden, og selve forandringspåvirkningen og de interne magtrelationer blive taget op til nærmere drøftelse.

Tages udgangspunkt i en stærkt homogen kultur, udtrykt ved $Hg(4)$ i Fig. 19, er det rimeligt at antage, at den relative betydning af de to P.Kæ-værdimuligheder vil variere med vekslende integrationsgrad. Kulturens homogenitetsgrad $Hg(4)$, medfører i sig selv stor ensartethed i videns- og indsigtsgrundlaget, hvorved kun de forandringspåvirkninger, som er passende til dette grundlag, kan forventes at blive forstået og akcepteret. Kulturpåvirkningsinitiativerne må således være noget nær "skræddersyet" til den eksisterende, meget homogene viden, for overhovedet at blive forstået og vurderet i den betragtede kultur. Er et givet initiativ således i overensstemmelse med den eksisterende viden og indsigt, vil der være mulighed for alle former for P.Kæ-værdier, afhængig af hvorledes de relevante kulturværdier er integreret, samt afhængig af hvorvidt det pågældende påvirkningsinitiativ er i overensstemmelse med de eksisterende kulturværdier.

Betragtes således en stærkt integreret kultur, $Ig(b)$ i Fig. 19, og et forandringsinitiativ, som er i overensstemmelse med disse værdier, kan det forventes, at kulturen som sådan i udstrakt grad vil overtage den pågældende kulturforandring. Dels forstår indbyggerne betydningen af forandringsinitiativet og dets indhold, dels akcepterer man dets indhold i kraft af dets sammenfald med egne integrerede kulturværdier. Man får en høj P.Kæ-værdi, $P.Kæ(Hg\ 4-1)$ i Fig. 19. Betragtes derimod en anden ændringspåvirkning, som divergerer fra den første ved ikke at være i overensstemmelse med de integrerede værdier, kan en meget lav P.Kæ-værdi forventes. Alle forstår påvirkningen, idet denne er i overensstemmelse med den homogene viden og indsigt, men samtidig afvises den, fordi alle har vurderet den som værende i modstrid med egne værdier. Kulturen reagerer derfor stærkt imod påvirkningen, hvorfor den lave $P.Kæ(Hg\ 4-2)$ kan forventes.

Tages modsætningsvis udgangspunkt i en stærk desintegration, angivet ved $Ig(a)$ i Fig. 19, giver dette anledning til følgende betragtninger: En disintegreret kultur er karakteriseret ved indbyrdes modstridende kulturværdier. Er en given forandringspåvirkning derfor i overensstemmelse med nogle af kulturværdierne, indebærer dette uvægerligt, at den må være i modstrid med andre

kulturværdier. Selv om der findes relevante kulturværdier, relevante i forhold til påvirkningen, bliver beslutningsgrundlaget for de enkelte borgere alligevel uklart, og en svag og svingende reaktion kan derfor forventes. Påvirkningens udformning og indhold i forhold til kulturværdierne får derfor ringe betydning, idet større overensstemmelser med nogle kulturværdier vil modsvares af uoverensstemmelse med andre værdier. De to punkter på kurverne i modellen kan derfor forventes at ligge tæt, ligesom de to P.Kæ-værdier ikke vil variere meget i forhold til hinanden, jvf. P.Kæ (Hg 4-3) og P.Kæ (Hg 4-4) i Fig. 19. De kulturinterne magtforhold vil derfor i begge tilfælde blive udslagsgivende, idet værdierne hos de mest magtfulde sub-kulturer eller grupper vil blive udslagsgivende.

Stor grad af disintegration kan som nævnt også skyldes tilstedeværelsen af forskellige sub-kulturer med indbyrdes modstridende værdier. Resultatet vil imidlertid blive det samme som i det ovennævnte tilfælde. Ændringspåvirkningens udformning og indhold vil få ringe betydning, idet en større overensstemmelse med ét sæt værdier vil blive modsvaret af større uoverensstemmelse med andre. Vurderet for kulturen som helhed, vil de to P.Kæ-værdier derfor også i dette tilfælde ligge tæt ved hinanden og på et relativt lavt stade. Også her vil de kulturinterne magtforhold derfor blive udslagsgivende.

I forbindelse med en homogen kultur vil integrationsgraden således få en afgørende betydning for P.Kæ-værdien. Er kulturen disintegreret, vil der være en tilbøjelighed til lave P.Kæ-værdier, uanset kulturpåvirkningens indhold og udformning, medens en integreret kultur åbner mulighed for både meget høje og meget lave P.Kæ-værdier. Afgørende vil i disse tilfælde være den konkrete ændringspåvirknings overensstemmelse med de relevante værdier hos de mest magtfulde sub-kulturer eller grupper.

Betragter vi nu en stærkt heterogen kultur, Hg(5) i Fig. 19, vil dette udgangspunkt i sig selv medføre større P.Kæ-værdier, idet den bredere viden og indsigt sandsynliggør, at flere kulturpåvirkninger når frem til et stadie, hvor man "forholder sig til dem".

Er kulturen i et sådant heterogent samfund tillige meget integreret, vil man ud fra de samme betragtninger som anført i forbindelse med den homogene kultur, kunne forvente enten en meget høj eller en meget lav P.Kæ-værdi, P.Kæ (Hg 5-1) og P.Kæ (Hg 5-2) i Fig. 19. Afgørende for hvilken P.Kæ-værdi

der er mest realistisk, afhænger ligesom i den homogene kultur af selve forandringspåvirkningens overensstemmelse med de meget integrerede kultur-værdier.

I en meget disintegreret kultur vil de to P.Kæ-værdier i den heterogene kultur være nær hinanden på samme måde, som i den homogene kultur. P.Kæ (Hg 5-3) og P.Kæ (Hg 5-4) i Fig. 19. I kraft af heterogenitetsgradens indflydelse på påvirkningens muligheder for at blive forstået, ligger begge disse punkter imidlertid væsentligt højere end i den homogene kultur. I heterogene kulturer vil integrationsgraden således være afgørende, idet en meget integreret kultur åbner mulighed for en kraftig negativ reaktion. I en stærkt disintegreret kultur vil de kulturinterne magtforhold få stor betydning, og en magtanalyse bliver derfor nødvendig for en neutral kulturforståelse såvel som for en aktiv kulturpåvirkning.

Ved en fællesvurdering af homogenitetsgradens betydning vil det kunne fastslås, at medens denne faktors betydning må tillægges stor vægt i en disintegreret kultur, har den næsten ingen betydning i en integreret kultur. I en sådan integreret kultur, får selve påvirkningens indhold og udformning den afgørende betydning.

De enkelte kurver er i figurerne 11 til 19 angivet som om de skærer de respektive akser, ligesom der har været regnet med P.Kæ-værdier fra 1.0 til 0.0. Ud fra en teoretisk anskuelse er sådanne kurveforløb naturligvis rimelige, men i praksis er det vanskeligt at forestille sig totalt integrerede og totalt homogene kulturer. Totalt heterogene kulturer er ligeledes vanskelige at forestille sig, idet nogle persongrupper vel altid vil have visse fællestræk. En fuldstændig disintegreret kultur er ligeledes vanskelig at forestille sig, idet der da snarere vil være tale om geografiske områder bestående af to eller flere kulturer. Det er således under den nuværende borgerkrig næsten umuligt at tale om én libanesisk kultur, ligesom det på mange måder kan være rimeligt at tale om en katolsk henholdsvis en protestantisk kultur i Nordirland, i stedet for om én nordirsk kultur. Kurvernes forløb nær akserne har derfor næppe nogen praktisk betydning, selv om de dog for overskuelighedens skyld er tegnet fuldt op i figurerne.

Kortfattet kan det resumeres:

1. En forandringspåvirknings indhold og udformning er af afgørende betydning for dens mulighed for at trænge igennem i en meget integreret kultur. Er påvirkningen således i overensstemmelse med kulturens grundlæggende værdier, kan en kraftig positiv reaktion forventes, medens en kraftig negativ reaktion kan ventes, hvis dette ikke er tilfældet. Kulturpåvirkningens indhold og form mister betydning med faldende integration.
2. En kulturs homogenitetsgrad har afgørende betydning for en forandringspåvirknings mulighed for at trænge igennem i en meget disintegreret kultur. Er kulturen således meget heterogen, vil mulighederne alt andet lige være store, medens dette ikke vil være tilfældet i en meget homogen kultur. Homogenitetsgraden har faldende betydning med stigende integrationsgrad.
3. De kulturinterne magtforhold har stor betydning for en forandringspåvirknings mulighed for at trænge igennem i en disintegreret kultur, idet betydningen af påvirkningens konkrete indhold og form vil være afhængig af de magtfulde sub-kulturers værdier.
4. En kulturs integrationsgrad har afgørende betydning for alle kulturpåvirkninger, men integrationsgraden kan ikke i nogen kultur bestemme P.Kæ-værdien alene.

D. Kulturdynamikkens kompleksitet.

Jeg har i de foregående afsnit set på en række faktorer og forhold, som på en eller anden måde og i en eller anden grad er bestemmende for den kulturelle dynamik. I dette afsnit vil jeg søge at sammenfatte disse betragtninger i en slags totalitet, afsnit 1, samt forsøge at gøre nogle overvejelser om dynamikkens begrænsninger i afsnit 2.

1. Kulturdynamikkens elementer.

Ethvert teoretisk ræsonnement over det i kap. II præsenterede og uddybede kulturbegreb, såvel som enhver empirisk iagttagelse af verden omkring os bekræfter den opfattelse, at en given kultur til stadighed er underkastet en

forandringsproces. Kulturen er aldrig i ro, men til stadighed i bevægelse. Hvorvidt denne bevægelse med rimelighed kan kaldes **udvikling** eller ej, kan derimod kun afgøres ud fra et nærmere præciseret værdikriterium baseret på en mere eller mindre bevidst verdensopfattelse. Enhver optimistisk eller positiv tale om at "udviklingen ikke kan standses" eller at "udviklingen kræver" er og bliver derfor nonsens, og historien giver da også masser af eksempler på, at en given kulturforandring næppe med den bedste vilje kan kaldes udvikling, men kun afvikling og kulturel død. Kulturel død i den forstand, at enhver sammenligning mellem indholdet af en given kulturs kulturområder og kulturniveauer i én periode med en efterfølgende, bliver nærmest umuligt alene på grund af ændringernes omfang. Jeg tænker f.eks. på de situationer, der opstod i perioderne efter Romerriget og andre af oldtidens tidlige middelhavskulturer, samt på tiden efter de tidlige latinamerikanske såkaldte højkulturer. Hvorvidt den "moderne industrikultur", som i disse årtier er inde i en hastig forandringsproces, tillige er inde i en positiv udviklingsproces eller i en afviklingsproces, skal jeg lade være ukommenteret på dette sted, og i stedet komme tilbage til denne diskussion i bogens del 3 om kultur-etik.

Forandringsdynamikken eller selve forandringsprocessen, kan indtil nu sammenfattende karakteriseres på følgende måde:

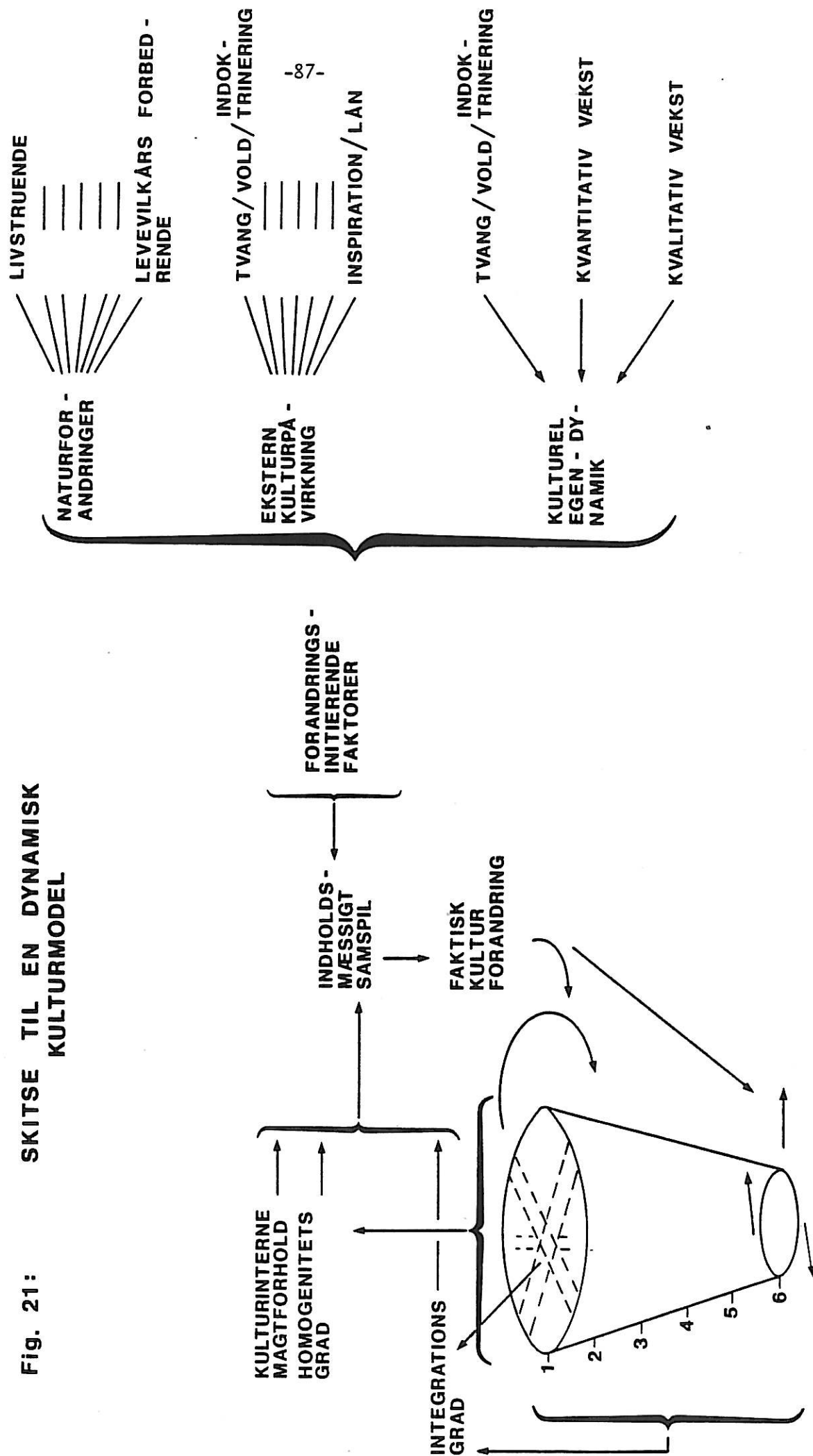
For det første er en given kultur til stadighed udsat for et sandt bombardement af forandringsinitierende faktorer. Jeg har i afsnit A søgt at argumentere for, hvorledes alene naturen sikrer denne dynamiks opretholdelse, men i afsnit B er det endvidere vist, hvorledes forandringspåvirkningen tillige kan komme fra andre kulturer såvel som fra kulturen selv.

Fig. 20: Forandringsinitierende faktorer.

Fig. 21: SKITSE TIL EN DYNAMISK KULTURMODEL

Ikke alle påvirkninger medfører naturligvis ændringer i en given kultur, og det er derfor **for det andet** i afsnit C blevet påvist, hvorledes især to forhold kan og vil få betydning for **hvorvidt** de enkelte forandringsinitiativer rent faktisk vil medføre ændringer i kulturen. Disse to forhold er dels **karakteristiske ved de enkelte forandringsfaktorer**, dels **karakteristika ved den enkelte kultur**.

Med hensyn til forandringsfaktorerne, er det især graden af frivillighed kontra graden af tvang, hængende sammen i et kontinuum fra den groveste undertrykkelse til det mest åbne tilbud, der har betydning. Og med hensyn til den betragtede kultur, er det især dennes integrations- og homogenitetsgrad samt de kulturinterne magtforhold der har betydning.

Endelig er **for det tredje** retningen eller indholdet af de faktisk stedfundne kulturforandringer tillige afhængig af indholdet af de forandringsinitierende faktorer set i forhold til indholdet af de integrerede værdier og den eksisterende viden, indsigt og praktisk færdighed, således som disse kommer til udtryk i homogenitetsgraden.

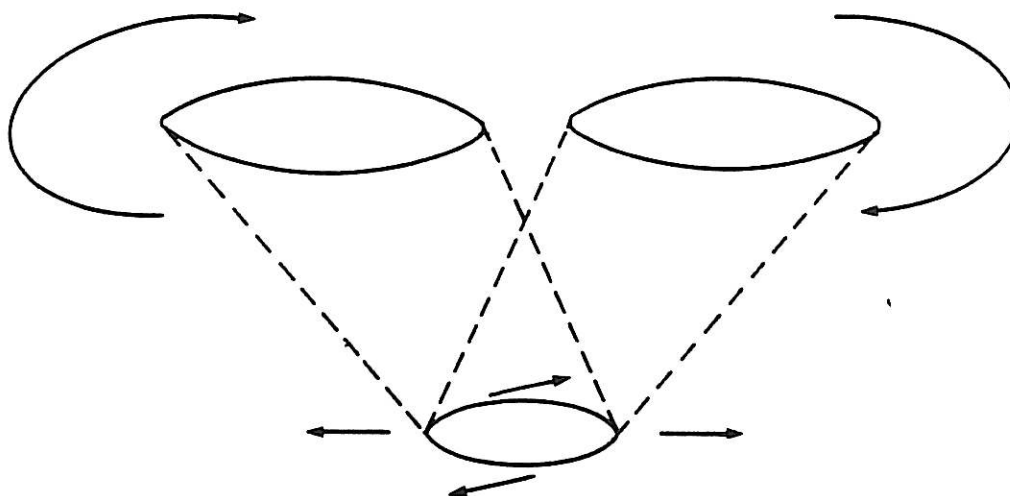
Se iøvrigt Fig. 21 på foregående side.

2. Kulturdynamikkens begrænsninger - omfang og hastighed.

Jeg har hidtil beskæftiget mig med kulturdynamikken alene ud fra et ønske om at forstå **hvad** det er, der påvirker denne proces. Imidlertid vil det også være relevant, at søge afklaret **hvilke begrænsninger** med hensyn til omfang og hastighed, der kan være i denne dynamik, såfremt det fortsat skal være meningsfuldt at tale om den samme kultur. Til brug for denne diskussion vil jeg tage udgangspunkt i den statiske kulturmodel i Fig. 5.

Ud fra den argumentation, der er gennemført i kap. I er det rimeligt at antage, at der for det første kan ske væsentlig større ændringer - eller udsving - i de overliggende niveauer, end der kan i de dybereliggende kulturniveauer, så længe disse ændringer blot har sammenhæng med de underliggende niveauer, samt at disse ændringer for det andet kan ske hurtigere end ændringer i det dybereliggende værdiniveau og den grundlæggende verdensopfattelse. Fig. 22 på næste side illustrerer dette forhold.

Fig. 22: Kulturdynamikkens niveaumæssige forskellighed.

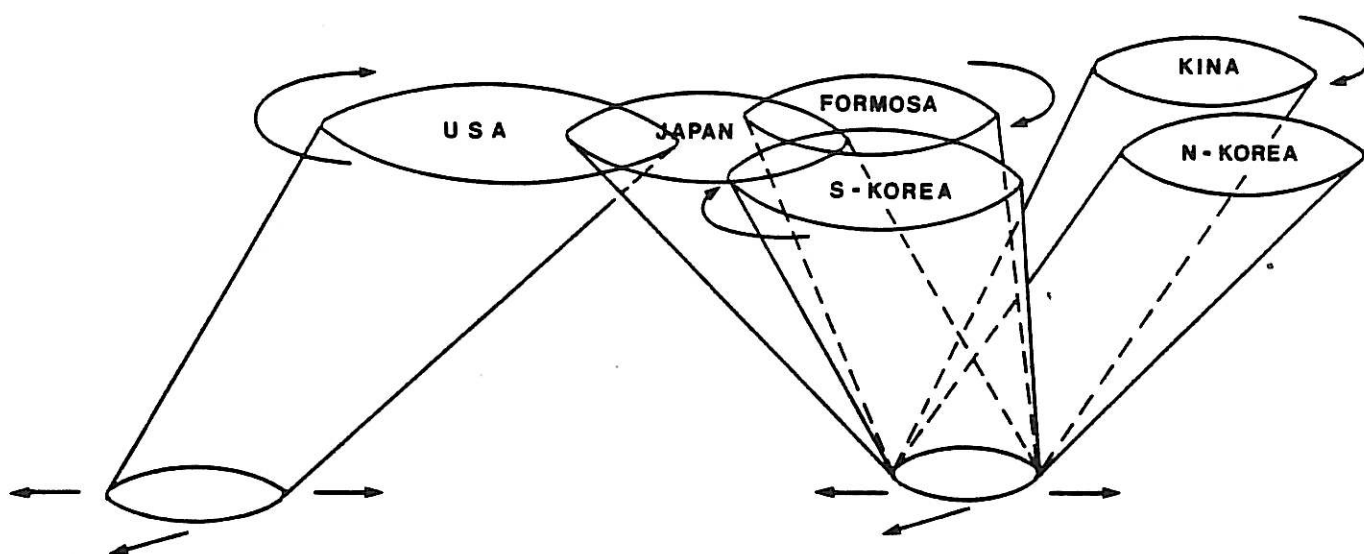

Et eksempel på denne situation kan, vil jeg tro, findes i den japanske kultur, hvor de overfladiske symptom- og strukturniveauer har undergået endog ganske store ændringer i årene efter 2. verdenskrig under kraftig kulturekstern påvirkning fra USA, men uden at de dybereliggende kulturniveauer tilsyneladende har ændret sig ret meget, forankret som de er i den århundrede gamle konfucianisme (kilde 27).

Ud fra denne opfattelse af kulturdynamikken, følger naturligt muligheden for fremkomsten af en situation, hvor en række kulturer fremtræder meget uens på de overfladiske niveauer, medens de på de dybereliggende kulturniveauer har overordentlig meget til fælles. Igen vil jeg her hente eksemplet i det fjernøstlige område, hvor de stærkt kapitalistiske Formosa, Syd-Korea og Japan i de grundlæggende kulturniveauer har endog meget til fælles med de kommunistiske Kina og Nord-Korea¹³⁾. Modsætningsvis vil den situation også kunne opstå, hvor to kulturer har meget til fælles på de overfladiske niveauer, selv om de på de grundlæggende kulturniveauer er ganske forskellige. Eksempler er her vore dages Japan og USA.

I Fig. 23 på næste side har jeg søgt at illustrere denne situation skematisk med udgangspunkt i fig. 22.

Fig. 23: Kulturdynamisk billede af USA og Japan, Kina, Formosa samt Nord-og Syd-Korea.

Som et andet eksempel på ovenstående betragtninger kan nævnes Iran. Her tyder meget således på, at de overliggende kulturniveauer i Shah-tidens Iran forandredes for hurtigt og for fjernt i forhold til de dybereliggende kulturniveauer, og at dette bl.a. var medvirkende til den islamiske revolution.

Samtidig med at jeg har argumenteret for, at ændringer kun sker langsomt på de dybereliggende kulturniveauer, er det dog vigtigt at være opmærksom på, at sådanne grundlæggende kulturændringer i en given kulturs verdensopfattelse og det heraf følgende værdiniveau, **også** kan ske i spring. Historisk set endda i helt afgørende spring¹⁴). Eksempler på sådanne kulturelle spring kan bl.a. ses i den europæiske kultur ved fremkomsten af Darwin's nye verdensbillede med udgivelsen af "Arternes oprindelse" i 1859 (kilde 29) og med Luther's og Calvin's protestantiske lære i 1500-tallet. For dansk kultur skete noget tilsvarende måske med overgangen til kristendommen omkring år 1000, og i andre kulturer vil tilsvarende spring kunne ses ved overgangen fra én religion eller én verdensopfattelse til en anden. Forudsætningerne for at vi kan tale om sådanne kulturelle spring i de dybereliggende kulturniveauer er dog, at disse er frivillige, idet en tvangsmæssige ændringer næppe, i alle tilfælde ikke på kort sigt, vil medføre andet end overfladespring, d.v.s. springvise ændringer på de overfladiske kulturniveauer.

Meget tyder endvidere på, at sådanne spring i de dybereliggende kulturniveauer sker lettest, når de overliggende kulturniveauer ikke påvirkes nævneværdigt af disse dybereliggende kraftige kulturændringer. En sådan opfattelse synes i alle tilfælde at ligge bag den klare tendens der synes at have været til, at missionærer for en ny religion har været endog meget tilbøjelig til at akceptere og overtage den hidtige adfærd og samfundsmæssige struktur, blot ikklædt den "nye religions" ydre symboler.

Kulturdynamikken synes således udfra ovenstående betragtninger dels at være underlagt visse mønstre, dels visse begrænsninger. Sidstnævnte dog nok mest af teoretisk art. I forbindelse med empiriske analyser af andre kulturer kan disse mønstre og begrænsninger ikke desto mindre være afgørende for en korrekt forståelse af denne. De viste eksempler fra det fjerne østen samt eksemplet fra Iran er således gode illustrationer af dette.

E. Sammenfatning.

Indtil nu har jeg søgt at skabe lidt dybere forståelse for selve kulturbegrebet, med det formål, 1) at forstå hvad kultur egentlig er for noget - hvad vi egentlig taler om, når vi taler om vor egen kontra andres kulturer, for dermed 2) at skabe et egentlig grundlag for at udvikle en metode og nogle teknikker til at analysere og forstå andre kulturer i sig selv samt i forhold til vor egen.

Kap. II har været helliget dette første formål, at skabe en forståelsesramme for hvad man egentlig **kan** forstå ved kultur. Jeg har forsøgt at skabe en **kulturmodel**. Ikke nødvendigvis den eneste model, måske ikke engang den bedste model, men dog en model, som kan bringe læseren videre i sin forståelse af egen og andres kulturer.

En model af noget er naturligvis altid en abstraktion - en uvirkelighed, men dog en uvirkelighed, som kan bidrage til, ja ligefrem være nødvendig for at forstå virkeligheden. Et landkort er et uvirkeligt billede af et landområde, men dog et billede som gør det lettere at forstå det område man bevæger sig ud i. På samme måde er et partitur en uvirkelighed, men dog en nødvendig uvirkelighed for at en udøvende kunstner kan forstå den virkelige opera!

Den model jeg har søgt at skitsere tager udgangspunkt i, at kulturen er en dynamisk helhed. En størrelse, hvor en række forskellige elementer virker sammen i en dynamisk kompleksitet. Man kan analysere og forstå enkeltdele af en kultur, f.eks. hvilke familiemønstre der eksisterer, samt kulturens musik og dansetradition, men først ved at forstå helheden, sammenhængen mellem kulturens enkeltelementer, har man forstået kulturen.

Modellen arbejder med 3 dimensioner. En **horisontal dimension**, som viser kulturens rum og bredde. En **vertikal dimension**, som viser hvorledes forskellige niveauer i kulturen har forskellig betydning for kulturen og for forståelse af kulturens inderste væsen. Samt en **tidsmæssig dimension**, som dels viser hvorledes den horisontale dimension får mindre og mindre betydning, jo dybere ned i den vertikale dimension man når. Dels hvorledes de øverste symptom- og strukturniveauer kan ændres langt lettere og hurtigere end de dybereliggende niveauer. Men dog kun indenfor visse grænser i forhold til de dybereliggende niveauer. Den dynamiske eller tidsmæssige dimension har været hovedtemaet for Kap. III.

De tre dimensioner - og dermed kulturen - set i sin helhed viser endvidere, hvorledes et givet verdensbillede under forskellige betingelser og i forskellige situationer kan materialisere sig i forskellige former på symptom- og strukturniveauet, ligesom ensartet symptom- og strukturniveauer må antages at kunne dække over forskelligartede verdensopfattelser og værdiniveauer. Tilsyneladende ensartede kulturer kan således i sit grundlag være ganske forskellige og vise versa.

Medens jeg således i Kap. II og III har beskæftiget mig udførligt med **hvad jeg forstår ved kultur** - på at skabe en forståelsesramme for en videre kulturanalyse, vil jeg i Kap. V se nærmere på **i hvilke situationer behovet for en sådan forståelsesramme opstår, eller burde opstå**. Inden da, vil jeg i Kap. IV beskæftige mig nærmere med **kulturaktørens eget kulturberedskab**.

NOTER

- 1) Inuit, "Menneske", bruges i denne bog konsekvent som betegnelse for den befolkningsgruppe, som gennem årtusinder har befolket de arktiske egne i Alaska, Canada, Grønland og visse egne af Sibirien. Medens "Inuit" er denne befolkningsgruppes egen betegnelse for sig selv, er betegnelsen "Eskimo" oprindelig indiansk og betyder noget i retning af "dem der spiser rå kød". Betegnelsen Eskimo har tidligere været den almindelige betegnelse for Inuit, også i den europæiske del af verden, men er i takt med den voksende selvstændighedsfølelse i de arktiske egne langsomt ved at blive erstattet af begrebet Inuit.
- 2) Hastrup og Ovesen peger i denne forbindelse på den kendsgerning, at enhver fortolkning til en vis grad er underlagt aktørens egen kulturbaggrund. Jeg er som anført i kapitel I, helt enig i denne betragtning, og vil mere udførligt behandle dette problem i kapitel V om kulturberedskabet.
- 3) Jeg mener f.eks. at Geert Hofstede, i sin store empiriske analyse af forskellige landes ledelses-kultur (kilde 15), ved alene at beskæftige sig med ledere i forskellige lande, som alle er tilknyttet det multinationale firma "Hermes Corporation", ser bort fra eksistensen af en sådan delkultur. En delkultur, som måske på væsentlige punkter kan ændre Hofstedes konklusioner.
- 4) Axel Steensberg henviser dog (kilde 33 s. 12) til arkæologiske undersøgelser i nærheden af Mt. Hagen i New Guineas højland, som har påvist menneskeskabte afvandingskanaler, som blev lavet for ca. 9.000 år siden. Dette viser altså, at også andre steder og under andre naturbetingelser skabtes tidlige kulturer i form af menneskelig samvirke om naturens bearbejdelse.
- 5) Bl.a. om hvorledes enhver fangst og ethvert fangstdyr fordeles blandt bopladsens beboere efter nøje fastlagte regler for **fangstdeling** til alle **deltagerne i jagten**, og efter nøje fastlagte regler for **fangstgaver** til alle **medlemmer af bopladsen**.
- 6) Dette befolkningstal var korrekt da Margaret Mead skrev sin artikel i begyndelsen af 30'erne. I 1987 er der ca. 150.000 samoanere i Vest Samoa og ca. 75.000 i Øst Samoa.
- 7) Selv om gravestokken nok er ganske simpel tilvirket, er den dog et uundværligt redskab, hvilket bl.a. Axel Steensberg kommer ind på i forbindelse med en beklagelse af, hvor få der findes på vore museer: "... hvorfor de besøgende ikke får noget indtryk af deres (gravestokkenes) uundværlighed blandt ikke-industrialiserede folk nu og i fortiden" (kilde 33 s. 47).
- 8) Følgende betragtninger er delvis bygget over et tidligere arbejde, kilde 11, kap. IV, og skal måske uddybes og yderligere opdateres.
- 9) Jeg er stærkt i tvivl om hvorvidt jeg skal udvide dette afsnit væsentligt, både med hensyn til antal teorier og information om de enkelte teorier, eller om jeg skal lade være på dette niveau, blot måske lettere forbedret og yderligere a'jourført???

- 10) Jeg anvender her begreberne vold og magt på en temmelig unuanceret måde, men jeg skal senere komme meget mere tilbage til betydningen af forskellige gruppers relative magt, i forbindelse med empirisk kulturanalyse.
- 11) Y-aksen har to måleenheder, nemlig P.Kæ-værdien og Hg. Af overskuelighedsmæssige grunde er disse i figuren afsat på hver sin linie, kaldet henholdsvis "Venstre Y-akse" og "Højre Y-akse".
- 12) Selve måleproblemet i forbindelse med fastsættelsen af homogenitetsgraden henholdsvis integrationsgraden vil først blive behandlet i forbindelse med de empiriske metodeovervejelser i bogens del 2.
- 13) Igen må jeg her overveje, hvor meget jeg skal gøre ud af dette eksempel. Der kan skrives meget og spændende herom, men skal jeg det?
- 14) Det er vigtigt her at præcisere, at jeg ikke her taler om programmerede spring, som de nævnte evolutionsteoretikere regner med, men om "tilfældige" og delvis uforudsigelige spring.

LITTERATURLISTE

(I dette arbejdsblad er den refererede litteratur anført i nummerorden efter tekstens kilde nummer. I en senere udgave vil litteraturen fremstå i alfabetisk rækkefølge).

- Kilde 1: Schmidt, Erik Ib: **"Krise eller fremgang - udvikling i befolkning, teknologi, økonomi, beskæftigelse"**, Aschehoug Dansk Forlag, København 1984.
- Kilde 2: Jansen, Torben Bo: **"Valg af fremtid - samfundet til debat"**, Chr. Erichsens Forlag, København 1983.
- Kilde 3: Geiger, Theodor: **"Fortidens moral og fremtidens"**, Hans Reitzels Forlag, København 1961 (1940'erne?).
- Kilde 4: Thyssen, Ole: **"Den anden natur"**, Forlaget Vindrose, København 1982.
- Kilde 5: Conrad, Karen: **"Fra Utopi til virkelighed - tekstsamling til belysning af utopibegrebet"**, Gyldendals Forlag, København 1980.
- Kilde 6: Naisbitt, John: **"Megatrends - ti nye tendenser ændrer vores liv"**, Chr. Erichsens Forlag, København 1983 (1982).
- Kilde 7: Knudsen, Christian og Erik Kloppenborg (red.): **"Rationalitetsbegrebet i samfundsvidenskaberne"**, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, København 1985.
- Kilde 8: Wilber, Charles K. and Kenneth P. Jameson: **"Religious Values and Social Limits to Development"**, in: **World Development**, Vol. 8, London 1980.
- Kilde 9: Klausen, Arne Martin: **"Kultur - variasjon og sammenheng"**, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1970.
- Kilde 10: Cole, Michael and Sylvia Scribner: **"Culture & Thought - a Psychological Introduction"**, John Wiley & Sons, New York 1974.
- Kilde 11: Gullestrup, Hans: **"Community Development in Western Samoa - Survey of a Project Form and its Implementation"**, National Museum of Denmark, Copenhagen 1977.
- Kilde 12: Nicolaisen, Johannes: **"Kulturvidenskab"**, Berlinske Forlag, København 1965.
- Kilde 13: Bakka, Jørgen Frode og Egil Fivelsdal: **"Organisationsteori - struktur, kultur, processer"**, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, København 1986.
- Kilde 14: Gullestrup, Hans: **"Bygdesamfund i Grønland - Rapport om nogle udviklingsproblemer"**, Nyt fra Samfundsvidenskaberne, København 1976.
- Kilde 15: Hofstede, Geert: **"Culture's Consequences - International Differences in Work-Related Values"**, Saga Publications, London 1984.
- Kilde 16: Brunés, Tons: **"På sporet af fortidens kraftkilder"**, Borgens Forlag, København 1976.

- Kilde 17: Foster, George M.: **"Traditional Cultures: And the Impact of technological Change"**, Harper & Row, London 1962.
- Kilde 18: Harris, Philip R. and Robert T. Moran: **"Managing Cultural Differences"**, Gulf Publishing Company, London 1980 (?).
- Kilde 19: Harris, Marvin: **"Kannibaler & Konger - om økologiens indflydelse på kulturens udvikling"**, Berlinske Forlag, København 1979 (1977).
- Kilde 20: Schein, Edgar H.: **"Organisationskultur og Ledelse"**, Forlaget Valmuen, København 1986.
- Kilde 21: Donald, Don Mac: **"Industrikulturen fra dannelse til Krise"**, Samfundslitteratur, København 1986 (1985).
- Kilde 22: Fagan, Brian M.: **"People of the Earth - an Introduction to World Prehistory"**, Little, Brown and Company, Boston 1985.
- Kilde 23: Hastrup, Kirsten og Jan Ovesen: **"Etnografisk Grundbog - metoder, Teorier, Resultater"**, Gyldendals Forlag, København 1985.
- Kilde 24: Due, Jesper og Jørgen Steen Madsen: **"Slip Sociologien Løs - en Invitation til 80'ernes Sociologi"**, Hans Reitzel's Forlag, København 1983.
- Kilde 25: Benedict, Ruth: **"Kulturmønstre"**, Fremads Fokusbøger, København 1968 (1934).
- Kilde 26: Rogers, Everett M.: **"Diffusion of Innovations"**, The Free Press, New York 1969.
- Kilde 27: Ouchi, William: **"Tvang eller tillid"**, Borgens Forlag, København 1982 (1981).
- Kilde 28: Hammond, Peter B.: **"An Introduction to Cultural and Social Anthropology"**, Collier - MacMillan Ltd., London 1971.
- Kilde 29: Darwin, Charles: **"Arternes Oprindelse"**, Paludans Forlag, København 1981 (1859).
- Kilde 30: Frisch, Hartvig: **"Europas Kulturhistorie"**, Bind 1-4, Politikens Forlag, København 1961-1962 (1928).
- Kilde 31: Rhode, Peter P.: **"Den Store Moders Genkomst, Den Græske Kulturs Historie"**, Bind 5, Thaning & Appels Forlag, København 1966.
- Kilde 32: Lidegaard, Mads: **"Tradition og Udvikling - to Livsformer"**, Schultz Forlag, København 1969.
- Kilde 33: Steensberg, Axel: **"Det Manipulerende Menneske"**, Forlaget Rhodos, København 1985.
- Kilde 34: Fischer, Jean: **"Den kulturelle og religiøse dimension - en oversigt over problematikken"**, i: Den Nye Verden, No. 3 1985/86, Center for Udviklingsforskning, København 1986.
- Kilde 35: Spengler, Oswald: **"Vesterlandets Undergang"**, Aschehougs Forlag, København 1962 (1918).

- Kilde 36: Toynbee, Arnold J.: **"A Study of History"**, Oxford University Press, Oxford 1946.
- Kilde 37: Parkinson, Northcote C.: **"Øst og Vest"**, Forlaget Fremad, København 1965 (1963).
- Kilde 38: Galtung, Johan: **"On the Last 2500 Years in Western History and Some Remarks on the Coming 500"**, in: Burke (edt.): **The New Cambridge History**, Cambridge 1979.
- Kilde 39: Rostow, W. W.: **"Den Økonomiske Udviklings Faser"**, Munksgaards Forlag, København 1963 (1960).
- Kilde 40: Morgan, L. H.: **"Ancient Society"**, World Publishing, New York 1877.
- Kilde 41: Comte, August: **"System of Positive Polity"**, Longmans, Green and Co., London 1877.
- Kilde 42: Spencer, Herbert: **"Sociology"**, Appleton and Co., New York 1892.
- Kilde 43: Hunter, David E. and Philip Whitten: **"Encyclopedia of Anthropology"**, Harper & Row Publishers, London 1976.
- Kilde 44: Ogburn, William F.: **"On Culture and Social Change - Selected Papers"**, University of Chicago Press, Chicago 1964.
- Kilde 45: Gullestrup, Hans: **"The Ecol-Humanistic Technology - The New Technology as Experiences from the Past"**, in: **Scandinavian Journal of Development Alternatives**, Vol. IV, No. 3/4, Stockholm 1985.
- Kilde 46: Marx, Karl: **"Kritik af den politiske Økonomi"**, Forlaget Rhodos, København 1970, (1843-1883).
- Kilde 47: McClelland, David: **"The Achieving Society"**, D. Van Nostrand Company, London 1961.
- Kilde 48: Barnett, H.G.: **"Innovation - the Basis of Cultural Change"**, McGraw-Hill Book Company, New York 1953.
- Kilde 49: Barth, Frederik: **"The Role of the Entrepreneur in Social Change in Northern Norway"**, Universitetsforlaget, Oslo 1963.
- Kilde 50: Berelson, Bernard and Gary A. Steiner: **"Human Behaviour"**, Harcourt, Brace & World, New York 1964.
- Kilde 51: Smelser, Neil J.: **"The Sociology of Economic Life"**, Prentice-Hall, New Jersey 1963.
- Kilde 52: Allardt, Erik och Yrjö Littunen: **"Sociologi"**, Almqvist & Wiksell, Stockholm 1968.
- Kilde 53: Homans, George C.: **"The Human Group"**, Routledge & Kegan Paul, London 1951.
- Kilde 54: Holm, Gustav: **"Konebådsekspeditionen - Etnologiske skitser af Angmagalikkerne"**, Forlaget Rhodos, København 1979 (1888+1889).

- Kilde 55: Jørgensen, Ole: **"Sjæl gør dig smuk - om Inuitmenneskene"**, Socialistisk Bogklub og Tukak-teatret, Århus 1981.
- Kilde 56: Elsass, Peter: **"Indianerliv - 12 rejser blandt undertrykte indianske folk i Latinamerika"**, Gyldendals Forlag, København 1977.
- Kilde 57: Prigogine, Ilya og Isabelle Stengers: **"Den nye pagt mellem mennesket og universet"**, Forlaget Ask, Aarhus 1985 (1984).
- Kilde 58: Lèvi-Strauss, Claude: **"Den Vilde Tanke"**, Gyldendals Forlag, København 1969 (1962).
- Kilde 59: **"Gyldendals Tibinds Leksikon"**, Bind 6., Gyldendals Forlag, København 1978.
- Kilde 60: Hertz, Ole: **"Ikerâsarssuk - en boplads i Vestgrønland"**, Nationalmuseets Forlag, København 1977.
- Kilde 61: Jensen, Bent: **"En livsform ved korsvejen - Grønlandernes møde med vesterlandsk velfærdspolitik"**, Gyldendals Forlag, København 1971.
- Kilde 62: Birket-Smith, Kaj: **"Eskimoerne"**, Det grønlandske selskab og Forlaget Rhodos, København 1971.
- Kilde 63: Jensen, P. Scavenius: **"Den Grønlandske Kajak og dens Redskaber"**, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, København 1975.
- Kilde 64: Mead, Margaret: **"The Samoans"**, in: Andrew P. Vayda (ed.): **Peoples and Cultures in the Pacific**. The Natural History Press, New York 1968.
- Kilde 65: Vayda, Andrew P.: **"Peoples and Cultures in the Pacific"**, The National History Press, New York 1968.
- Kilde 66: Lidegaard, Mads og Chr. Stærmose: **"Grønlands Historie I"**, Ministeriet for Grønland, København 1969.
- Kilde 67: Birket-Smith, Kaj: **"Kulturens Veje"**, Bind 1-3, Politikens Forlag, København 1966-67 (1941-42).
- Kilde 68: Helgesen, Geir: **"Confucianismens Betydning for forståelsen af persondyrkelsen i det Nordkoreanske Samfund"**, Institut for Kultursociologi, (Stencil), København 1986.
- Kilde 69: Bech, Svend C.: **"Danmarks Historie, Bind 9"**, Politikens Forlag, København 1965.
- Kilde 70: Spicer, Edward H.: **"Human Problems in Technological Change"**, John Wiley & Sons, New York 1967 (1952).
- Kilde 71: Stretton, Hugh: **"Kapitalisme, Socialisme og Miljø"**, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, København 1978 (1976).
- Kilde 72: Freire, Paulo: **"De Undertryktes Pædagogik"**, Christian Ejlers' Forlag, København 1976 (1968).
- Kilde 73: Hoselitz, Bert F. and Wilbert E. Moore: **"Industrialization and Society"**, Unesco, Mouton 1968 (1963).

- Kilde 74: Biddle, William W. and Loureide J. Biddle: **"The Community Development Process - the Rediscovery of Local Initiative"**, Holt, Rinehart and Winston, London 1965.
- Kilde 75: Elsass, Peter: **"Emigrantliv, Kolonier, Ghettoer - og Folk på Flugt i Latinamerika"**, Gyldendals Forlag, København 1980.
- Kilde 76: Krogh, Knud J.: **"Erik Den Rødes Grønland"**, Nationalmuseets Forlag, København 1967.
- Kilde 77: Gad, Finn: **"Grønland"**, Politikens Forlag, København 1984.
- Kilde 78: Olsen, Gunnar: **"Danmarks Historie, Bind 8"**, Politikens Forlag, København 1964.
- Kilde 79:
- Kilde 80: Hvidtfeldt, Arild: **"Latinamerika"**, Politikens Forlag, København 1974.
- Kilde 81: Terrell, John: **"Prehistory in the Pacific Islands - a study of variation in language, customs, and human biology"**, Cambridge University Press, Cambridge 1986.
- Kilde 82: Frost, Peter J. m.fl. (eds.): **"Organizational culture"**, Saga Publication, London 1985.
- Kilde 83: Maanen, John and Stephen R. Barley: **"Cultural organization - fragments of a theory"**, in: Frost m.fl. (eds.): **"Organizational culture"**, Saga Publication, London 1985.
- Kilde 84: Louis, Meryl R.: **"An investigator's guide to workplace culture"**, in Frost m.fl. (eds.): **"Organizational culture"**, Saga Publication, London 1985.
- Kilde 85: Hyden, Goran: **"No shortcuts to progress - African development management in perspective"**, Heinemann educational books ltd., London 1983.
- Kilde 86: Ingold, Tim: **"Evolution and social life"**, Cambridge University Press, Cambridge 1986.
- Kilde 87: Sandell, Klas: **"Ecostrategies in theory and practice"**, Linköping studies in arts and science, No. 19, Linköping 1988.
- Kilde 88: Berliner, Peter og Birgitte Hommelgaard: **"Kulturforskelle og psykologi - tværkulturel, psykologi, muligheder og begrænsninger"**, Dansk Psykologisk Forlag, København 1987.
- Kilde 89: Willerslev, Richard: **"Den glemte indvandring - den svenske indvandring til Danmark 1850-1914"**, Gyldendals Forlag, København 1983.
- Kilde 90: Abokor, Axmed C.: **"The camel in somali oral traditions"**, Somali Academy of Sciences and Arts & Scandinavian Institute of African Studies, Uppsala 1987.

- Kilde 91: Christensen, Jens (red.): **"Natur og moral"**, arbejdspapir nr. 27, Nordisk Sommeruniversitet, Aalborg 1988.
- Kilde 92: Jensen, Bjarne Bruun: **"Naturen har værdi"**, i: Christensen (red.): **"Natur og moral"**, Nordisk Sommeruniversitet, Aalborg 1988.
- Kilde 93: Sørensen, Merete: **"Naturetik fra et antropocentrisk synspunkt"**, i Christensen (red.): **"Natur og moral"**, Nordisk Sommeruniversitet, Aalborg 1988.
- Kilde 94: Marcus, George E. and Michael M. J. Fischer: **"Anthropology as cultural critique - an experimental moment in the human sciences"**, the University of Chicago Press, Chicago 1986.
- Kilde 95: Marsella, Anthony J. and others: **"Culture and self - asian and western perspectives"**, Tavistock Publications, London 1985.
- Kilde 96: Collin, Finn: **"Organisationskultur og forandring"**, Nyt fra Samfundsvidenskaberne, København 1987.
- Kilde 97: Dahl, Øyvind og Kjell Habert: **"Møte mellom kulturer - tverrkulturell kommunikasjon"**, Universitetsforlaget, Oslo 1986.
- Kilde 98: Højrup, Thomas: **"Det glemte folk - livsformer og centraldirigering"**, Institut for Europæisk Folkelivsforskning og Statens Byggeforskningsinstitut, København 1983.
- Kilde 99: Forss, Kim: **"Arbete utomlands - en skrift om kulturskillnader"**, Studentlitteratur, Lund 1987.
- Kilde 100: Foster, Mary Lecron and Robert A. Rubinstein (eds.): **"Peace and war - cross-cultural perspectives"**, Transaction Books, Oxford 1986.
- Kilde 101: Kroeber, A. L. and Talcott Parsons: **"The concepts of culture and of social system"**, in: **American Sociological Review**, vol. 23, no. 5., p. 582-583, New York 1958.
- Kilde 102: Lerner.
- Kilde 103: Kluckholm, C.: **"The study of culture ..."**.
- Kilde 104: Bakke, Marit: **"Spillet om kulturen - dansk kulturpolitik 1945-85"**, Aarhus Universitetsforlag, Aarhus 1988.
- Kilde 105: Kilmann, Ralph H. and others (eds.): **"Gaining control of the corporate culture"**, Jossey-Bass Publishers, London 1985.
- Kilde 106: Kilmann, Ralph H. and others: **"Introduction: Five key issues in understanding and changing culture"**, in Kilmann and others (eds.): **"Gaining control of the corporate culture"**, Jossey-Bass Publishers, London 1985.
- Kilde 107: Schein, Edgar H.: **"How culture forms develops, and changes"**, in Kilmann and others (eds.): **"Gaining control of the corporate culture"**, Jossey-Bass Publishers, London 1985.

Kilde 108: Cochrane, Glynn: **"The cultural appraisal of development projects"**, Prager Publishers, London 1979.

Kilde 109: Bjerre, Poul: **"Opbrud - utopisk humanisme"**, Gyldendals Forlag, København 1988.

Kilde 110: **The New Encyclopedia Britannica**, vol. 8. Encyclopedia Britannica, Inc., London 1973.

Kilde 111: Scott, W. R.: **"Organizations - rational, natural and open systems"**, Prentice Hall, Englewood Cliffs 1981.

Kilde 112: Sørensen, Villy: **"Uden mål og med"**, Gyldendals Bogklub, København 1973.

Kilde 113: Jacob Francois: **"The possible and the actual"**, Pantheon Books, New York 1982.

Kilde 114: Friedl, John: **"Cultural anthropology"**, Harper's College Press, New York 1976.

DEVELOPMENT RESEARCH GROUP

WORKING PAPERS:

- No. 1 Olav Jull Sørensen: Marketing Issues in Peasant Agricultural Development, 55pp, 1983.
- No. 2 Hans Gullestrup: The Ecol-Humanistic Technology - the new Technology as Experiences from the Past, 33pp, 1983.
- No. 3 Georg Sørensen: Transnationals and the Transfer of Technology to the Third World, 31pp, 1984.
- No. 4 Georg Sørensen: International Bureaucracies and Aid: The Political Economy of the 'B-Share', 11pp, 1984.
- No. 5 Georg Sørensen: Notes on Materialism and Boredom - Western Development Ideals, 12pp, 1984.
- No. 6 Olav Jull Sørensen: Marketing Systems and Economic Development. An Institutional-Structural Approach, 41pp, 1984.
- No. 7 Georg Sørensen: How much Poison is Another Man's Meat? - Notes on the Logic of World Systems Analysis, 29pp, 1984.
- No. 8 Georg Sørensen: Peace and Development: Looking for the Right Track, 18pp, 1984.
- No. 9 Georg Sørensen: The Twists and Turns of Development Theory - A Comment on "The European Experience" by Dieter Senghaas. 1984.
- No. 10 Jacques Hersch & Ellen Bruun: Aspects of Soviet Participation in a Shifting World Economy. 1984.
- No. 11 Olav Jull Sørensen: Marketing System Development and Labour Migration: Analysis and Consequences. 1984.

- No. 12 Georg Sørensen: How Cold is the Second Cold War? - An Assessment of the Scope of 'the Great Contest'. 1984
- No. 13 John E. Kuada: Agricultural Development in the Third World. 1984.
- No. 14 Olav Jull Sørensen: Profiles of Tanzanian Peasants and their Marketing Implications. 1984.
- No. 15 Jørgen Kristiansen: Urban Passenger Transport in Developing Countries - Socio-economic Impact and the Choice of Technology. 1985.
- No. 16 John E. Kuada: Marketing Systems in a Development Process. 1985.
- No. 17 Georg Sørensen: Some Contradictions in a Rich Concept on Development. 1985.
- No. 18 Olav Jull Sørensen: Marketing of Agricultural Inputs/Implements and Profiles of Farmers in Kenya: Project Preparations. 1986.
- No. 19 Georg Sørensen: Development Through the Eyes of a Child. 1986.
- No. 20 Georg Sørensen: International and External Intertwined: 5 Obstacles to Development in India. 1986.
- No. 21 John E. Kuada: Macro-Micro Integrated Framework for Market Opportunity Analysis and Project Selection. 1986.
- No. 22 Olav Jull Sørensen: Co-operatives: Movement-to-Movement Cooperation. Some Conceptual Views. 1986.
- No. 23 John E. Kuada: Financing Rural Food Marketing Systems in Ghana. 1986.
- No. 24a Hans Gullestrup: "Kultur, kulturanalyse og kulturetik - eller hvad adskiller og hvad forener os?" 101 sider, 1988.